MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
APLINKOS POLITIKOS IR VALDYMO KATEDRA

AGNIJA VIKŠNIENĖ

APLINKOS APSAUGOS POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS

LIETUVOS KAIMO PAVELDO POLITIKA IR PERSPEKTYVOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
doc. dr. A. Baležentis

Vilnius, 2006

Turinys

ĮVADAS 3
1. PAVELDO TEORINIAI PAGRINDAI 5
1. 1. Paveldo samprata 5
1. 2. Paveldo aktualijos 10
1. 3. Kultūros paveldo institucinė struktūra 13
2. LIETUVOS KAIMO KULTŪROS PAVELDAS 21
2. 1. Kultūros paveldo būklė 21
2. 2. Kaimo paveldo valdymas 26
2. 3. Kaimo paveldo apsaugos problemos 29
3. KAIMO PAVELDO POLITIKOS ANALIZĖ 40
3. 1. Įstatymų, reguliuojančių paveldo apsaugą, analizė 40
3. 2. Kaimo paveldo strateginiai dokumentai 46
3. 3 Programinių dokumentų analizė 51
4. KAIMO PAVELDO PERSPEKTYVOS 58
4. 1. Europos Sąjungos bei kitų šalių parama paveldo išsaugojimui 58
4. 2. Kaimo turizmas ir paveldas.....60
4. 3. Tradicinių amatų ir verslo skatinimas 67
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI 71
NAUDOTA LITERATŪRA 74
SANTRAUKA 79
SUMMARY 80
PRIEDAI 82

Įvadas

Temos aktualumas: Lietuvos kaimo paveldas sparčiai nyksta. Paveldo išlikimas, saugojimas ir reprezentavimas Lietuvoje kelia susirūpinimą ne tik paveldo apsaugos specialistams, bet ir visiems, kurie neabejingi tautinio savitumo bei tradicinės kultūros raiškos gyvybingumui. Šiuolaikinei visuomenei nebėra aktualu išsaugoti protėvių tradicijas, amatus, papročius. Reikia siekti išsaugoti tautos savitumą, plėtoti lietuvių regioninę etninę kultūrą, kartu sudaryti sąlygas ir kitoms kultūroms plėtotis.

Ekonominė pertvarka, išardžiusi kaime kolektyvinius ūkius ir kolektyvinę nuosavybę, sugrąžinusi privatiems savininkams žemę, miškus ir ežerus, itin skaudžiai atsiliepė kultūros vertybių likimui ne miesto vietovėse. Paveldosaugininkai, siekdami išsaugoti nykstantį kraštovaizdžio, kaimo, senųjų dvarų kultūros paveldą, kasdien susiduria su naujomis teisinėmis, ekonominėmis ir socialinėmis problemomis. Įstatyminė bazė, nuosavybės ir finansiniai klausimai, siauras vartojiškas savininkų požiūris ar kaimo bendruomenės abejingumas kultūros turtams - tai dabarties paveldosaugos rūpestis. Visgi, naujoji Kultūros vertybių apsaugos politika persiorientuoja nuo draudimų prie naujų iniciatyvų, tokių kaip kultūrinio turizmo populiarinimas, visuomenės susidomėjimas materialiniu praeities palikimu skatinimas.

Problematiškumas: spartus kaimo paveldo nykimas. Būtina atgaivinti senąsias bei ugdyti naujas kaimo tradicijas ir papročius. Kultūros vertybių apsauga kaimo vietovėje susiduria su daugeliu problemų: kultūros vertybių apsaugos valdymas, nuosavybės reglamentavimas, finansavimo trūkumas.

Tyrimo hipotezė: valstybės politika paveldo srityje, numatyta teisės aktuose, neįgyvendinama.

Tyrimo tikslas: įvertinti kokiomis teisinėmis ir valdymo priemonėmis bei būdais saugomas Lietuvos kaimo paveldas. Siekant atskleisti užsibrėžtą tikslą, pagrindiniai **tyrimo uždaviniai**:

- aptarti kultūros paveldo teorinius pagrindus: pagrindines sąvokas ir terminus, institucinę struktūrą bei teisinius aspektus;
- aptarti kaimo paveldo būklę, valdymą ir naudojimą bei kaimo paveldo apsaugos problemas;
- išanalizuoti Lietuvos įstatymus, strateginius ir programinius dokumentus, reglamentuojančius kaimo paveldo apsaugą;
- parengti kultūros paveldo perspektyvas Lietuvoje.

Tyrimo objektas: Letuvos kaimo paveldas.

Tyrimo periodas: 1990 - 2006 metai.

Tyrimo metodai: lyginimo metodas; statistinis metodas; tradicinis dokumentų analizės metodas.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, keturios dalys, kurios suskirstytos į skyrius, išvados, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalba, priedai.

Darbo apimtis: darbą sudaro 84 puslapiai; 9 lentelės; 10 paveikslėlių; 2 priedai.

Pirmojoje dalyje apžvelgiamos pagrindinės sąvokos, susijusios su nagrinėjama tema, aptariami pagrindiniai leidiniai ir teisiniai dokumentai paveldo apsaugos srityje. Taip pat aptarta paveldo institucinė struktūra. Antrojoje dalyje pristatoma kultūros paveldo dabartinė būklė, apžvelgiamas kaimo paveldo valdymas bei nagrinėjamos pagrindinės kaimo paveldo apsaugos problemos. Trečiojoje dalyje atliekama įstatymų, reguliuojančių paveldo apsaugą, Lietuvos Respublikos Vyriausybių programinių dokumentų bei strateginių dokumentų analizė. Ketvirtojoje dalyje pristatomos kaimo paveldo išsaugojimo perspektyvos: Europos Sąjungos ir kitų šalių parama kaimo paveldui, kaimo turizmo bei tradicinių amatų ir verslų skatinimas kaimo vietovėse.

1. PAVELDO TEORINIAI PAGRINDAI

1. 1. Paveldo samprata

Nagrinėjant Lietuvos kaimo paveldo politiką būtina išsiaiškinti pagrindines sąvokas: kultūros paveldas, kultūros vertybės, kultūros paminklas, paveldosauga ir kitus, kadangi jie yra glaudžiai susiję su šia tema. Kultūros paveldo išsaugojimas - tai kultūros problema, kurią lemia tinkamas verčių, glūdinčių paveldo ištekliuose, supratimas.[1]

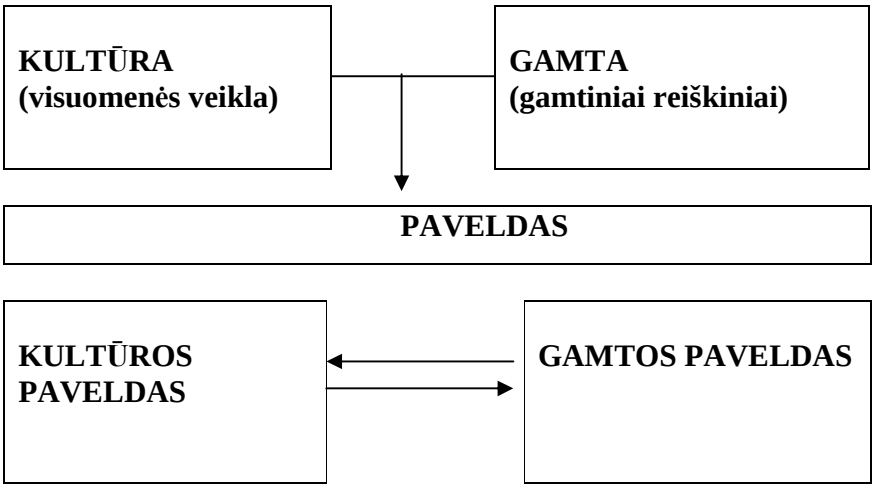
Paveldas. Paveldą, kaip esminę žmonijos atminties dalį, būtina perduoti ateities kartoms, išsaugant jo autentiškumą ir įvairovę. Pagal Europos tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV-oji Europos konferencijoje teigiama, kad „žinių apie paveldą kaupimas ir jų panaudojimas turi būti skatinama kaip individo ir kolektyvo vystymosi esminis veiksnys. Tai leistų kiekvienam surasti save istoriniame, kultūriniame ir socialiniame kontekste“.[2] Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijoje rašoma, kad „paveldas - tai praeities palikimas šiandieninei visuomenei ne tik jį saugoti, bet ir naudoti bei papildyti“, konvencijoje teigiama, kad grėsmė kultūros paveldui vis didėja, ir tai vyksta ne tik dėl tradicinių irimo priežasčių, bet ir dėl socialinių ir ekonominių sąlygų.[3] Anot J. Bučo, paveldu vadiname visą kultūros ir gamtos palikimą, kurį paveldėjome atkūrus nepriklausomą valstybę ir iš kurio privalome atrinkti saugotinas vertybes sau ir ateinančioms kartoms.[4]

Paveldo apsaugos filosofija nuėjo ilgą vystymosi kelią ir šiandien ji yra kur kas platesnė nei XIXa. pabaigoje ar XXa. viduryje. Dar ir dabar tebesitęsia tarptautinės, regioninės bei atskirų šalių specialistų diskusijos, kurių tikslas rasti geriausius paveldo apsaugos metodus, pasimokant iš praėjusių šimtmečių klaidų ir pasiekimų. Nuo seno tautos domėjosi savo praeitimi ir puoselėjo tai, ką vertingiausio sukūrė jų protėviai. Jokie įstatymai senovėje neįpareigojo jų to daryti - protėvių sukurtos vertybės buvo saugomos dėl ideologinių, religinių, ar pragmatinių priežasčių, kuriant savas tradicijas ir kaupiant patirtį. Šie įgūdžiai buvo perduodami iš kartos į kartą. Taip buvo išsaugoti daugelio kultūrų lobiai, ypač tų tautų kurios buvo praradusios valstybingumą ir kurių kultūros raida buvo suvaržyta.[5]

[1] Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai. Daktaro disertacijos santrauka. - Vilnius. - 2003. - P. 5.
[2] Europos tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV-oji Europos konferencija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 108.
[3] Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 164.
[4] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 193.
[5] Materialusis pasaulio paveldas // http://www.unesco.lt/r/paveldas/; prisijungimo laikas 2006 05 23.

Kultūros ir gamtos paveldas, susiklostęs Lietuvos gamtinėmis sąlygomis ir istorinėmis tautos gyvenimo aplinkybėmis, yra krašto ir tautos kultūros savitumo indikatorius bei ištekliai (1 pav.).[6]

1 pav. Paveldo kompleksinė samprata[7]

Anot D. Kauno paveldas yra valstybės ir tautos turtas, viena svarbiausių dvasinių ir materialinių vertybių. Jis aprėpia istorijos, archeologijos, architektūros ir urbanistikos, rašto, spaudos ir kitus intelektinės bei praktinės veiklos sukurtus objektus. Paveldas sudaro sąlygas ugdyti mokslą, kultūrą, švietimą, pilietinį ir tautinį sąmoningumą, palaikyti gyventojų dvasinį gyvybingumą, todėl valstybės ir tarptautinės organizacijos užtikrina jo apsaugą ir išlikimą.[8]

Nūdienę paveldo sampratą subrandino procesas, susijęs su šiuolaikinės visuomenės raida, vertėmis ir poreikiais. Praeityje dėmesys daugiausiai krypo į pavienius meno kūrinius ar didžiuosius paminklus. Masiški griovimai, nulemti pasaulio karų ir didžiulės pramoninės plėtros, prasidėjusios šeštajame dešimtmetyje, privertė žmones suvokti, kad jų gyvenimas glaudžiai susijęs su aplinka, kurioje jie gyvena ir dirba. Kultūrinė ir gamtinė aplinka yra žmonių kultūros tapatumo pamatas ir dvasinis gyvenimo kokybės darnos etalonas. Šiuolaikinė kryptis - giliai suvokti kultūros ir gamtos paveldą, apimant visus įmanomus ženklus, kurie liudija žmonių veiklą ir pasiekimus.[9]

Kultūros paveldas. Pagal Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją „kultūros paveldu“ laikomi: paminklai (architektūros kūriniai, monumentaliosios skulptūros ir tapybos kūriniai, archeologiniai elementai ir struktūros, įrašai, urviniai būstai ir ypatybių deriniai, turintys išskirtinę visuotinę vertę istorijos, meno ir mokslo požiūriu); pastatų grupės (atskirų ar susijusių pastatų grupės, kurios savo architektūra, visumos darna ar sandora su kraštovaizdžiu turi išskirtinę visuotinę vertę

[6] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 193.
[7] Ten pat. - P. 193.
[8] Kaunas D. Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas. - Vilnius. - 2004. - P. 10.
[9] Nūdienė paveldo samprata // http://www.unesco.lt/r/paveldas/; prisijungimo laikas 2006 10 12.

istorijos, meno ar mokslo požiūriu); vietovės (žmogaus arba bendri gamtos ir žmogaus kūriniai bei plotai, įskaitant archeologines vietoves, turintys išskirtinę visuotinę vertę istoriniu, estetiniu, etnologiniu ar antropologiniu požiuriu). [10] Svarbus šios konvencijos rezultatas - greta termino *paminklas* įtvirtintas terminas *paveldas*.[11] Stokholmo konferencijoje priimtas kultūros veiksmų planas reikalauja kultūros paveldą suprasti „kaip žmogaus ir gamtos sąveikos istorinės patirties atspindį“.[12] Europos architektūros paveldo chartijoje teigiama, kad „paveldą būtina perduoti ateinančioms kartoms išlaikant jo autentiškumą“.[13]

Nekilnojamasis paveldas - tai visas praeities medžiaginis kultūros ir gamtos palikimas, kuris yra eksterjerinėje aplinkoje ir susijęs su konkrečia vieta. Nekilnojamasis kultūros paveldas - visa iš praeities paveldėta dirbtinė žmogaus aplinka, sudaranti medžiaginius kultūros išteklius kraštovaizdyje.[14] Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos nacionaliniu lygiu rekomendacijoje konstatuojama, kad kultūros ir gamtos paveldas yra „turtas, kurio apsauga, išsaugojimas šalims, kurių teritorijoje jis yra, uždeda atsakomybę jų piliečiams, tiek visai tarptautinei bendruomenei. Kultūros ir gamtos paveldas turi būti vertinamas kaip vienalytė visuma“.[15]

Kultūros vertybė. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija paveldą skirsto į „paminklus“, „pastatų grupes“ bei „vietoves“, o paminklus į kilnojamus ir nekilnojamus. Tokį skirstymą bei termino „paminklas“ prasmę perėmė ir Europos taryba. Ši konvencija skatina panaudoti saugojamas vertybes šiuolaikinio gyvenimo reikmėms.[16] Kultūros vertybės yra nepakeičiamos kultūros, istorijos ir žmonijos civilizacijos liudininkės.[17]

Kilnojamosios kultūros vertybės: archeologiniai radiniai; etninės kultūros medžiaginiai pavyzdžiai; daiktai, susiję su svarbiausiais istoriniais įvykiais, visuomenės, kultūros, karo, sporto istorija, įžymių žmonių gyvenimu; šaunamieji ir nešaunamieji ginklai; meno vertybės: vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūriniai; meninės fotografijos ir kiti originalūs kūriniai; liaudies dailės kūriniai; statinių dalys ir jų fragmentai; muzikos instrumentai; rankraštinės knygos, inkunabulai, kodeksai, spausiniai ir kiti leidiniai; daiktai, turintys numizmatinę, sfragistinę, heraldinę ar filatelinę

[10] Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 164.
[11] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 66.
[12] Stokholmo veiksmų planas // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 226.
[13] Europos architektūros paveldo chartija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 235.
[14] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 194-195.
[15] Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos nacionaliniu lygiu rekomendacija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 265.
[16] Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. - 1999. - Nr. 100-2896.
[17] Europos tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV-oji Europos konferencija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 110.

vertę, ordinai ir medaliai; mokslo, technikos ar technologijos istoriją apibūdinantys daiktai; archyviniai dokumentai; kolekcijos, rinkiniai, komplektai ar kitokie dariniai, turintys meninę, istorinę ar kitokią kultūrinę vertę, kaip visuma, nesvarbu, kokia atskirų dalių vertė ir rūšis.[18] Kultūros vertybes sudaro įvairaus aksiologinio rango praeities ir dabarties kultūros tvariniai, kurie sužadins visuomenės interesą savo istorine ir menine reišme.[19] Nekilnojamoji kultūros vertybė - kultūros paveldo objekto ar vietovės reikšmingumą lemiančių vertingųjų savybių, visuomenei svarbių kaip jos kultūrinis turtas, visuma, neatsižvelgiant į tai, kam nuosavybės teise objektas ar vietovė priklauso.[20]

Nekilnojamasis kultūros paveldas pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų savybių pobūdį ar jų derinį gali būti : archeologinis, povandeninis, mitologinis, etnokultūrinis, architektūrinis, urbanistinis, želdynai, inžinerinis, istorinis, memorialinis, dailės, sakralinis, kultūrinės raiškos.[21] Kultūros vertybės - tai praeities kultūros reliktai (paveldas) ir dabarties kultūros tvariniai (inovacijos), turintys akivaizdžią istorinę, meninę, mokslinę ar kitokios reikšmės vertę, tačiau pagal vertės požymius ir apsaugos mastą dar nepatenkantys į paminklinių vertybių rangą.[22]

Kultūros paminklai. „Venecijos chartija“, priimta Antrojo tarptautinio architektų ir technikos specialistų kongreso, įvykusio 1964 metais gegužės mėnesio 25-31 dienomis teigia, kad „kultūros paminklo sąvoka apima ir atskirą objektą, ir miesto ar kaimo tipo kompleksus, kurie yra tam tikros civilizacijos, jos evoliucijos ar atskiro istorinio įvykio liudininkai. Ši sąvoka galioja ne tik stambioms vertybėms, bet ir mažesniems objektams, kurie istorijos eigoje įgijo kultūrinę vertę“.[23] Toks apibrėžimas galioja ne tik didžiosioms vertybėms, bet ir menkesniems praeities kūriniams, kurie laikui bėgant įgyja kultūrinę vertę“.[24]

Pagal Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą, kultūros paminklas - kilnojamoji kultūros vertybė, šio įstatymo nustatyta tvarka paskelbta Lietuvos kultūros paminklu.[25] Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme kultūros

[18] 1996 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas // http://www.heritage.lt/laws/kkvai.htm. - Str. 3.
[19] Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. - Kaunas. - 1993. - P. 20.
[20] Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075; prisijungimo laikas 2006 08 09. - Str. 2.
[21] Ten pat. - Str. 3.
[22] Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. - Kaunas. - 1993. - P. 39.
[23] Venecijos chartija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 236.
[24] Bučas J. Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai. // Kultūros paminklai. - Nr.1. - 1994. - P. 13.
[25] Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 1996 m. sausio 23 d. // http://www.heritage.lt/laws/kkvai.htm. - Str. 2.

paminklai apibūdinami kaip „nacionalinės reikšmės kultūros paveldo objektai“.[26] Kultūros paveldas apima visus įmanomus ženklus, kurie liudija žmonių veiklą ir pasiekimus per laiko skinkstį.[27]

Teisiniu požiuriu paminklas yra toks objektas, kuris dėl ypatingos (istorinės, meninės ir pan.) vertės turi tam tikrų privilegijų apsaugos požiūriu tarp kitų į jį panašių kultūros vertybių.[28]

Paveldosauga. Anot J. Bučo, paveldosauga – tai mokslinė ir praktinė veikla, susijusi su praeities kultūros ir gamtos vertybių išsaugojimu esamoms ir būsimoms kartoms. Aplinkosaugos veikloje paveldosauga suprantama kaip administravimo (vadybos) ir trijų krypčių (paveldotyros, paveldonaudos ir paveldotvarkos) mokslo bei praktinė veikla, kuria norima išsaugoti praeities vertybes ir pagerinti aplinkos kokybę.[29]

Palikimas ir paveldas. Devintojo dešimtmečio II pusėje Lietuvoje ypač populiarūs tapo „palikimo“ ir „paveldo“ terminai. Jie skirti apibrėžti sąvokoms, nusakančioms praeities kultūros reliktų santykius su dabartimi, t. y. apibrėžti sąvokoms tos praeities turto dalies, kuri buvo sukurta iki mūsų kartos ir sukelia mūsų susidomėjimą. Iki 1990 metų šie terminai buvo suprantami kaip sinonimai. Nuo 1990 metų sustiprėjo dėmesys paveldo sąvokai. Pradėta skirti palikimo ir paveldo sąvokas.

Palikimo sąvokos turinyje telpa įvairios paskirties ir vertės objektai nuo neturinčių kultūrinės vertės iki aukščiausio kultūros vertybės rango – paminklo. Istorikas R. Vėbra teigia, kad sąvoka „palikimas“ neturi privalomojo aspekto, nes tiek žmogus, tiek visuomenė, gavusi palikimą, turi galimybę pasirinkti, ką paimti iš palikimo tolesniam gyvenimui ir ką išmesti. Tad visuomenė turi reikalą ne su palikimu, o su paveldėjimu. J. Bučas teigia, kad kultūros palikimu vadintini neapibrėžti kultūrine reikšme praeities kultūros reliktai, kurie paliekami mums kaip buvusių kartų kultūrinės veiklos rezultatai, ir sukelia pažinimo interesą.[30]

Paveldą dabartinis Lietuvių kalbos žodynas aiškina: 1. kaip materialinės ir dvasinės kultūros pasiekimus, kurie perduodami velesnėms kartoms; 2. kaip visumą įgymtų organizmo savybių, įgytų iš tėvų, pirmtakų, ir galinčių keistis istorinės aplinkos sąlygomis.[31] Palikimo ir paveldo sąvokų turinys skiriasi tik tuo, kad „palikimas“ – kas paliekama, „paveldas“ – kas gaunama. Kiekviena karta papildo paveldą savo veiklos produktu – inovacijos objektais. Būsimos kartos atžvilgiu paveldas vėl tampa palikimu. Taigi, paveldo terminas naudotinas praeities reliktų apibrėžimui tik tam tikros kartos, kuri

[26] Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075; prisijungimo laikas 2006 08 09. - Str. 2.
[27] Feilden B., Jokilehto J. Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės. - Vilnius. - 1998. -P. 13.
[28] Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. - Kaunas. - 1993. - P. 25.
[29] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 70.
[30] Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. - Kaunas. - 1993. - P. 30-31.
[31] Dabartinės lietuvių kalbos žodynas // http://www.autoinfa.lt/webdic/; prisijungimo laikas 2006 05 12.

jais disponuoja, atžvilgiu. [32] Į kaimo paveldo sąvoką įeina ir *Etninė kultūra* - visos tautos (etnoso) sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų savitumą**.** *Etninės kultūros paveldas* - praeityje tautos sukurtos ir iki šių dienų išlikusios etninės kultūros vertybės**.** [33]

Paveldas sudaro sąlygas ugdyti mokslą, kultūrą, švietimą, palaikyti dvasinį gyvibingumą. Todėl šių vertybių išsaugojimas turi būti vienas iš valstybės prioritetinių tikslų, kadangi tai leis išsaugoti bei perduoti praeities paveldą ateinančios kartoms ir išsaugos valstybės identitetą vykstant spartiems globalizacijos procesams.

1. 2. Paveldo aktualijos

Kultūros paveldą bei jo svarbą šalies identitetui išsaugoti nagrinėjo daugelis autorių. J. Bučas savo knygoje „Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės“[34] atskleidė kaimo kraštovaizdžio istorinio ir architektūrinio formavimosi dėsningumus, išryškino istorinio perimamumo vaidmenį kaimo kraštovaizdyje. Kita svarbūs šaltiniai tai - J. Bučo knygos „Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimasis ir apsaugos metodologiniai pagrindai“[35] bei „Kraštotvarkos pagrindai“[36], kurioje aptarta paveldosaugos samprata ir kryptys, paveldosaugos interesai aplinkosaugoje bei kraštotvarkoje ir kt.

„Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės“[37], kurių tikslas - padėti vietos priežiūros personalui, kad jis galėtų pats pasirūpinti saugoma vieta, turėtų atitinkamų išteklių ir veiksmingą vyriausybės paramą. Tyrinėjant Mažosios Lietuvos paveldą, svarbus D. Kauno veikalas „Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas“[38]. Autorius savo knygoje teigė, kad paveldas yra valstybės bei tautos turtas, viena svarbiausių dvasinių ir materialinių vertybių. D. Kauno nuomone, paveldas sudaro prielaidas ugdyti mokslą, kultūrą ir švietimą, pilietinį bei tautinį sąmoningumą, palaikyti visavertišką šalies ir jos gyventojų dvasinį gyvibingumą.

[32] Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. - Kaunas. - 1993. - P. 32-33.
[33] Lietuvos Respublikos kultūros valstybinis globos pagrindų įstatymas. - 1999 m. rugsėjo 21 d. - Nr. VIII-1328. - Str. 2. // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269227; prisijungimo laikas 2006 08 19.
[34] Bučas J. Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės. - Vilnius. - 1988.
[35] Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. - Kaunas. - 1993.
[36] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001.
[37] Feilden B., Jokilehto J. Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės. - Vilnius. - 1998.
[38] Kaunas D. Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas. - Vilnius. - 2004.

1999 metais Šiaulių Universitete vyko konferencija „Demokrastizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje Vidurio Rytų Europoje“[39], kuri buvo suorganizuota aptarti susikaupusias paveldosaugos problemas. Pranešimus šioje konferencijoje skaitė mokslininkai bei praktikai iš Lietuvos, Latvijos, Baltarusijos, Lenkijos. Paveldo apsaugos klausimais buvo išleistas buvusio Kultūros paveldo apsaugos departamento (dabar Kultūros paveldo departamentas) ir Kultūros paveldo centro leidinys „Lietuvos kultūros paveldo atgimimas“[40]. Leidinyje pristatomos Lietuvos paveldo apsaugos problemos bei raida, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pateikiami reikšmingiausi kultūros paveldo objektai, kurių tvarkymui ir išsaugojimui lėšas skyrė valstybė, savivaldybės bei privatūs asmenys.

Nemažai paveldo srityje parašyta periodinių leidinių: V. B. Pšibilskio straipsnis „Rūpinimasis istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimu 1940 - 1941 metais“[41], J. Bučo straipsnis „Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai[42], V. Vitkaus „Kryždirbystė šiandien“[43], E. Lubytės „Apie įstatymų vienatvę“[44], R. Čepaitienės „Prieškario paveldosauga ir jos tąsą iki 2003 m.“[45].

E. Riaubienė daktaro disertacijoje „Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai“[46] aptarė architektūros vertybių apsaugos, tvarkymo, darbų organizavimo raidą nuo 1918 metų. Svarbus leidinys „Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys“[47], kuriame pateikti svarbūs Europiniu bei pasauliniu lygiu teisės aktai paveldo srityje. Įstatymo projektas „Dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų“[48], darbe pateiktas kaip viena iš kaimo paveldo apsaugos perspektyvų. Šis įstatymas turėtų užtikrinti tautinio paveldo produktų valstybinę apsaugą bei įgalinti išsaugoti sukauptą tradicinių amatų patirtį.

2004 m. rugsėjo 28 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas[49], kuris nustatė Valstybinės kultūros paveldo komisijos valdymą, finansavimą, uždavinius ir teises. 2005 m. patvirtintas naujasis Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros

[39] Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001.
[40] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004.
[41] Pšibilskis V. B. Rūpinimasis istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimu 1940 – 1941 metais // Muziejai ir paminklai. - 1987. - Nr. 8.
[42] Bučas J. Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai // Kultūros paminklai. - Vilnius. - 1994. - T. 1.
[43] Vitkus V. Kryždirbystė šiandien // Žemaičių žemė. - 2002. - Nr. 2.
[44] Lubytė E. Apie įstatymų vienatvę // Dailė. - 2001. - Nr. 1. - P. 11.
[45] Čepaitienė R. Prieškario paveldosauga ir jos tąsą iki 2003 m. // www.lrs.lt/Institucijos, atskaitingos seimui/Valstybės kultūros paveldo komisija/Paveldosaugos aktualijos/Konferencija, skirta Lietuvos Respublikos 1919 metų Valstybinės Archeologijos komisijos 85 metų sukakčiai paminėti/.
[46] Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai. Daktaro disertacijos santrauka. - Vilnius. - 2003.
[47] Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997.
[48] Dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614.
[49] Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas 2004 m. rugsėjo 28 d. // www.lrs.lt/Institucijos, atskaitingos seimui/Valstybinė kultūros paveldo komisija.

paveldo apsaugos įstatymas[50], siekiant gerinti, tobulinti paveldosaugą, kaip svarbią kultūros veiklos sritį. Įstatymo naujoji redakcija įgalino suteikti tikslesnius paveldosaugos teisinius pagrindus tiek paveldo apskaitos požiūriu, tiek tikslinat paveldo savininkų teises ir didinant paveldotvarkos darbų valstybės rėmimą bei skatinimą. Paveldo srityje svarbus Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas[51], kuriame pateikiama kilnojamojo kultūros paveldo samprata, jo skirstymas pagal objektų grupes ir joms priklausomybė, apskaita, saugojimas, konservavimas ir restauravimas, jų apsaugos finansavimas.

2004 m. gruodžio 9 dieną Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją. Šia konvencija siekiama užtikrinti pasaulio tautų etninės kultūros vertybių kaupimą, apsaugą, tyrinėjimus ir populiarinimą ne tik nacionaliniu, bet ir dvišaliu, regioniniu, tarptautiniu lygmenimis, kad būtų tęsiamos gyvosios kultūros tradicijos. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas[52] svarbus plėtojant pažintinį bei kultūrinį kaimo turizmą.

2002 m. Regionų kultūros plėtros programa[53], kurios paskirtis - sudaryti administracines, finansines, teisines sąlygas aktyvinti kultūros plėtrą, didinti jos vaidmenį regionuose, taip pat platesnės kultūros paslaugų sklaidos sąlygas ir galimybes gyventojams šiomis paslaugomis naudotis, skatinti kultūros, turizmo, švietimo, verslo ryšius regionuose, regionų bendradarbiavimą; puoselėti regionų etninį bei kultūros paveldo savitumą.

Svarbūs yra ir strateginiai dokumentai, nagrinėjantys paveldo puoselėjimą bei apsaugą. Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija[54], kurios tikslas - sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei, socialinei kaimo plėtrai, jo gamtosaugai ir etnokultūrai, kad būtų sąlygos nuosekliai gerinti gyvenimo kokybę ir integruotis į Europos Sąjungą. Valstybės ilgalaikės raidos strategijos[55], pagrindinis tikslas - sukurti aplinką plėtoti šalies materialinei ir dvasinei gerovei, kurią apibendrintai nusako žinių visuomenė, saugi visuomenė ir konkurencinga ekonomika. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija[56] - tai ilgalaikės mūsų šalies vystymosi gairės. Jos grindžiamos pagrindiniais darnaus vystymosi principais, kuriuos dar 1992 metais suformulavo Rio de Žaneire vykusi Jungtinių Tautų sukviesta pasaulinė aukščiausio lygio konferencija. Darnus vystymasis įteisintas kaip pagrindinė visuomenės raidos ideologija.

[50] Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075.
[51] Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 1996 m. sausio 23 d. // http://www.heritage.lt/laws/kkvai.htm.
[52] Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas 1998 m. kovo 19 d. // Valstybės žinios. - Nr. 32-852.
[53] Regionų kultūros plėtros programa 2002 m. Rugsėjo 13 d. // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Regionu_kulturos_pletros_programa.doc.
[54] Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija 2000 m. // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2710&p_d=18964&p_k=1.
[55] Valstybės ilgalaikės raidos strategija 2002 m. // http://www.ukmin.lt/ukstrat/index.pu.
[56] Nacionalinė darnaus vystymosi strategija 2003 m. // http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=2334.

Lietuvos Respublikos Vyriausybių programos (1990 - 2006 m.), svarbu pažiūrėti, kiek jose atsižvelgta į kultūros paveldą bei su juo susijusias problemas. Remiamasi Žemės ūkio ministerijos[57], Lietuvos ūkio ministerijos[58], Kultūros paveldo departamento[59], Aplinkos ministerijos[60], Europos kultūros programų centro[61] bei kitų internetinių puslapių informacija.

1. 3. Kultūros paveldo institucinė struktūra

1940 m. liepos 25 d. Lietuvos TSR valdžiai paskelbus Kultūros paminklų apsaugos įstatymą, buvo sudaryta teisinė galimybė steigti savarankišką centrinę valstybinę kultūros paminklų apsaugos įstaigą.[62] Šiuo dokumentu pirmą kartą Lietuvos istorijoje buvo apibūdinta *kultūros paminklo sąvoka*, nustatytos paminklų apsaugos taisyklės, numatyti vykdomieji organai. [63]

Kalbant apie paveldo institucinę struktūrą svarbu paminėti ir Jungtinių Tautų organizaciją - Unesco (angl. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*). Tai švietimo, mokslo ir kultūros organizacija, įkurta Jungtinėse Tautose 1945 metais siekiant skatinti bendradarbiavimą tarp skirtingų tautų švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijų srityse. Svarbi UNESCO misija - palaikyti pasaulio paveldo sąrašą. Šiame sąraše įtrauktos svarbios istorinės ar gamtinės vietos, kurių išsaugojimas yra svarbus visam pasauliui. Pagrindinės Unesco funkcijos:

- švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijų studijos;
- tyrimai ir mokymai skirti žmonijos žinių tobulinimui ir sklaidai;
- paveldo išsaugojimas ateities kartoms;
- tarptautinių įgyvendinimo būdų, rekomendacijų bei ekspertinių žinių parengimas;
- specializuotos informacijos mainai.[64]

Lietuvos Respublika į Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją UNESCO buvo priimta 1991 m. spalio 7 dieną. 1992 m. spalio 20 dieną buvo įsteigta Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija bei 1993m. Lietuvos Respublikos nuolatinė atstovybė prie UNESCO.

Nepriklausomoje Lietuvoje pasikeitus politinei santvarkai bei vertybinėms nuostatoms, buvo pertvarkyta ir paveldo įstaigų struktūra bei juridinė bazė. 1993 m. išleistas Lietuvos Respublikos

[57] www.zum.lt.
[58] www.ukmin.lt.
[59] www.heritage.lt
[60] www.am.lt.
[61] http://www.durys.org/.
[62] Kultūros paminklų apsaugos įstatymas // Vyriausybės žinios. - 1940. - Liepos 25.
[6363] Pšibilskis V. B. Rūpinimasis istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimu 1940 – 1941 metais // Muziejai ir paminklai. - 1987. - Nr. 8. - P. 37.
[64] Unesco // http://www.unesco.lt/unesco/; prisijungimo laikas 2006 10 14.

istorijos ir kultūros paminklų sąrašas, kurį sudarė dvi dalys. Pirmoje dalyje surašyti istorijos ir archeologijos paminklai, antroje - architektūros, urbanistikos ir dailės paminklai.[65]

1990 metais buvo įsteigta Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcija, atskaitinga Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai - Atkuriamajam Seimui, veikusi iki 1995 metų. Tai rodė ypatingą jaunos valstybės požiūrį į palikimo išsaugojimą nepaprastai sudėtingu laikotarpiu, kai buvo kuriami teisiniai pagrindai ir ruošiamasi ilgam šalies pertvarkymo periodui. Svarbiausias uždavinys, kurį turėjo įgyvendinti ši institucija, buvo kultūros paveldo išsaugojimas, vykstant nuosavybės teisių į privačią nuosavybę atkūrimui bei nekilnojamojo turto privatizavimui.[66]

Paminklotvarkos departamentas, įkurtas 1990 m. gegužės 24 d., visą dėmesį skyrė avarinės būklės kultūros ir istorijos paminklų, įtrauktų į sąrašą, tvarkymo darbams ir kontroliavo savivaldybių paminklosaugos darbuotojus.[67] Departamento užduotis buvo rengti ir įgyvendinti valstybės strategiją istorijos ir kultūros paminklų apskaitos, apsaugos, mokslinių tyrimų, restauravimo ir panaudojimo srityse.[68]

1994 metais, remiantis Europos valstybių patirtimi, buvo parengtas naujas Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, kuris įsigaliojo 1995 metų vasario 1 dieną. Pagal šį įstatymą reorganizavus Lietuvos Respublikos paveldo inspekciją ir Paminklotvarkos depatramentą buvo įkurtas Kultūros vertybių apsaugos departamentas, pavaldus Kultūros ministerijai.[69]

Kultūros paveldo departamento direktorius pagal Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą yra tiesiogiai atsakingas už kultūros paveldo apsaugą Lietuvoje. Į saugotinų kultūros vertybių sąrašus (iki 1995 m. ir nuo 1995 m.) įtraukta tūkstančiais skaičiuojamų objektų. Didelę daugumą sudaro kaimo vietovėse esantis kultūros paveldas. Departamentas disponuoja valstybės biudžeto lėšomis, skirtomis kultūros vertybėms ir kultūros paminklams restauruoti. 1996 - 1999 metų statistika:

1996 metais kultūros vertybėms ir paminklams tvarkyti valstybė Kultūros vertybių departamentui skyrė 16310 tūkst. Lt; 1997 metais - 18349 tūkst. Lt; 1998 metais - 18692 tūkst. Lt; 1999 metais - 16542 tūkst. Lt.[70] Kaip matyti iš pateiktų duomenų, valstybės finansavimas mažėjo. Kultūros paveldo departamento uždaviniai yra nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos ir strategijos metmenų rengimas ir nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos įgyvendinimas.

---

[65] Lietuvos Respublikos istorijos ir kultūros paminklų sąrašas. - Vilnius. - 1993. P. 3.
[66] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 6.
[67] Balza R. Kultūros vertybių išsaugojimo kaimo vietovėje prielaidų formavimasis Lietuvoje 1990-1999m. // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 29.
[68] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 6.
[69] Varnaitė D. Kultūros vertybių apsaugos departamento uždaviniai ir perspektyvos // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 36.
[70] Ten pat. - P. 38.

Departamentas „prižiūri nekilnojamųjų kultūros vertybių valdymą ir disponavimą“. Tuo tarpu nekilnojamųjų kultūros vertybių naudojimu ir tvarkymu rūpinasi jų savininkai ir naudotojai. Neretai jais būna savivaldybės. Tokiu būdu Kultūros paveldo departamentas tampa betarpiškai kultūros vertybių nevaldančia, naujų valdymo formų neiškančia ir neinicijuojančia institucija, o tik stebinčia, kaip valdomas turtas, kuris yra nekilnojamosios kultūros vertybės, ir įsiterpiančia į turto naudojimo ir tvarkymo procesus, jei šie kelia grėsmę kultūros vertybėms. Taip kuriama situacija iš pirmo žvilgsnio atrodanti ideali: kultūros vertybės savininkas ar naudotojas valdo ir tvarko kultūros vertybę, o Kultūros paveldo departamentas šiuos procesus stebi ir įsiterpia tik tada, kai kultūros vertybės naudojimas ar tvarkymas tampa grėsmingas pačiai vertybei. Tačiau šiai idealiai situacijai susidaryti reikalinga pamatinė sąlyga - realus šeimininkas, kuris rūpinasi kultūros vertybės apsauga ir reikalui esant gali finansuoti būtinus kultūros vertybės tvarkymo darbus. Tokia situacija buvo „programuojama“ tuo metu, kai Lietuvoje, prasidėjus nuosavybės teisių į nekilnojamąjį turtą atstatymui, privatizacijai, žemės reformai, buvo tikima, kad bešeimininkis, „valdiškas“ turtas greitai pavirs privačiu, turinčiu realų šeimininką, besirūpinantį jam priklausančio nekilnojamojo turto tvarkymu ir apsauga. Tačiau patirtis parodė, kad tiek teisių į nekilnojamąjį turtą atstatymas, tiek privatizavimas gali būti vienodai neveiksmingi saugant kultūros vertybes pirmiausia todėl, kad savininkas grąžintas turtas paprastai buvo blogos būklės.[71]

1 lentelė. Faktiniai Valstybės ilgalaikės raidos strategijos įgyvendinimo rezultatai 2005 metais[72]

Rodikliai	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.
1. Nacionalinio biudžeto išlaidos kultūrai vienam gyventojui, Lt	77,1	78,9	88,9	95,5	118,2
4. Valstybės biudžeto išlaidos kultūros paveldo apsaugai, tūkst. Lt	16 767	16 539	15 449	18 108	20 965

Remiantis 2000 - 2004 metų duomenimis, valstybės biudžeto išlaidos kultūrai vienam gyventojui palaipsniui didėjo, o išlaidos kultūros paveldo apsaugai 2000 metais buvo didesnės nei 2001 ir 2002 metais (1 lentelė). 2003 - 2004 metais skiriamos lėšos paveldo apsaugai padidėjo. Tai rodo didesnį

[71] Mačiulis D. Kultūros vertybių apsaugos problemos kaimo vietovėje // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 52.
[72] Valstybės ilgalaikės raidos strategijos įgyvendinimo ataskaita 2005 m. // http://skelbimas.lt/istatymai/valstybes_ilgalaikes_raidos_strategijos_igyvendinimo_ataskaita.htm; prisijungimo laikas 2006 05 27.

valstybės susidomėjimą šalies paveldu, tačiau skiriamos lėšos yra per menkos, kad leistų užtikrinti visų paveldo objektų išsaugojimą, ypač kaimo vietovėse. Šalies gyvenimo pokyčiai parodė, kad, siekiant optimalios kultūros vertybių apsaugos, Kultūros paveldo departamentui nepakanka būti stebėtoju, prižiūrinčiu kultūros vertybių valdymą ir naudojimą, o būtina ieškoti ir inicijuoti įvairesnes kultūros vertybių apsaugos valdymo formas.

Nuo 2006 m. Kultūros paveldo departamentas vykdo naują - nekilnojamojo kultūros paveldo kontrolės - programą. Kultūros paveldo departamento Kontrolės skyrius tikrina, kaip atsakingi Kultūros paveldo departamento, savivaldybių bei saugomų teritorijų direkcijų (pagal kompetenciją) darbuotojai vykdo 2005 m. balandžio mėn. įsigaliojusį Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą, Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą bei kitus kultūros paveldo apsaugą reglamentuojančius teisės aktus.[73] Kultūros paveldo inspekcijos apygardos buvo reorganizuotos į Kultūros vertybių departamento teritorinius padalinius dešimtyje Lietuvos apskričių. Didžiausi teritoriniai padaliniai yra Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos. Kiti padaliniai yra Alytuje, Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Trauragėje, Telšiuose, Utenoje.[74]

2 lentelė. Tvarkytų nekilnojamųjų kultūros vertybių kategorijos 2005 m.[75]

tęsinys

Nekilnojamieji objektai	**Skaičius**	**Lėšos(Lt.)**
Katalikų bažnyčios	31	3 721 070
Įvairūs pastatai	20	3 002 126
Dvarai	20	2 415 930
Pilys	6	919 620
Piliakalniai	10	861 425
Kapinės, kapai	8	606 853
Buv. kunigų seminarijos	2	263 103
Koplyčios	5	124 561
Vienuolynai	3	100 559
Kaimo sodybos	3	140 327
Fortas	1	134 965
Parkas	1	100 038
Sinagogos	2	44 508
Iš viso:	**112**	**12 435 080**

Dailės objektai	**Skaičius**	**Lėšos (Lt.)**
Sienų tapyba (interj. dekoras)	15	91 13 22
Altoriai	9	39 7685
Paveikslai	6	12 5324
Horeljefas	1	36 0694
Vargonai	2	89 965
Kariljonai	1	84 982
Skulptūros	4	67 525
Sarkofagas	1	59 893
Sakykla	1	50 009
Vienuolių stalės	1	50 009
bokšto laikrodis	1	48 962
kitų	4	50 230
Iš viso:	**46**	**2 296 600**

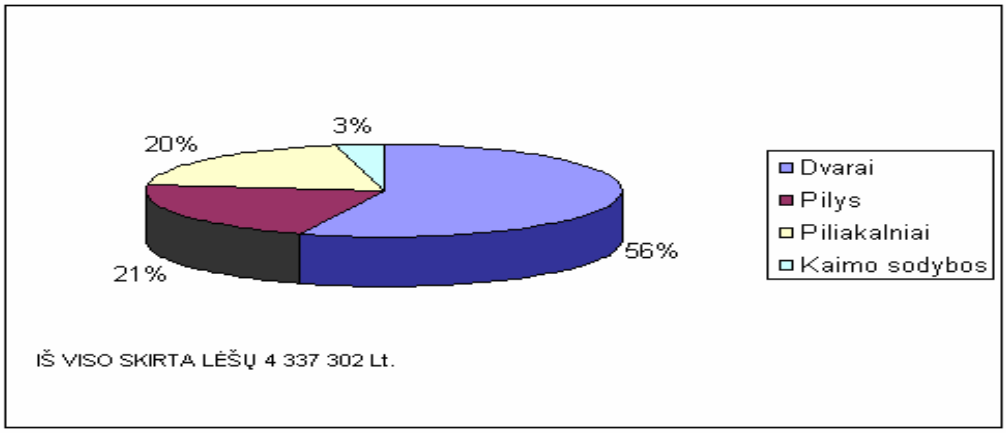
Pagal Kultūros paminklų ir vertybių tvarkymo 2005 metų darbų programą buvo atliekami tvarkymo ir projektavimo darbai 158 kultūros vertybėse, iš kurių 112 - nekilnojamosios kultūros

[73] Apie įstaigą // http://www.heritage.lt/iframe.php?i=1; prisijungimo laikas 2006 09 11.
[74] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 7-8.
[75] Dėl kultūros vertybių apsaugos departamento 2005 m. ataskaitos // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/06_03_17/Pazyma_2005.doc; prisijungimo laikas 2006 10 27.

vertybių (įvairūs statiniai, kapinės, piliakalniai). Joms skirta 12 435 085 Lt (2 lentelė). Tvarkyti 46 dailės kūriniai (sieninė ir skliautų tapyba, lipdyba, paveikslai, altoriai, vargonai, sarkofagai, stalės, skulptūros ir t.t.). Jiems skirta 2 296 600 Lt (2 lentelės tęsinys).

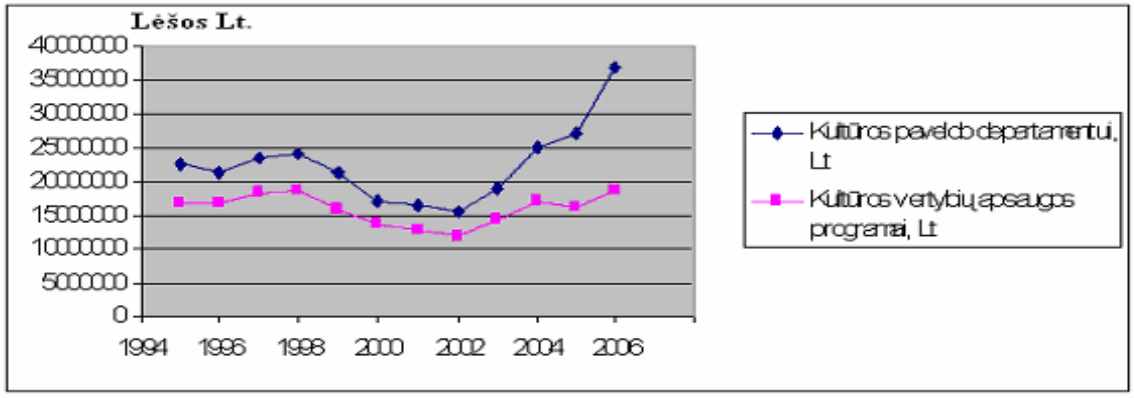
2 pav. pavaizduota kaimo vietovėse esančių vertybių tvarkymo finansavimo paskirstymas 2005 metais. Šiuos darbus atliko Kultūros paveldo departamentas. Daugiausia lėšų buvo skirta dvarų apsaugai bei priežiūrai, mažiausiai - kaimo sodyboms tvarkyti.

2 pav. Kaimo paveldo vertybių tvarkymui skiriamų lėšų paskirstymas iš valstybės biudžeto 2005 m.

Kultūros paveldo departamento bei kultūros vertybių apsaugos programų finansavimo iš valstybės biudžeto dinamika pateikta 3 pav. Lentelė padaryta remiantis 1 priede pateiktos lentelės duomenimis. Matome, kad tiek Kultūros paveldo departamentui, tiek ir vertybių apsaugos programoms finansavimas nuo 2003 metų didėja. Kultūros paveldo departamentui pavaldi biudžetinė įstaiga - Kultūros paveldo centras.

3 pav. Kultūros paveldo departamento ir kultūros vertybių apsaugos programų finansavimo iš valstybės biudžeto dinamika 1995 - 2006 m.

1991 metais balandžio 2 dieną Paminklotvarkos departamentas įsteigė Lietuvos kultūros paveldo mokslinį centrą istorijos ir kultūros vertybių paieškai ir apskaitai organizuoti. 1995 m. įstaiga reorganizuota ir pavadinta Kultūros paveldo centru.

Pagrindiniai Kultūros paveldo centro uždaviniai: organizuoti ir vykdyti kultūros paveldo vertybių (išskyrus archyvinius dokumentus), nesančių valstybinėse saugyklose, tyrimą ir apskaitą; kaupti ir saugoti valstybei reikalingą informaciją apie materialųjį paveldą, kultūros paveldo vertybes ir kultūros paminklus. Propaguoti materialųjį kultūros paveldą, kultūros vertybes ir kultūros paminklus, jų apsaugą.[76] Visa tai atlieka specializuoti padaliniai: Archeologijos paveldo, Dailės paveldo, Kultūros paveldo registrų, dokumentacijos ir informacijos institutai, Memorialinių vietų, Kraštovaizdžio, Urbanizuotų vietovių ir statinių, Kartografavimo ir fiksacijos, Vargonų paveldo skyriai, o taip pat Paveldosaugos archyvas, Paveldosaugos biblioteka, Architektūros muziejus, Techninių tyrimų laboratorija.[77]

Kultūros paveldo centras rengia kultūros vertybių paieškas, jų tyrimo, inventorizavimo ir registravimo bei informacijos apie kultūros paveldą kaupimo, tvarkymo ir saugojimo taisyklių projektus, organizuoja ir vykdo kultūros vertybių ir informacijos apie jas paiešką, mokslinius tyrimus bei kitus darbus, reikalingus kultūros vertybių apskaitai, jų propagavimui, informacijos kaupimui ir saugojimui.[78]

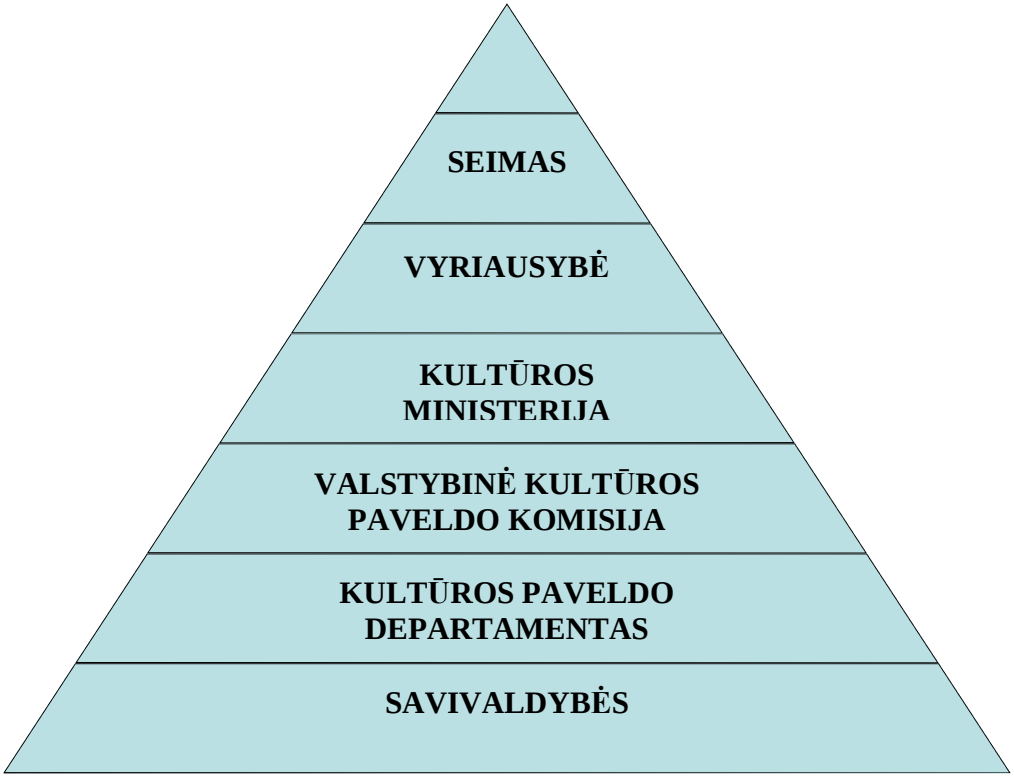
1995 metais įsigaliojus Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymui, įsteigta Valstybinė paminklosaugos komisija, atskaitinga Lietuvos Respublikos Seimui. Komisija formuoja valstybinę kultūros vertybių apsaugos politiką ir kontroliuoja jos įgyvendinimą. Komisija rūpinasi kultūros paveldui valstybės skiriamo biudžeto formavimu, integruota kultūros paveldo apsauga ir kultūrinio turizmo plėtra Lietuvoje. Jai savo darbo metines ataskaitas pateikia Kultūros paveldo departamentas.[79] Pagal Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymą Valstybinės paminklosaugos komisijos pavadinimas buvo pakeistas į Valstybinės kultūros paveldo komisijos pavadinimą.[80]

2004 m. Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymu Valstybinės paminklosaugos komisijos pavadinimas keičiamas į Valstybinės kultūros paveldo komisijos pavadinimą. Komisija turi teisę: lankyti, apžiūrėti, fiksuoti kultūros vertybes ir daiktus, kurie gali turėti vertingųjų savybių; gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų, kultūros paveldo objektų valdytojų,

[76] Kulltūros paveldo centro nuostatai // http://www.heritage.lt/t_aktai/kvad/01_208.htm; prisijungimo laikas 2006 10 10.
[77] Ten pat; prisijungimo laikas 2006 10 10.
[78] Ten pat; prisijungimo laikas 2006 10 10.
[79] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 12.
[80] Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas 2004 m. rugsėjo 28 d. // www.lrs.lt/Institucijos, atskaitingos seimui/Valstybinė kultūros paveldo komisija. - Str. 2.

kitų fizinių ir juridinių asmenų informaciją apie kultūros paveldą.[81] Kultūros paveldo apsauga rajonų savivaldybėse rūpinasi paminklotvarkos tarnybos.[82] Valstybinė paminklosaugos komisija yra kultūros vertybių (nepriklausomai nuo jų nuosavybės formos ir saugojimo vietos) apsaugos valstybinę politiką formuojanti ir šios politikos įgyvendinimą kontroliuojanti Lietuvos Respublikos Seimui atskaitinga institucija. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinis administravimas pateiktas 4 pav.

4 pav. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinis administravimas

Valstybė turi prisimti atsakomybę už reikšmingiausių kultūros paminklų išsaugojimą, reikia atsižvelgti ir į regioninų poreikius. Valstybė turėtų remti ir kaimo vietovėse esančio kultūros paveldo išsaugojimą. Šiuo metu nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos nacionalinę politiką formuoja Seimas, Vyriausybė, Kultūros ministerija, atsižvelgdami į Valstybinės kultūros paveldo komisijos teikiamus paveldosauginės patirties ir tendencijų vertinimus, analizes ir siūlymus. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinį administravimą organizuoja ir už jį atsako kultūros ministras.

[81] Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas 2004 m. rugsėjo 28 d. // www.lrs.lt/Institucijos, atskaitingos seimui/Valstybinė kultūros paveldo komisija. - Str. 5.
[82] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 13.

Konkrečias nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinio administravimo funkcijas atlieka ir už jų vykdymą atsako Kultūros paveldo departamentas. Jis turi apskaitos, paveldotvarkos ir kontrolės tarnybas ir teritorinius padalinius. Savivaldybėms priskirtas (ribotai savarankiškas) ir savarankiškas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos funkcijas atlieka savivaldybės paveldosaugos padalinys. Valstybinė kultūros paveldo komisija yra Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės ekspertas ir patarėjas valstybinės nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos politikos klausimais. Komisijos valdymą, finansavimą, uždavinius ir teises nustato Valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas.

2. LIETUVOS KAIMO KULTŪROS PAVELDAS

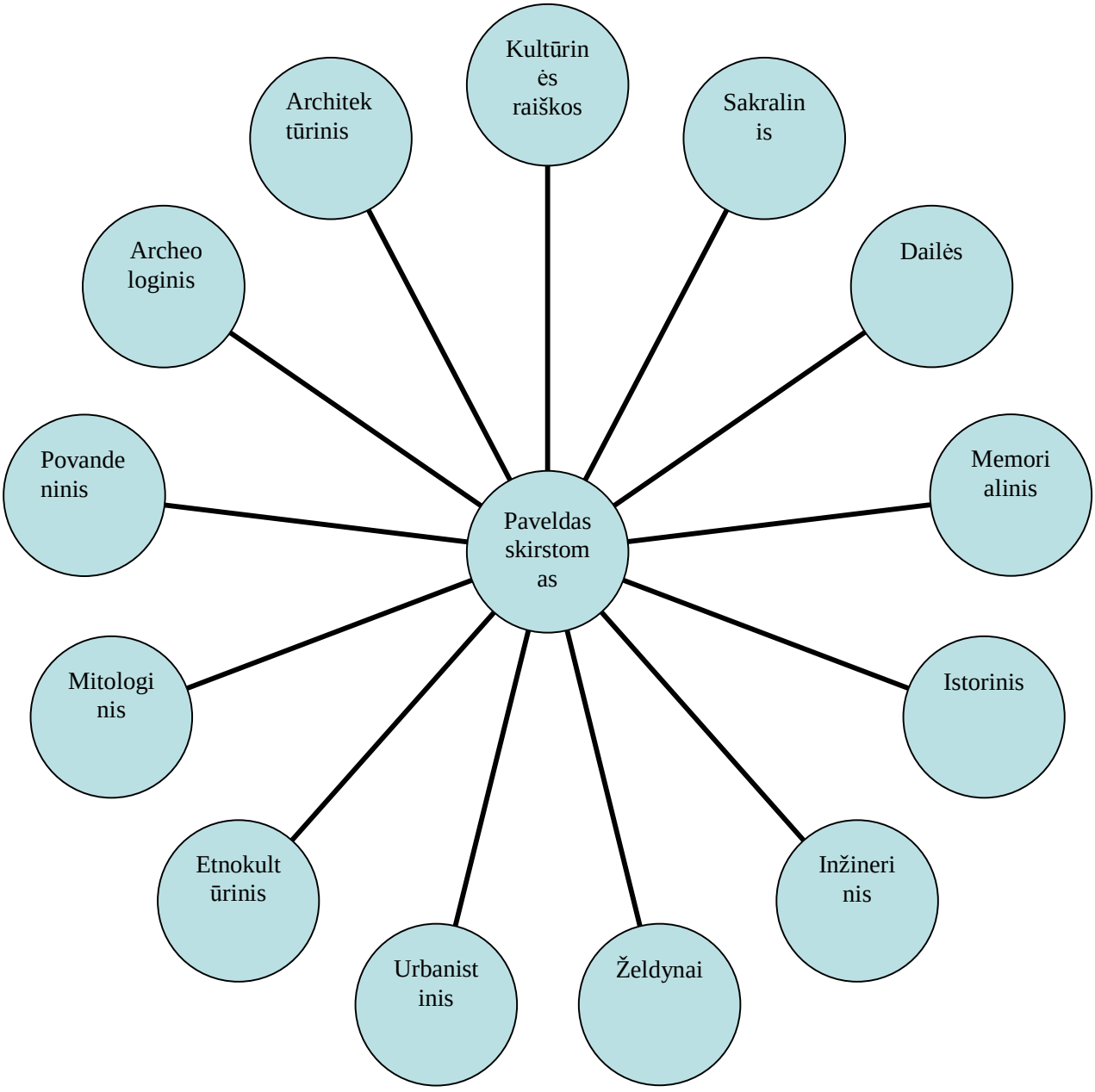
2. 1. Kultūros paveldo būklė

Nekilnojamsis kultūros paveldas pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų savybių pobūdį ar jų derinį gali būti:

- archeologinis – praeities ūkinės ar gynybinės veiklos, gyvenamosios, laidojimo ar kulto vietos, jų kompleksai arba vietovės, kurių vienintelis arba vienas iš pagrindinių mokslinių duomenų šaltinių yra archeologiniai tyrimai ir radiniai;
- povandeninis – po vandeniu ar iš dalies po vandeniu esantys archeologiniai objektai, vietovės ir reikšmingais pripažinti nekilnojamieji ar kilnojamieji daiktai, kurių vienintelis arba vienas iš pagrindinių mokslinių duomenų šaltinių yra povandeniniai tyrimai ir radiniai;
- mitologinis – reikšmingais pripažinti tautosakoje minimi senovės kulto ar kitos žmonių veiklos objektai;
- etnokultūrinis – reikšmingais pripažinti statiniai, jų kompleksai, vietos ar vietovės, atskleidžiančios etninės kultūros savitumą;
- architektūrinis – reikšmingais pripažinti architektūrinės kūrybos statiniai, jų dalys, priklausiniai ir tokių statinių vientisos architektūrinės kompozicijos ir (ar) vietų kompleksai, ansambliai, vietos bei vietovės;
- urbanistinis – reikšmingomis pripažintos istorinės miestų dalys, miesteliai ir panašios vietos bei vietovės;
- želdynai – reikšmingais pripažinti istoriniai parkai, sodai ir panašūs objektai ar vietovės, kuriems būdinga žmogaus veiklos, gamtinės ir istorinės aplinkos dermė;
- inžinerinis – reikšmingais pripažinti inžineriniai techniniai statiniai ir jų kompleksai, taip pat gamybinė ar technologinė įranga;
- istorinis – reikšmingais pripažinti objektai ar vietovės, susiję su svarbiais visuomenės, kultūros ir valstybės istorijos įvykiais ar asmenybėmis arba išgarsinti literatūros ar kitų meno kūrinių;
- memorialinis – objektai, skirti reikšmingiems kultūros ir valstybės istorijos įvykiams ar asmenybėms atminti;
- dailės – reikšmingais pripažinti monumentaliosios dailės kūriniai, koplytėlės, koplytstulpiai, stogastulpiai, monumentalieji kryžiai, memorialiniai statiniai ir kiti dailės kūriniai, tiesiogiai susiję su jų užimama ir naudoti reikalinga teritorija;

- sakralinis – objektai, vietos, jų kompleksai ir vietovės, reikšmingos religinėms bendruomenėms, bendrijoms ir centrams;
- kultūrinės raiškos - reikšmingais pripažinti individo ar individų grupės kūrybinių netradicinių ieškojimų padariniai.[83] Nekilnojamojo kultūros paveldo skirstymas pateiktas 5 pav.

5 pav. Nekilnojamojo kultūros paveldo skirstymas

Pagal Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą kultūros vertybės - tai:

[83] Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075; prisijungimo laikas 2006 08 09.

- archeologiniai radiniai;
- etninės kultūros medžiaginiai pavyzdžiai;
- šaunamieji ir nešaunamieji ginklai;
- daiktai, susiję su svarbiausiais istoriniais įvykiais, visuomenės, kultūros, karo, sporto istorija, įžymių žmonių gyvenimu;
- meno vertybės: vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūriniai; meninės fotografijos ir kiti originalūs kūriniai; liaudies dailės kūriniai; statinių dalys ir jų fragmentai;
- muzikos instrumentai;
- rankraštinės knygos, inkunabulai, kodeksai, spaudiniai ir kiti leidiniai;
- daiktai, turintys numizmatinę, sfragistinę, heraldinę ar filatelinę vertę, ordinai ir medaliai;
- mokslo, technikos ar technologijos istoriją apibūdinantys daiktai;
- archyviniai dokumentai;
- kolekcijos, rinkiniai, komplektai ar kitokie dariniai, turintys meninę, istorinę ar kitokią kultūrinę vertę, kaip visuma, nesvarbu, kokia atskirų dalių vertė ir rūšis.[84]

Lietuvos kultūros paveldo fondą sudaro 1817 istorijos, 2175 archeologijos, 1190 architektūros, 5631 dailės paminklas. Iš jų apie 3400 yra nacionalinės ir 7200 vietinės reikšmės.[85] Toliau, 3 lentelėje pateikta paveldo vertybių kaimo vietovėse suvestinė. Pagal 3 lentelę, kaimo vietovėse daugiausiai yra pavienių kultūros paminklų (kaip kraštovaizdžio dominantės) 908, o mažiausiai archeologijos vertybių - 12.

2004 metų sausio 1 dienos duomenimis Lietuvos Respublikos valstybinėje apskaitoje buvo 30372 kultūros paveldo objektai. Iš jų: archeologinių vietų - 3575; įvykių, laidojimo ir mitologijos vietų - 3677; statinių, statinių kompleksų ir uzbanizuotų vietovių - 5850; statinių puošybos ir įrangos, monumentų ir kilnojamųjų kultūros vertybių - 17270.[86] 4 lentelėje pateikti duomenys apie objektus, įrašytus į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą 1998 m. sausio 1d.[87]

Kultūros paveldo departamento prie Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos ataskaitoje 2004 metams pateiktos Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių, kilnojamųjų kultūros

[84] Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 1996 m. sausio 23 d. // http://www.heritage.lt/laws/kkvai.htm.
[85] Kultūrinio turizmo plėtra // http://www.durys.org/konferencija/Gintautas%20Indriunas.doc; prisijugimo laikas 2006 09 12.
[86] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 9.
[87] Objektai, įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą 1998 sausio 1 d. // http://www.zum.lt/Resources/Internet_senas/lithuan/html/020201.htm; prisijungimo laikas 2006 07 11.

vertybių bei paskelbtus kultūros paminklais apskaitos duomenys pateikti 5 ir 6 lentelėse iki 2004 gruodžio 31 d.[88]

3 lentelė. Paveldo kaimo kraštovaizdyje suvestinė 2000 metais[89]

Vertybių rūšys	**Vertybių kiekis, vnt.**
Kultūros paminklų svarbiausieji kompleksai (kaip saugotinos vietos)	267
Urbanistikos	74
Istorijos	24
Archeologijos	12
Profesionaliosios architektūros	34
Liaudies architektūros (kaimų gyvenvietės)	40
Kraštovaizdžio architektūros (dvarų sodybos)	75
Pavieniai kultūros paminklai (kaip kraštovaizdžio dominantės)	908
Istorijos	42
Archeologijos	650
Architektūros	126
Dailės	90
Iš viso	2335

Per paskutinius 30 metų į paminklų sąrašus įrašytų archeologijos vertybių skaičius svyravo tarp 2000 - 2500. Iš viso Lietuvos teritorijoje galėtų būti apie 5000 - 6000 archeologinių vietovių, įskaitant jau sunaikintus, neįregistruotus ir tirtinus objektus.[90]

4 lentelė. Objektai, įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą 1998 m. sausio 1d.[91]

Eil. nr.	Pavadinimas	Sąrašų žymenys	Objektų skaičius
1.	Urbanizuotų vietovių sąrašas	U	21
2.	Laidojimo vietų sąrašas	I	774
3.	Įvykių vietų sąrašas	I	50
4.	Mitologinių vietų sąrašas	M	50
5.	Statinių kompleksų sąrašas	G	151
6.	Statinių sąrašas	S	537
7.	Monumentų sąrašas	D	22
8.	Statinių puošybos ir įrangos sąrašas	P	62
9.	Archeologinių vietų sąrašas	A	1296
10.	Objektai įrašyti į LR istorijos ir kultūros paminklų sąrašus	-	10355
11.	Nekilnojamosios kultūros vertybės, paskelbtos kultūros paminklais 1998 05 19	-	923

[88] Kultūros vertybių apsaugos departamento prie Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos veikla 2004 m. // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/04_03_04/departam_atask.htm#_Toc96842771; prisijungimo laikas 2006 07 12.

[89] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 214.

[90] Vaitkevičius V. Archeologija aruoduose // http://www.aruodai.lt/aruodu_archeol.ppt; prisijungimo laikas 2006 08 07.

[91] Objektai, įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą 1998 sausio 1 d. // http://www.zum.lt/Resources/Internet_senas/lithuan/html/020201.htm; prisijungimo laikas 2006 07 11.

5 lentelė. Duomenys apie kultūros vertybes, įrašytas į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių, Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių registrus iki 2004 12 31[92]

Registrų sąrašai		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Iš viso:
Archeologinių vietų	A	32	148	1116	251	–	58	32	23	154	19	1833
Įvykių vietų	I	2	28	21	9	5	29	36	28	20	101	279
Laidojimo vietų	L	9	405	359	193	37	85	113	151	166	105[+]	1618[+]
Mitologinių vietų	M	–	24	26	78	10	47	34	24	24	40	307
Statinių	S	34	222	261	4	25	8	63	77	192*	111[•]	981*[•]
Statinių kompleksų	G	–	47	151	3	29	8	44	48	130	47	507
Urbanizuotų vietovių	U	3	18	–	2	3	–	2	4	7	-	39
Monumentų	D	6	9	7	1	10	20	25	25	39	-	142
Statinių puošybos ir įrangos	P	25	29	8	17	27	4	9	24	127	40	310
		111	930	1949	558	146	259	358	404	859	463	6016[+]*[•]
Kilnojamųjų kultūros vertybių	K					21	10	127	142	258	258	816
IŠ VISO:						167	269	485	546	1117	721	6832

\+ 5 objektai perkelti į laidojimo vietų kompleksus sudėtinėmis dalimis
* 4 objektai perkelti į statinių kompleksus sudėtinėmis dalimis
• 7 objektai perkelti į statinių kompleksus sudėtinėmis dalimis, 5 objektai išbraukti iš Registro

6 lentelė. Duomenys apie kultūros vertybes, įrašytas į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių, Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių registrus bei paskelbtus paminklais iki 2004 12 31[93]

Sąrašo pavadinimas		Iš viso	Iš viso (kompleksus sudarančias vertybes):	Paminklai	Paminklai (skaičiuojant kompleksus sudarančias vertybes)
Archeologinių vietų	A	1833	2183	908	1171
Įvykių vietų	I	279	284	9	11
Laidojimo vietų	L	1618	1852	70	70
Mitologinių vietų	M	307	337	0	0
Statinių	S	981	1028	27	27
Statinių kompleksų	G	507	2549	58	248
Urbanizuotų vietovių	U	39	39	1	1
Monumentų	D	142	247	0	0
Statinių puošybos ir įrangos	P	310	857	0	0
IŠ VISO:		6016	9376	1073	1528
Kilnojamųjų kultūros vertybių	K	816	1963	0	0
IŠ VISO:		6832	11339	1073	1528

[92] Kultūros vertybių apsaugos departamento prie Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos veikla 2004 m. // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/04_03_04/departam_atask.htm#_Toc96842771; prisijungimo laikas 2006 07 12.
[93] Ten pat; prisijungimo laikas 2006 07 12.

Kaip matyti iš 5 lentelės, pagal 2004 metų duomenis į registrą daugiausia buvo įtraukta archeologinių vertybių, mažiausiai urbanizuotų vietovių. Iš viso įtraukta 6832 vertybės, įskaitant nekilnojamąsias ir kilnojamąsias vertybes. Pagal 6 lentelę, iki 2004 metų kultūros paminklais paskelbtos 1073 vertybės, o paminklais, skaičiuojant kompleksus sudarančias vertybes - 1528 paveldo vertybės. Taigi vertybių, kurioms reikalinga valstybės parama tikrai daug, todėl valstybės išlaidos paveldo paramai turėtų būti žymiai didesnė.

2. 2. Kaimo paveldo valdymas

1990 metais paveldosaugos sistema Lietuvoje buvo iš esmės reorganizuota. Priimtas Laikinasis kultūros paveldo inspekcijos įstatymas (1990 07 30), suteikiantis didelių įgaliojimų kontroliuoti kultūros paveldą. [94] Kalbant apie kaimo vietovėse esančio kultūros paveldo išsaugojimą, reikėtų paminėti, kad 1990 metais atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, dar tų pačių metų vasarą, liepos 30 dieną, tuometinė Aukščiausioji Taryba priėmė Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymo pataisas, susijusias su specifinių kaimiškojo kultūros paveldo objektų apsauga: visos neveikiančios kapinės ir visi karių bei partizanų kapai paskelbti istorijos paminklais, užtikrinta jų apsauga.[95]

Per 1990-1995 metų laikotarpį buvo priimta ir daugiau teisės aktų, iš kurių vieni tebegalioja ir dabar, kiti įtakojo ar įtakoja kaimiškojo kultūros paveldo apsaugą, o treti neteko galios. Pavyzdžiui, tebegalioja 1992 metų Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai, pagal kuriuos buvusios dvarų sodybos suskirstytos į neprivatizuotinas ir į tas, kurias gali privatizuoti tik vienas savininkas arba kurias privatizuojant galima skaidyti.[96] Tačiau minėti vyriausybės nutarimai jau paseno ir būtina juos peržiūrėti. Valstybė turėtų išskirti pačius reikšmingiausius dvarus, kurių sutvarkymą apsiimtų finansuo ti, o kitus perrašytų į privatizuotų sąrašus, kad griūvantiems paminkliniams dvarams atsirastų šeimininkai, galintys jais rūpintis.

1995 metais buvo reorganizuota Kultūros paveldo inspekcija. Įkurtas Kultūros vertybių apsaugos departamentas - vienintelė institucija, valstybiniu mastu privalanti užsiimti paveldosauga.[97] 2005 metais Kultūros vertybių apsaugos departamentas pakeitė pavadinimą į Kultūros paveldo

[94] Balza R. Kultūros vertybių išsaugojimo kaimo vietovėje prielaidų formavimasis Lietuvoje 1990-1999m. // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 29.
[95] Varnaitė D. Kultūros vertybių apsaugos departamento uždaviniai ir perspektyvos // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 36.
[96] Ten pat. - P. 37.
[97] Balza R. Kultūros vertybių išsaugojimo kaimo vietovėje prielaidų formavimasis Lietuvoje 1990-1999m. // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 30.

departamentą. Šiuo metu Lietuvoje kultūros paveldo apsaugą reglamentuoja du pagrindiniai įstatymai: Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas ir Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas.

Pagal 1994 m. Nekilnojamųjų kultūros vertybių įstatymą nekilnojamosios kultūros vertybės - tai statiniai, jų priklausiniai bei kompleksai, ansambliai ir vietovės, turintys archeologinę, antropologinę, etnologinę, mitologinę, memorialinę, religinę, architektūrinę, techninę ir technologinę, urbanistinę ar kitokią istorinę arba mokslinę vertę ir visuomeninę reikšmę.[98] Naujajame įstatyme nekilnojamoji kultūros vertybė - kultūros paveldo objekto ar vietovės reikšmingumą lemiančių vertingųjų savybių, visuomenei svarbių kaip jos kultūrinis turtas, visuma, neatsižvelgiant į tai, kam nuosavybės teise objektas ar vietovė priklauso.[99]

Nekilnojamųjų kultūros vertybių įstatymas skirtas saugoti Lietuvos nekilnojamąjį kultūros paveldą ateities kartoms, sudaryti sąlygas visuomenei jį pažinti ir juo naudotis, suteikti tvirtą teisinį pagrindą nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai bei kultūros paveldosaugos sistemos reformai. Vienas iš ypač svarbių Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo nuostatų - konkreti ir tiesioginė atsakingų valstybės institucijų ir savivaldybių atsakomybė už kultūros paveldo išsaugojimą. Pirmą kartą įstatymu reglamentuotos kultūros paveldo objektų apsaugos zonos. Įstatyme atsižvelgta į Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos, Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijos, Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijos, Tarptautinės paminklų ir kompleksų konservavimo ir restauravimo chartijos reikalavimus.[100]

Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas priimtas 1996 m., kuriame pateikiama kilnojamojo kultūros paveldo samprata, jo skirstymas pagal objektų grupes ir joms priklausomybė, apskaita, saugojimas, konservavimas ir restauravimas, jų apsaugos finansavimas. Šis įstatymas paliečia ir asmenines kolekcijas bei numato jų savininkams galimą valstybės rėmimą, o taip pat antikvarinės prekybos priežiūrą.[101]

Kilnojamosios kultūros vertybės - kilnojamieji visuomenės ir žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai, reikšmingi etniniu, archeologiniu, istoriniu, meniniu, moksliniu, techniniu, religiniu ir kitokiais požiūriais, taip pat tuo, kad apibūdina tipiškus bei specifinius nacionalinio gyvenimo

[98] Balza R. Kultūros paveldo objektai Šiaulių apskrityje // Salatkienė B., Balza R., Trimonienė R. R. Kraštotyros pradmenys. - Šiauliai. - 2001. - P. 42.
[99] Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075; prisijungimo laikas 2006 08 09.
[100] Ten pat; prisijungimo laikas 2006 08 09.
[101] Skardžius A. Lietuvos Respublikos paveldosaugos įstatymai ir valstybės politika // www.lrs.lt/Institucijos, atskaingos seimui/ Valstybės kultūros paveldo komisija/Paveldosaugos aktualijos/Konferencija, skirta Lietuvos Respublikos 1919 metų Valstybinės Archeologijos komisijos 85 metų sukakčiai paminėti.

reiškinius. Visi šie objektai registruojami Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių ir kilnojamųjų kultūros vertybių registruose.[102]

Kitas svarbus įstatymas - tai Saugomų teritorijų įstatymas. Pirmasis šis įstatymas priimtas dar 1993 m. nustatė valstybinių, regioninių parkų, rezervatų bei draustinių statusą, šiose teritorijose apsaugą, bei galimą veiklą, kaip ir saugomų teritorijų steigimo tvarką bei gamtos vertybių apsaugos teisinius pagrindus. 2001 metais buvo priimta šio įstatymo nauja, tobulesnė redakcija, įsteigiant prie Aplinkos ministerijos Saugomų teritorijų tarnybą.[103]

Nekilnojamųjų kultūros vertybių registras pradėtas sudarinėti 1995 m. Į Registrą, atlikus vertybinę atranką, įrašyti objektai, kurie iki 1995 m. buvo įtraukti į Lietuvos Respublikos respublikinės ir vietinės reikšmės istorijos ir kultūros paminklų, Naujai išaiškinamų istorijos ir kultūros vertybių sąrašus bei Laikinąją istorijos ir kultūros paminklų apskaitą.[104] Nuo 1995 metų į Registrą įtrauktos kultūros vertybės turi vienodą statusą, tačiau reikšmingiausias kultūros vertybes pagal Kultūros ministro teikimą Lietuvos Respublikos Vyriausybė skelbia kultūros paminklais. Savivaldybės gali turėti vietinius kultūros vertybių registrus. Tai ypač svarbu, nes jos gali pačios nuspręsti, ar saugoti ne tiek vertingus kultūros paveldo objektus, kurie dažniausiai yra kaimo vietovėse.[105] Šiuo metu registre yra 1528 kultūros paminklai.[106] Kultūros vertybių registrą galima rasti Kultūros paveldo centro puslapyje.[107]

Lietuva ratifikavo Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją. Pagrindinis konvencijos tikslas - užtikrinti etninės kultūros vertybių kaupimą, apsaugą, tyrinėjimus ir populiarinimą ne tik nacionaliniu, bet ir dvišaliu, regioniniu bei tarptautiniu lygmenimis tam, kad būtų tęsiamos gyvosios kultūros tradicijos. Konvencija yra pirmasis daugiašalis teisinis dokumentas, kuriame nematerialusis atskirų tautų paveldas apibrėžiamas kaip visos žmonijos kultūros paveldas. Konvenciją ratifikavusios šalys taip pat įsipareigoja rengti bei nuolat atnaujinti jos teritorijoje esančio nematerialaus kultūros paveldo registrą. Lietuvoje tokį sąrašą rengia Lietuvos liaudies kultūros centras, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvių kalbos institutas, Lietuvos istorijos institutas ir kitos įstaigos. Konvencija numato, kad šalių siūlymais nacionaliniai nematerialaus kultūros paveldo objektai,

[102] Balza R. Kultūros paveldo objektai Šiaulių apskrityje // Salatkienė B., Balza R., Trimonienė R. R. Kraštotyros pradmenys. - Šiauliai. - 2001. - P. 42.
[103] Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba // http://www.pajuris.info/lt/main/links/vstt; prisijungimo laikas 2006 10 11.
[104] Balza R. Kultūros paveldo objektai Šiaulių apskrityje // Salatkienė B., Balza R., Trimonienė R. R. Kraštotyros pradmenys. - Šiauliai. - 2001. - P. 42.
[105] Varnaitė D. Kultūros vertybių apsaugos departamento uždaviniai ir perspektyvos // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 37.
[106] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 9.
[107] Kultūros vertybių registras // http://www.kpc.lt/index.php?Lang=34&ItemId=28602; prisijungimo laikas 2006 10 15.

kuriems reikalinga apsauga, galės būti įtraukti ir į pasaulio Reprezentatyvų žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą.[108]

Lietuvos Respublikos Seimas, suvokdamas, kad etninė kultūra yra tautos būties, išlikimo ir tvirtumo esmė, nacionalinės kultūros pamatas; kad įvairioms lietuvių etninės kultūros formoms ir ypač jos gyvajai tradicijai gresia akivaizdus sunykimo pavojus priimė Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą. Šis įstatymas nustatė bendrus lietuvių etninės kultūros valstybinės globos pagrindus, etninės kultūros apsaugos ir tęstinumo, plėtros bei turtinimo priemones ir sąlygas, kiek to nereglamentuoja kiti įstatymai.[109] Užtikrinant etninės kultūros, regionų kultūros plėtrą, buvo įgyvendinama Etninės kultūros plėtros valstybinė programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 793, ir Regionų kultūros plėtros programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugpjūčio 13 d. nutarimu Nr. 1282. Buvo suteikta 1 mln. litų finansinė parama kultūros projektams, kurie padėjo išsaugoti etninės kultūros paveldą, palaikyti gyvuojančius tradicinius reiškinius, plėtoti regionų kultūrą.[110]

Kaimo paveldo valdymo srityje svarbią vietą užima teisės aktai. Šiuo metu Lietuvoje kultūros paveldo apsaugą reglamentuojantys įstatymai - tai Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, Saugomų teritorijų įstatymas, Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas. Kultūros vertybės yra įtraukiamos į Kultūros vertybių registrą, o reikšmingiausios skelbiamos kultūros paminklais.

2. 3. Kaimo paveldo apsaugos problemos

Kultūros paveldo vietos - tai komponentinio lygmens kultūros paveldas. Šiam kultūros paveldui priskiriamos senųjų kaimų gyvenvietės, buvusių dvarų sodybos, miesteliai, bažnytkaimiai, archeologinės ir atmintinos arba memorialinės (istorinės, sakralinės, mitologinės) kultūros paveldo vietos.

Sovietmečiu likvidavus daugumą vienkieminių sodybų, buvusių kaimų gyvenvietės liko vieninteliai liaudiškųjų statybos ir kraštotvarkos tradicijų liudytojai bei stambiausieji iki sovietmečio susiklosčiusio Lietuvos etnokultūrinio kraštovaizdžio komponentai. Per keletą amžių jose susikaupė reikšmingiausi etninės kultūros objektai (pastatai, sodybos, smulkiosios architektūros formos). Kai

[108] Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Unesco_konvencija.doc; prisijungimo laikas 2006 07 12.
[109] Lietuvos Respublikos kultūros valstybinis globos pagrindų įstatymas 1999 m. rugsėjo 21 d. // Valstybės žinios. - Nr. 82-2414. - Str. 1.
[110] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 metų veiklos ataskaita // http://www3.lrs.lt/docs2/DXYYXRZM.DOC; prisijungimo laikas 2006 10 09.

kurios senųjų kaimų gyvenvietės, tapusios neperspektyviomis, smarkiai sunyko, o paverstos centrinėmis ar pagalbinėmis kolūkių gyvenvietėmis buvo sudarkytos naujomis statybomis. Sovietmečiu Kultūros paminklų sąraše buvo įrašyta 40 senųjų kaimų gyvenviečių; dvi jų (Zervynų ir Skirvytėlės) – respublikinės, likusios – vietinės reikšmės.[111]

Sovietmečiu į Kultūros paminklų sąrašą kaip vietinės reikšmės paminklai buvo įrašyta 69 miesteliai. Be registruotų kaip urbanistikos paminklai miestelių, nemažai nesąrašinių miestelių ir bažnytkaimių turi aiškių kultūrinės vertės požymių, yra reikšmingi kaip Lietuvos kaimo savasties elementai. Registruotų (taisiškai saugomų) ir saugotinų (turinčių tik kultūrinės vertės požymių ir dar neregistruotų) urbanizuotų vietų sklaida parodyta 6 pav.

6 pav. Saugotinas ir saugomas urbanistikos paveldas (Kultūros paveldo vietos)[112]

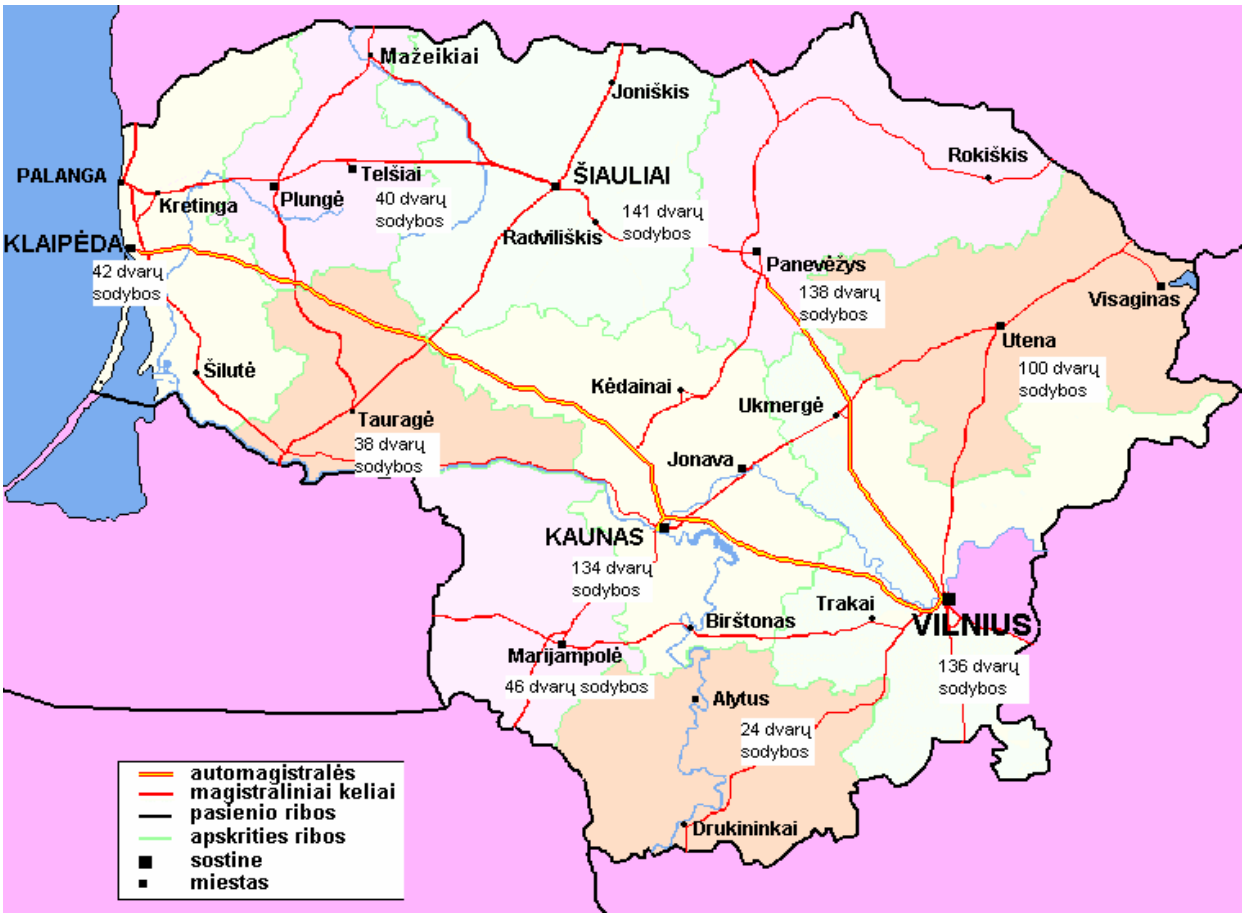
Etnografiniai kaimai ir sodybos yra vertingi dvasinės ir materialinės kultūros objektai, lietuvių tautos etninio savitumo garantas. Liaudies architektūros vertybių sąraše dabar turime 38 kaimus, 73 sodybas ir 193 atskirus pastatus. Pavienės vertingos sodybos saugomos Lietuvos liaudies buities muziejuje, o vientisi išlikę kaimai - nacionaliniuose parkuose, kurių yra visuose Lietuvos etnografiniuose regionuose. Šie kultūros paveldo objektai restauruojami ir tvarkomi valstybės bei privačiomis lėšomis.

[111] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 210.
[112] Ten pat. - P. 212.

Iki mūsų dienų išlikusios dvarų ir palivarkų sodybos, nors ir praradusios ankstesniąsias socialines ir ūkines funkcijas, tebėra reikšmingi Lietuvos kaimo apgyvendinimo sistemos elementai. Tai žemėvaldos, žemėnaudos ir žemėtvarkos; statybos, architektūros, parkų meno ir technikos; ūkininkavimo metodų, socialinio politinio ir kultūrinio gyvenimo būdo keturių šimtmečių istorijos liudytojai. Gamtos ir kultūros paminklų kataloguose ir žemėlapiuose yra pažymėtos 3342 buvusių dvarų ir palivarkų sodybos, jų fragmentai ir jų buvimo vietos.[113]

Dvarai - tai reikšmingiausia ir didžiausios apimties Lietuvos nekilnojamojo kultūros paveldo dalis. Per nepriklausomybės laikotarpį iš 2000 Lietuvos dvarų liko 400. Blogai prižiūrimos ar visai neprižiūrimos dvarų sodybos nyko žalojamos gamtinio poveikio. Didelė dalis likusių dvarų sodybų šiuo metu yra apverktinos būklės.[114] 7 pav. pateiktas dvarų sodybų skaičius pagal apskritis. Duomenys paimti iš Vorutos duomenų bazės.[115] Pagal pateiktą žemėlapį matyti, kad daugiausia dvarų sodybų užfiksuota Šiaulių apskrityje, mažiausiai - Alytaus.

7 pav. Dvarų sodybų skaičius apskrityse 2006 m.

[113] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 211.
[114] Pociūtė A. Įstatymų įkaitas - kultūros paveldas // Kontrastai. - 2006. - Kovo 10-16. - Nr. 15. - P. 22.
[115] Dvarų duomenų bazė // http://195.182.67.68/dvarai/; prisijungimo laikas 2006 10 27.

Daugiausia buvusių dvarų ir palivarkų sodybų, jų fragmentų ir vietų yra vidurio Lietuvoje, Kauno ir Vilniaus apymiesčiuose. Čia tokio tipo paveldo objektų priskaičiuojama nuo 102 (Kauno raj.) iki 209 (Vilniaus raj.). Antrasis pagal tokio tipo paveldo objektų skaičių regionas - Lietuvos šiaurės ir šiaurės rytų pakraštys. Čia jų priskaičiuojama nuo 81 (Biržų raj.) iki 96 (Pasvalio raj.). nemažai jų pažymėta Zarasų (74) ir Molėtų (88) rajonuose. Kituose rajonuose šio tipo paveldo objektų gerokai mažiau. Sovietmečiu Kultūros paminklų sąraše buvo įrašyta 231 buvusių dvarų ir palivarkų sodyba. Tai tik 7 % bendro 3342 Gamtos ir kultūros paminklų žemėlapiuose pažymėtų prieškarinių šios paveldo objektų skaičiaus.[116]

Dabartiniame Lietuvos kultūros vertybių registre įrašytos 286 buvusių dvarų sodybos, kurios atstovauja gamtamokslinei, kultūrinei ir kraštotvarkinei šio paveldo reikšmei. Dvarų sodybos yra stabiliausi nuo XV amžiaus apgyvendinimo sistemos elementai Lietuvos kaimo kraštovaizdyje. Be to, tai socialinio, politinio, kultūrinio gyvenimo bei žmogaus santykio su gamta istorijos liudytojai.[117]

2003 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu buvo priimta „Dvarų paveldo išsaugojimo programa“, kurios svarbiausiasis tikslas - užtikrinti sąlygas dvarų paveldą įvairiapusiškai integruoti į bendrą šalies ekonominę, socialinę, kultūrinę plėtrą, išsaugoti šias kultūros paveldo vertybes, įtvirtinti nuostatą, kad išsaugotas dvarų paveldas padeda stiprinti tautinį tapatumą, plačiau supažindinti pasaulį su Lietuvos kultūros istorija.[118]

Būtina išsaugoti buvusias dvarų sodybas - istorijos ir architektūros, parkų meno ir statybos vertybes, istorinius žemėvaldos, žemėnaudos ir kaimo kraštovaizdžio reliktus, taip pat sudaryti palankias tokių kultūros paveldo objektų funkcionavimo sąlygas.

Šiandien Lietuvos Respublikos Vyriausybė visų valstybės nekilnojamojo kultūros paveldo objektų tvarkymui per metus skiria apie 20 milijonų litų, kai tiek reikalinga vieno dvaro atgaivinimui. Prieš metus priimtas naujas Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas neva sudaro sąlygas privatiems kultūros paveldo objektų savininkams gauti iš valstybės 30 procentų kompensaciją už vertybės restauravimo darbus. Deja, nepateikta nė viena paraiška kompensacijai gauti. Pavieniai privatūs dvarai atsigauna tik iš privačių lėšų. Kaip ryškiausią privataus kapitalo investavimo į kultūros paveldą pavyzdį specialistai išskiria Šešuolėlių dvarą, esantį Širvintų rajone. Amerikos lietuvis, nusipirkęs šį dvarą, investavo apie 20 milijonų litų. Dabar šiame dvare verda aktyvus kultūrinis

[116] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 211-212.
[117] Bučas J. Valstybės paveldosaugos uždaviniai demokratizacijos procese // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 15.
[118] Dvarų paveldo išsaugojimo programa 2003 m. // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/dvaru%20paveldas_programa.doc; prisijungimo laikas 2006 07 17.

gyvenimas, rūmai nuomojami įvairiems renginiams. Taip pat privačiomis lėšomis prikelti Žemaitkiemio (Kauno rajonas), Bikuškio (Utenos rajonas) dvarai.[119]

Nors Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijoje, patvirtintoje Seimo 2000 metais, bei kituose strateginiuose kaimo plėtros dokumentuose ir programose skelbiama, kad reikia atgaivinti ir pritaikyti dvarų sodybas, etnografinius kaimus, renovuoti malūnus ir kitus statinius, realiai šie procesai nevyksta. Kultūros paveldo departamento direktoriaus pavaduotojas A. Degutis taip pat patvirtino problemą, susijusią su finansavimo trūkumais, saugant paveldą: „Dvarui, į kurį reikia investuoti kelis milijonus, skiriama tik 200 tūkstančių litų“.[120] Taigi šio paveldo išsaugojimui trūksta valstybės bei visuomenės susidomėjimo bei skiriamų finansinių lėšų.

2006 m. Kultūros paveldo departamentas finansavimo programose skyrė lėšų 15 dvarų sodybų pastatų fragmentiniam tvarkymui (pvz., Kelmės rūmų fasadų avarijos grėsmės pašalinimas, Užutrakio parterio tvarkymo darbai, Paežerių rūmų pamatų konservavimas, Kairėnų malūno avarinės būklės likvidavimas); Tai visiškai maža dalis, žinant esamą situaciją.

Pagal Vyriausybės 2003 m. patvirtintą dvarų išsaugojimo programą visų darbų vykdytoja yra Kultūros ministerija ir Kultūros paveldo departamentas; nerealu, kad valstybinės institucijos viską atliks. Trūksta tarpinės vadybinės grandies, kuri susietų dvarų paveldo interesus ir tvarkymo darbų finansavimą (Lenkijoje, Vokietijoje po 1990 m. buvo įkurtos tokios terminuoto veikimo agentūros, įgaliotos privatizuoti dvarus). Įstatymai neužtikrina, kad privatūs savininkai rūpintųsi paveldu: tuo tarpu per turto ir mokesčių įstatymus galima būtų reguliuoti, kad savininkui neapsimokėtų laikyti apleisto objekto.[121]

Ne tik Lietuvoje susiduriama su problemomis, kaip išsaugoti kaimo vietovėse esančias vertybes. Pavyzdžiui Latvijos dvarų parkų problema - tai jų dabartinis funkcinis panaudojimas. Dvarų parkai nebuvo kuriami viešam naudojimui, o siekimas juos panaudoti visuomenės reikmėms įtakojo jų būklę. Šiuo metu Latvijoje, kaimo vietovėse, esantys istoriniai parkai yra teisiniu požiūriu mažiausiai apsaugoti kultūros paminklai.[122]

Taip pat ir Baltarusijoje susiduriama su buvusių dvarų sodybų apsauga. Baltarusijos teritorijoje šiuo metu yra daugiau kaip 1000 buvusių dvarų sodybų, tačiau pusė jų jau yra prarastos negrįžtamai, o tyrinėtojai dėmesį paprastai sutelkia tik į 200 vertingiausių buvusių dvarų sodybų. Baltarusijoje nėra

[119] Pociūtė A. Įstatymų įkaitas - kultūros paveldas // Kontrastai. - 2006. - Kovo 10-16. - Nr. 15. - P. 23.
[120] Pociūtė A. Įstatymų įkaitas - kultūros paveldas // Kontrastai. - 2006. - Kovo 10-16. - Nr. 15. - P. 25.
[121] Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė. Lietuvos dvarų savitumai: kaip juos išsaugoti? // http://www.dvarai.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=32; prisijungimo laikas 2003 10 26.
[122] Брике К. Проблемы охраны усадебных ларков в Латвии // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 99.

jokios valstybinės paramos saugant dvarų sodybas, o kultūros paminklų apsaugos įstatymai yra gana deklaratyvūs. Šalyje dvarų sodybos realiai saugomos tik privačios iniciatyvos dėka.[123]

Lietuva - katalikiškas kraštas, kuriame nuo seno taip pat gyvavo kitos krikščioniškos religijos (stačiatikybė, protestantizmas) bei judaizmas ir islamas. XIV-XV a., iš karto po krikšto, visuose Lietuvos etniniuose regionuose prasidėjo intensyvi katalikų bažnyčių statyba, kuri vyko visais istoriniais laikotarpiais (išskyrus sovietmetį). Todėl sakralinių pastatų, atspindinčių visus architektūrinius stilius nemažai išliko kaimo vietovėse.[124] Šių paveldo vertybių apsauga valstybei taip pat labai svarbi, kadangi tai byloja mūsų šalies istorijos vingius.

Dėl ekonominių ir socialinių pokyčių kaimo vietovėje pirmiausia išnykus kolūkiams ir tarybiniams ūkiams, atsirado ir bešeimininkio turto, kuris atiteko savivaldybėms. Matyt, neverta nekalbėti apie tai, kad bešeimininkis turtas gali būti geros būklės. Kita problema – tai didelių kultūros vertybių kompleksų, esančių kaimo vietovėje, apsauga. Visų pirma čia kalbama apie apie buvusias dvarų sodybas, kuriose yra neretai po kelias dešimtis pastatų reikalaujančių ne tik elementarios priežiūros, bet dažnai ir kapitalinio remonto. Sovietų valdžios metais šie kompleksai priklausė kolūkiams ir tarybiniams ūkiams, o šiems iširus, nors šiandien jie ir turi nominalų savininką, iš esmės yra bešeimininkis turtas (poveikio atžvilgiu), paprastai sąlygotas labai ribotas šio nekilnojamojo turto praktinio panaudojimo galimybės.[125]

Kyla paprastų nekilnojamųjų kultūros vertybių kaip nuosavybės objektų klausimų: kiek turime kaimo vietovėje archeologinių paminklų, nekilnojamųjų kultūros vertybių, dvarų, turinčių konkretų savininką-šeimininką; kokios ekonominės ir finansinės lengvatos, programos taikomos paveldo savininkams ar valdytojams. Potencialių kultūros vertybių vartotojų yra daug – tai muziejai, regioniniai ir nacionaliniai parkai, savivaldybės, religinės bendruomenės, visuomeninės organizacijos, mokslo ir švietimo bei turizmo įstaigos ir t.t.[126]

Šeimininko-savininko suradimas - viena iš pagrindinių kultūros vertybių išsaugojimo sąlygų. Kultūros paveldo naudojimo suderinimas su kultūros vertybių vartotojo-savininko norais nėra lengvas uždavinys. Vieno ar kito regiono paveldosaugos sureikšminimas lemia regione susiformavusios visuomenės nuostatos į kultūros paveldą.

---

[123] Киштимов А. Старинные усадьбы Беларуси: прошлое, настоящее, будущее? // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 100.

[124] Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004. - P. 32-38.

[125] Mačiulis D. Kultūros vertybių apsaugos problemos kaimo vietovėje // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 51.

[126] Balza R. Kultūros vertybių išsaugojimo kaimo vietovėje prielaidų formavimasis Lietuvoje 1990-1999m. // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 31.

Priklausomai nuo visuomenės pasaulėžiūros bei kitų veiksnių (išsilavinimo, tam tikros socialinės grupės, profesijos ir kt.) galima būtų išskirti keletą kultūros paveldo suvokimo lygmenų:

1. Etninis – kai paveldas reprezentuoja vieną ar kitą etninę grupę.

2. Teologinis – kai paveldas vertę įgyja priklausydamas vienai ar kitai religinei konfesijai.

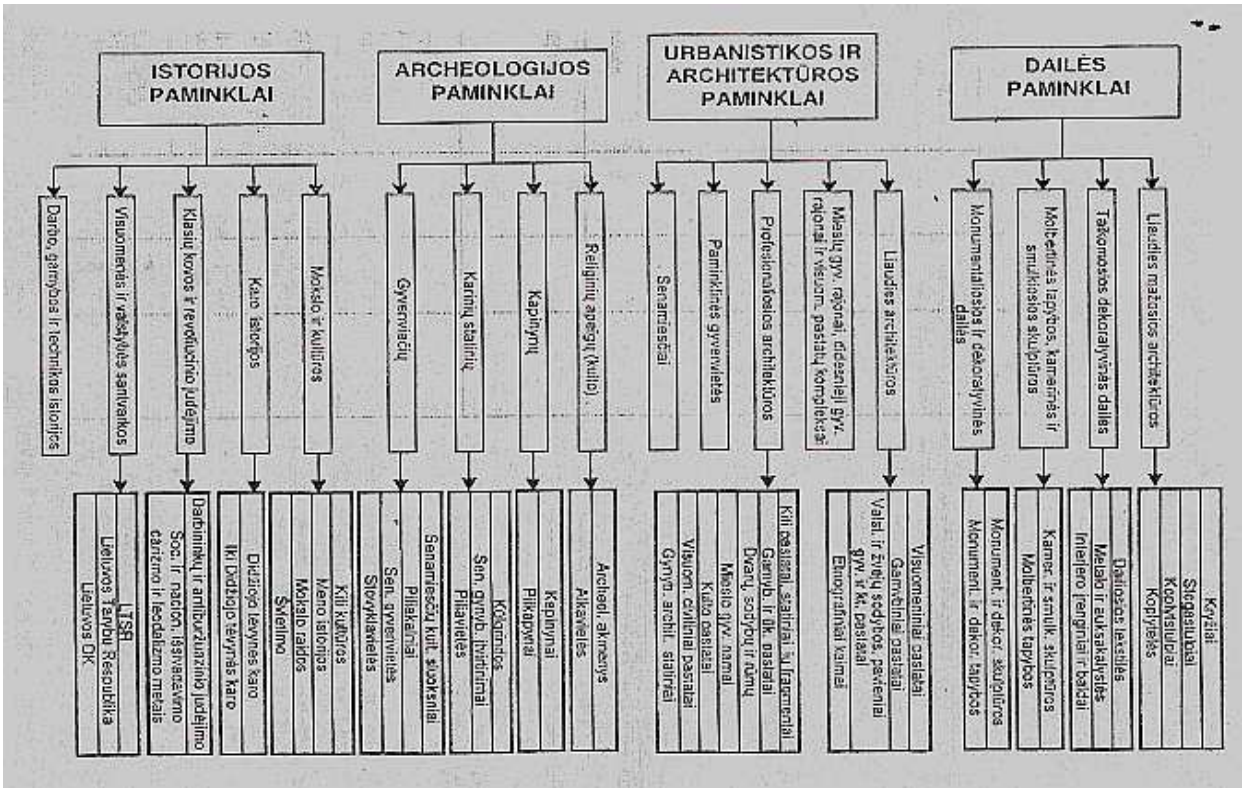
3. Romantinis ir herojinis - kai paveldas įamžina herojiškus tautos ar asmens atliktus žygdarbius.

4. Mokslinis – kai paveldas tampa materialiu tam tikros kultūros ar istorinių procesų vyksmo etalonu.

5. Metafizinis (visaapimntis) – kai paveldas yra tam tikros kultūros ir civilizacijos liekana, kurią gaubia dvasingumo aura.[127]

Sovietmečiu paminklų apskaita tvarkyta pagal penkias paminklų rūšis (istorijos, archeologijos, architektūros, urbanistikos ir architektūros, dailės), kurių objektai buvo suskirstyti į 18 tipologinių grupių ir 45 tipologinius pogrupius (8 pav.). Visi objektai buvo registruojami tik pagal vieną kultūrinės vertės lygmenį (paminklas) ir pagal tris visuomeninės reikšmės lygmenis (vietinės, respublikinės, sąjunginės).[128]

8 pav. Sovietmečio kultūros paminklų apskaitos struktūra[129]

[127] Bučas J. Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai // Kultūros paminklai. - Vilnius. - 1994. - T. 1. - P. 129.
[128] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 219.
[129] Ten pat. - P. 220.

Paveldas visuomet yra konkrečios vietovės, konkretaus miesto, miestelio ar kaimo vertybė. Kai vietos bendruomenės nėra ar kai jos silpnos, šis paveldas lieka be jokios apsaugos. Tai itin aktualu neveikiančioms kaimo kapinėms. Specialistai mano, kad paminklosauginiu požiūriu negerai, kai tvarkant senąsias kapinaites, pašalinami senųjų paminklų likučiai, juos pakeičiant kokiu bendru kryžiumi. Ši tendencija pastebima Šilalės rajone.

Anksčiau kryžiai likdavo kapinėse iki visiško sunykimo, jų niekas nešalindavo. Gyvenimiškoji filosofija labai paprasta: kryžius stovėjo iki to laiko, kol buvo gyva artimųjų atmintis. Kryžiui, koplytėlei, koplytstulpiui sunykus, ten buvusias taip baigiančias sunykti skulptūrėles, prieš pakeičiant jas naujomis, sudegindavo. Mūsų laikais vis aktualesnė tampa kultūros vertybių apsaugos nuo vagių problema. Apie ją buvo kalbėta ir 2001 m. gruodžio 3-5 dienomis Kaune vykusioje tarptautinėje konferencijoje apie subregioninį bendradarbiavimą vykdant UNESCO 1970 m. Nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvenciją. Konferencijoje pasiūlyta naudotis UNESCO rekomenduojama anketa, kuri pateikiama kultūros vertybių savininkui. Tokį kelių elementarių klausimų (fotofiksacija, išmatavimai ir kt.) aprašą turėtų pasidaryti ir laikyti savo žinioje pats kultūros vertybių savininkas. Įvykus vagystei, toks aprašas labai padeda policijos ar muitinės pareigūnams.[130]

Lietuvos Respublikos kultūros vertybių registre kaip apskaitos dėmuo išskiriamos memorialinės ir archeologinės vietos. Memorialinių vietų teisinės apskaitos dėmuo – laidojimo vietos (kapinės, kapai), įvykių (mūšių, žūties, žudynių, socialinių reiškinių) vietos ir mitologinės vietos (alkakalniai, alkavietės, šventvietės). Prie memorialinių vietų priskirtos istorijai bei kultūrai nusipelniusių asmenų gimtinės, gyvenamosios ar buvimo ir kitos istorinius įvykius liudijančios vietos.[131] Archeologinės vietos tai radimvietės, kapinynai (pilkapių, senkapių grupės) ir tokios archeologinės vietos, kurias sudaro keli piliakalniai arba piliakalnio, senovės gyvenvietės, pilkapių ar senkapių kompleksas. Iš bendro archeologijos paveldo archeologinės vietos Lietuvoje nėra teisiškai išskirtos, nors tokių reikšmingesnių vietų priskaičiuojama apie 12.[132]

Šiandieninėje Lietuvos paminklosaugos sistemoje iš esmės tebevyrauja dar prieškaryje susiklosčiusi tradicinė „apsauginė“ nuostata - pasyvus santykis su kultūros vertybėmis, siekiant menkomis ir nepakankamomis finansinėmis galiomis išlaikyti turimą jų kiekį (perdavimo ateičiai akcentas), menkai tesusimąstant apie šių pastangų vertę, ką įrodo ir lietuviškosios teorinės refleksijos šioje srityje seklumas. Nors paminklosauginininkų baimė imtis patiems ir skatinti visuomenę intensyviau naudoti paveldo išteklius kyla iš įsivaizduojamų ar tikrų jo komercializacijos pavojų

[130] Vitkus V. Kryždirbystė šiandien // Žemaičių žemė. - 2002. - Nr. 2. - P. 12.
[131] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 213.
[132] Ten pat. - P. 213.

numatymo, bet dažniausiai viską lemia įprotis dirbti po senovei, kūrybiškumo, žinių ir patirties stoka, ir, galiausiai, visuomenės palaikymo trūkumas.[133]

Smulkiosios architektūros objektai ir jų priderinimas prie aplinkos, kaimo pastatų formos ir proporcijos, valstiečių sodybų suplanavimas ir užstatymas, želdinių ir statinių ansambliškumas, gyvenamųjų vietovių užstatymo būdai, senieji žemės ūkio ir kaimiškojo verslo pastatai – tai neišsemiami kraštotvarkinių tradicijų, materialinės ir dvasinės kultūros ištekliai. Remiantis liaudies kūrybos tradicijomis tvarkomos gyvenvietės, kuriami memorialiniai ansambliai, poilsiaviečių statiniai, reklaminiai stulpai, nurodomieji ženklai ir kita teikia Lietuvos kaimo kraštovaizdžiui nacionalinio ir kultūrinio savitumo.[134]

Sakraliniai liaudies kūrybos objektai: pakelių ir sodybų kryžiai, stogastulpiai, koplytėlės laukuose, prie medžių, kapinėse ir kitokie liaudies tautodailės kūriniai dvasiškai įprasmino kaimo kraštovaizdį, suteikė jam sakralumo ir išskirtinumo. Pavieniai liaudies kaimo architektūros pastatai, sodybos, kaimų gyvenvietės suteikė Lietuvos kaimui unikalumo, tradiciškumo. Taip pat svarbūs senieji žemės ūkio ir kaimo verslų pastatai, kurie teikė Lietuvos kaimui funkcinio savitumo, socialinio išskirtinumo (vėjo ir vandens malūnai, senosios kalvės ir kt.). Viso šito netekimas labai nuskurdino kaimo kraštovaizdžio įvairovę, istorinį informatyvumą bei regimąjį savitumą.

Pasaulio paveldo apsauga yra nenutrūkstamas procesas, susidedantis iš keleto svarbių etapų. Siekdama dalyvauti šiame procese, valstybė tampa Pasaulio paveldo Konvencijos Šalimi ir įsipareigoja saugoti Pasaulio paveldą. 1972 m. priimtą Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvenciją iki 2006 m. buvo pasirašiusios 182 pasaulio valstybės. Tik prisijungusi prie konvencijos valstybė įgyja teisę siūlyti savo teritorijoje esančias paveldo vertybes įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą. Lietuvos pasaulio paveldo objektais yra pripažinti Vilniaus istorinis centras (1994 m.), Kuršių nerija (2000 m.), Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas (2004 m.) ir Struvės geodezinis lankas (2005 m.). Lietuvos Preliminariajame pasaulio paveldo sąraše yra Trakų istorinis nacionalinis parkas. 2001 m. UNESCO sudaryta Tarptautinė žodinio ir nematerialaus kultūrinio paveldo žiūri paskelbė pirmuosius devyniolika Žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevrus, tarp kurių - Lietuvos pasiūlyta Kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje. 2003 m. antruoju paskelbimu Žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevrais buvo pripažintos dar dvidešimt aštuonios tradicijos, tarp kurių Lietuvos, Latvijos ir Estijos bendrai pasiūlyta Dainų švenčių tradicija ir simbolika Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. [135]

[133] Čepaitienė R. Prieškario paveldosauga ir jos tąsą iki 2003 m. // www.lrs.lt/Institucijos, atskaitingos seimui/Valstybės kultūros paveldo komisija/Paveldosaugos aktualijos/Konferencija, skirta Lietuvos Respublikos 1919 metų Valstybinės Archeologijos komisijos 85 metų sukakčiai paminėti/.
[134] Bučas J. Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės. - Vilnius. - 1988. - P.42.
[135] Pasaulio paveldo apsaugos procesas // http://www.unesco.lt/r/paveldas/; prisijungimo laikas 2006 10 15.

Kultūros vertybių atžvilgiu pagrindinė nuosavybės reglamentavimo problema kaimo vietovėje – neaiški viešosios nuosavybės sklaida, t. y. neaiškus viešosios nuosavybės turto pasidalijimas tarp valstybės ir savivaldybės. Iki šiol nėra tiksliai nustatyta, kam turi priklausyti archeologijos paminklai – savivaldybei ar valstybei. Tačiau šios problemos priežastys gilesnės: apskritai nėra jokios valstybės politikos, skirtos kultūros vertybių nuosavybei reglamentuoti. Pati valstybė dar neapsisprendė kodėl, kiek ir kokių kultūros vertybių valdys ji, kiek savivaldybės ir kiek bus privatizuota.

Kita su nuosavybės reglamentavimu susijusi problema - tai priverstinis neūkiškai naudojamos, netvarkomos ar žalojamos kultūros vertybės išpirkimas iš savininko. Nors įstatymai ir numato, kad savininko neūkiškai naudojama, netvarkoma ar žalojama kultūros vertybė gali būti iš jo išpirkta valstybės[136], tačiau priverstinai šie procesai nevyksta, nes tokiam išpirkimui lėšų nenumatyta. Tam, kad šie procesai vyktų realiai (o neūkiškų kultūros vertybių naudojimo pavyzdžių yra ne vienas), būtina pagal atskirą programą numatyti lėšų netinkamai naudojamoms kultūros vertybėms išpirkti. Dažnai neūkiško kultūros vertybių naudojimo problemų kaimo vietovėje atsiranda ne tiek dėl piktavališkos savininko veiklos, kiek dėl jokios veiklos nebuvimo, t. y. dėl savininko finansinio nepajėgumo tvarkyti ir net prižiūrėti kultūros vertybę.[137]

Dabar Lietuvoje labai reikalingi šiuolaikiškai parengti įvairiose srityse galintys dirbti paveldosaugos specialistai. Šiuo metu Šiaulių universitete yra patvirtinta paveldosaugos programa **(**specialiosios profesinės, neakivaizdinės studijos)**,** kurią gali studijuoti asmenys, baigę bakalauro studijas (arba atitinkantį aukštąjį mokslą). Per du semestrus studentai įgyja susistemintų ir reikiamų paveldosaugos specialistui žinių. Studijų trukmė 1 metai. 2006 m. paveldosaugos programą pasirinko tik 9 studentai. Baigus šias studijas galima dirbti kultūros vertybių apsaugos sistemoje. Taip pat šiame universitete galimos ir istorijos bakalauro studijos, o nuo trečio kurso studentai gali rinktis studijų krypties alternatyvas. Viena iš jų - paveldosaugos kryptis. Vilniaus universitete galima studijuoti Paveldosaugos magistro studijas. Galima studijuoti magistrantūros dieninių studijų programą (teikiama kvalifikacija - istorijos magistras, paveldosaugininkas), kurių trukmė 2 metai ir specialiųjų profesinių neakivaizdinių studijų programą (teikiama kvalifikacija - paveldosaugininkas), trukmė 1,5 metų. 2006 metais į paveldosaugos magistro dieninių studijų programą įstojo 49 studentai, į neakivaizdinių studijų programą - 4 studentai.

Optimali kultūros vertybių apsauga pasiekiama tada, kai valstybė iš vienos pusės sukuria efektyvią kultūros vertybių apsaugos sistemą, reikalui esant, galinčią veikti ir kaip tam tikras

[136] Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075. - Str. 30; prisijungimo laikas 2006 13 25.
[137] Mačiulis D. Kultūros vertybių apsaugos problemos kaimo vietovėje // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 53-54.

prievartos mechanizmas (jei savininkas sąmoningai žaloja kultūros vertybę), iš kitos pusės pati rūpinasi tvarkyti kultūros vertybes bei, teikdama mokesčių lengvatų ir remdama finansiškai restauravimo darbus, kultūros vertybių savininkus skatina rūpintis kultūros palikimu. Vienintelė reali mokesčių lengvata šiandien kaimo vietovėje - tai žemės mokesčio lengvata.[138] Žemės mokestis neimamas už istorijos, architektūros, archeologijos, dailės paminklų ir jų teritorijų žemę kaimo vietovėje. Tačiau ši mokesčio lengvata netaikoma, jei šių paminklų teritorijų žemė patenka į namų valdas. Toks mokesčių diferencijavimas yra neteisingas ir nepagrįstas, nes asmuo, valdydamas nekilnojamąją kultūros vertybę, ne tik patiria įvairių nekilnojamosios kultūros vertybės naudojimo apribojimų, bet turi rūpintis ir kultūros paveldo apsauga.

Taigi, yra netobulas valstybinis nekilnojamųjų kultūros vertybių saugojimo finansavimo reglamentavimas. Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo 27 straipsnis skelbia, kad iš valstybės biudžeto gali būti finansuojama „visų, ne valstybei priklausančių, bet visuomenės lankymui atvirų, kultūros paminklų būtinų tyrimo ir konservavimo darbų 50 % išlaidų“. Visgi finansavimo kriterijai turėtų būti formuojami atsižveldiant ne tiek į kultūros paminklo priklausomybę, kiek į jo vertę, ypač, turint galvoje, dabartinę sudėtingą ekonominę situaciją kaime, kur netgi 50 % lėšų surasti vertybei tvarkyti savininkui yra nerealus uždavinys. Reglamentuojant valstybinį nekilnojamųjų kultūros vertybių tvarkymo finansavimą, būtina vadovautis ir regioninės politikos principais.[139]

Galima išskirti tokias pagrindines kaimo paveldo apsaugos problemos - tai finansavimo trūkumas, nuosavybės reglamentavimo problema, bešeimininkio turto problema, pasyvus santykis su kultūros vertybėmis, silpna kultūros paveldo integracija į visuomenės gyvenimą bei neūkiškai naudojamas, netvarkomas, žalojamas kultūros paveldas.

[138] Mačiulis D. Kultūros vertybių apsaugos problemos kaimo vietovėje // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 53-54.
[139] Ten pat. - P. 55.

3. KAIMO PAVELDO POLITIKOS ANALIZĖ

3. 1. Įstatymų, reguliuojančių paveldo apsaugą, analizė

Valstybės politika - tai viešųjų reikalų tvarkymo procesas: žmonių gyvenimo visuomenėje organizavimo ir nuolatinio reguliavimo veikla, nustatant bendras privalomas taisykles visuomenėje arba tarp valstybių. Mūsų kasdienybėje ji reiškiasi valdymo, valdžios santykių pavidalu. Anot, D. Easton, politika - tai autoritetinis, privalomas vertybių paskirstymas visuomenėje.[140]

Lietuvoje kultūros paveldo apsaugą grindžia Lietuvos Respublikos Konstitucija, o pačiai paveldosaugai skirti trys pagrindiniai įstatymai: Saugomų teritorijų įstatymas, Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas ir Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, pakeitęs anksčiau galiojusį Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą. Naujasis įstatymas daug griežčiau reglamentuoja kultūros paveldo apsaugą Lietuvoje. Šiame skyriuje lyginami Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas ir Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas.

Įstatymai pagal pobūdį skirstomi į kultūros paveldo sritis reguliuojančius įstatymus, kultūros valdymą ir sklaidą reguliuojančius įstatymus ir kultūros organizacijų steigimą bei finansavimą reguliuojančius įstatymus. Kultūros paveldo sritis reguliuojantys įstatymai apibrėžia vertybinius valstybės prioritetus.[141] Kultūros paveldo svarbą ir būtinybę jį išsaugoti valstybė parodo jau pagrindiniame Lietuvos Respublikos dokumente - Konstitucijoje, jos 42 straipsnyje: “Valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorija, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga.[142] LR Vyriausybės 2001 m. gegužės 14 d. nutarimu patvirtintose Kultūros politikos nuostatose, 10 punkte teigiama, kad “kultūros paveldo išsaugojimas ir kultūros vertybių gaivinimas padeda įtvirtinti nacionalinį tapatumą /.../ skatina turizmą šalyje, prisideda prie Lietuvos ekonomikos plėtros ir patrauklaus šalies įvaizdžio kūrimo“. Kultūros paveldas yra nacionalinio saugumo objektas.

Šiame skyriuje nagrinėjami 1994 metų Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo[143] bei 2005 metų Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo redakcijos[144], kadangi tai pagrindiniai teisės aktai, reguliuojantys kaimo paveldą.

---

[140] Politika // http://lt.wikipedia.org/wiki/Politika; prisijungimo laikas 2006 09 17.
[141] Lubytė E. Apie įstatymų vienatvę // Dailė. - 2001. - Nr. 1. - P. 11
[142] Lietuvos Respublikos Konstitucija // http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm - 1992. - Str. 42.
[143] Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 1994 m. gruodžio 22 d. // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/neiklojam_vert_ist.doc; prisijungimo laikas 2006 08 12.
[144] Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075; prisijungimo laikas 2006 09 29.

Pirmasis Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas (iš pradžių buvo rengtas kaip Kilnojamųjų ir Nekilnojamųjų vertybių bendras įstatymas) parengtas 1993 metais, o Seimo patvirtintas 1994 m. 22 gruodžio d. suteikė valstybinėms paveldosaugos institucijoms veikimui juridinį pagrindą, kaip ir kultūros vertybių apskaitai, jų registrų sudarymui bei paveldo objektų naudojimo, tvarkymo, priežiūros tvarkos, kaip ir valstybės finansinės paramos galimybę. Tuo pačiu nurodė ir kultūros paveldo šeimininkų pareigas saugant, naudojant paveldo objektus. Šiuo įstatymu buvo įteisinta paveldotvarkos darbų rūšys kaip tyrimų, konservavimo, restauravimo ir kaip išimtinis atvejis atkūrimas. Priėmus 1994 metų įstatymą buvo įvesta nekilnojamojo paveldo sąvoka.

Pagal 1994 m. įstatymą buvo reorganizuota paminklosaugos valstybinio valdymo sistema: įsteigta Valstybinė paminklosaugos komisija valstybinės politikos paminklosaugoje nustatymui ir Valstybės eksperto funkcijai; Kultūros paveldo inspekcija sujungiama su buvusiu Paminklotvarkos departamentu, įsteigiamas naujas Kultūros vertybių apsaugos departamentas valstybiniam paminklosaugos valdymui.[145] Daugelis 1990 - 1995 metais priimtų įstatymų buvo naujai redaguojami, papildomi, neišimtis ir Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. 2004 metais rugsėjo 28 d. priimtas ir 2005 balandžio 20 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas, išdėstant jį „Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas“.

Siekiant gerinti, tobulinti paveldosaugą, kaip svarbią kultūros veiklos sritį, buvo parengtas ir Seime patvirtintas naujas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, kuris įgalino suteikti tikslesnius paveldosaugos teisinius pagrindus tiek paveldo apskaitos požiūriu, tiek tikslinat paveldo savininkų teises ir didinant paveldotvarkos darbų valstybės rėmimą bei skatinimą. Reikėjo keisti Nekilnojmųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą, nes atliekant nekilnojamųjų kultūros vertybių tvarkymo darbus skirtingose institucijose buvo atliekami tie patys darbai: projektai derinami atskirai, išduodami du leidimai darbams vykdyti, rekonstruotas statinys priimamas naudoti irgi du kartus – Kultūros paveldo departamento ir savivaldybės. Reikėjo tobulinti nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių apsaugos valstybinį valdymą, prioritetą skirti vertybių apskaitos sutvarkymui.

1994 metų Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo paskirtis, pagal 2 straipsnio 1 dalį, buvo užtikrinti Lietuvos kultūros vertybių „apsaugą, gausėjimą ir perdavimą ateities kartoms“, naujojoje įstatymo redakcijoje, kurioje apibrėžiama dokumento paskirtis (1 straipsnis, 1 dalis) pabrėžiama, kad reikia „sudaryti sąlygas visuomenei“ pažinti ir naudoti kultūros paveldą. Konstatuota, kad į paveldo puoselėjimą, saugojimą, švietimą įtraukti šalies gyventojai prisidės

[145] Glemža J. Paminklosaugos raida Lietuvoje // http://www.asa.lt/cgi-bin/str1.cgi?grp=56; prisijungimo laikas 2006 05 06.

prie vertybių perdavimo būsimoms kartoms. Naujasis įstatymas suteikė tvirtą teisinį pagrindą nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai užtikrinti bei kultūros paveldosaugos sistemos reformai tęsti.

2005 metų Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymo redakcijos 2 straipsnyje pateiktas išlpėstas sąvokų sąrašas, kuris leidžia geriau susipažinti su įstatymu. Senajame Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme tas sąrašas buvo žymiai mažesnis. Be to, naujoje įstatymo redakcijoje 3 straipsnyje detaliai pateiktas nekilnojamojo kultūros paveldo skirstymas. Paveldas skirstomas pagal „sandarą ir pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų savybių pobūdį“. Tai leidžia labiau kontroliuoti kultūros vertybių įtraukimą į paveldo registrus bei leidžia geriau organizuoti jų tvakymą bei apsaugą, lyginant su 1994 metų Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymu.

2005 metų įstatyme nustatyta, kad nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugą, pagal 4 straipsnio 1 dalį, sudaro apskaita, skelbimas saugomu, saugojimas, pažinimas bei atgaivinimas, kuriuos reglamentuojame mokslinio pažinimo, viešojo pažinimo ir naudojimo, viešosios pagarbos apsaugos tikslais. Šito nereglamentavo Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas.

Naujoje įstatymo redakcijoje traktuojama, kad nekilnojamuoju kultūros paveldu rūpinasi Seimas, Vyriausybė, Kultūros ministerija, savivaldybės. Pagal Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą, nekilnojamojo kultūros paveldo valstybinį administravimą organizuoja ir už jį atsako Lietuvos Respublikos kultūros ministras, o konkrečias nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinio administravimo funkcijas atlieka ir už jų vykdymą atsako Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos. Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatyme taip pat reglamentuojamas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos administravimas savivaldybėse. Pagal 2005 metų įstatymą Kultūros vertybių apsaugos departamentas pakeitė pavadinimą į Kultūros paveldo departamentą prie Kultūros ministerijos. 1994 metų įstatyme 6 straipsnis reglamentavo, kad Kultūros vertybių apsaugos departamentas atsakingas už kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos vykdymą bei valstybinės politikos ir strategijos matmenų rengimą.

Atsižvelgiant į Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo reikalavimus, patvirtinta nauja Kultūros paveldo departamento struktūra: pertvarkant senuosius bei gavus papildomai etatų, įkurti nauji skyriai (2005 gegužės 12 d.). V. Karčiauskas 2001 metais vykusioje konferencijoje parengtame pranešime „Valstybės paminklosaugos komisija 1995-1999 m.: žvilgsnis iš šalies į kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos ir strategijos formavimą“ teigė, kad galiojant Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymui Lietuvoje buvo nesukurta kulūros vertybių apsaugos valstybinė politika ir tokios politikos įgyvendinimo strategija, o kultūros paveldo vertybių

apsaugos situacija dažnai buvo blogesnė nei paskutiniais sovietmečio metais kritikuotą paminklosaugos situaciją.[146] Tokią padėtį iliustruojantys pavyzdžiai gali būti sparčiai blogėjanti buvusių dvarų sodybų būklė, taip pat nepakankama sakralinių vertybių apsauga nuo vagysčių.

1994 metų įstatymo 4 straipsnis nurodo, kad kultūros vertybių apsaugos valstybinę politiką formuoja ir šios politikos įgyvendinimą kontroliuoja Valstybinė paminklosaugos komisiją, kuri įvardijama kaip „Lietuvos Respublikos Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės ekspertas“ kultūros vertybių apsaugos politikos klausimais. Kultūros vertybių apsaugos valstybinį valdymą vykdo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Kultūros vertybių apsaugos departamentas. Tačiau 1994 metų Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme nurodytos atsakingų institucijų funkcijas bei teises reglamentuojančios straipsnių dalys prasideda nuo pamatinių dalykų kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos ir strategijos formavimų nuostatų, o kitų punktų vykdymas tiesiogiai priklauso nuo kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos ir strategijos nuostatų. Vienas iš 1994 metų įstatymo esminių trūkumų buvo, kad Lietuva neturėjo sukurtos bei aprobuotos kultūros vertybių apsaugos politikos ir strategijos.

Priimtas Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas padalijo atsakomybę tarp Valstybinės paminklosaugos komisijos ir Kultūros ministerijos formuojant kultūros vertybių apsaugos valstybinę politiką, tačiau taip buvo tik dėl kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos. Senasis įstatymas numatė Valstybės paminklosaugos komisijos teises kaip pagrindinės kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos ir strategijos formuotojas. 2005 metų įstatyme vietoje Valstybės paminklosaugos komisijos, jau veikia Valstybės kultūros paveldo komisija, kuri traktuojama ne tik kaip Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės ekspertas, tačiau kaip patarėjas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos politikos klausimais. Vienas iš pačių svarbiausių Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo nuostatų - konkreti ir tiesioginė atsakingų valstybės institucijų ir savivaldybių atsakomybė už kultūros paveldo išsaugojimą. Šiuo įstatymu sukurta paveldosaugos valdymo ir reguliavimo sistema, kuri leis išvengti papildomų pertvarkymų, suderino paveldosaugos, visuomenės ir paveldo savininkų interesus. Naujasis įstatymas taip pat racionaliai paskirstė funkcijas tarp Kultūros ministerijos, apskričių ir savivaldybių, kurioms prioritetiškai suteikiama daugiau teisių ir atsakomybės.

Įstatymuose skiriasi nekilnojamųjų kultūros paveldo apskaita. Pagal 1994 metų Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo 2 skyriaus 8 straipsnį vertybių apskaitą sudaro vertybių paieška, nustatymas, įvertinimas, inventorizavimas bei registravimas. 2005 m. įstatyme apskaitos procedūrų

[146] Karčiauskas V. Valstybės paminklosaugos komisija 1995-1999 m.: žvilgsnis iš šalies į kultūros vertybių apsaugos valstybinės politikos ir strategijos formavimą // Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001. - P. 45.

skaičius sumažėjo, liko tik trys apskaitos komponentai: inventorizavimas, konkrečių nekilnojamųjų kultūros vertybių išaiškinimas bei registravimas. Tiek 1994, tiek 2005 metų įstatymuose tvirtinama, kad vertybės registruojamos Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registre. Pagal 1994 m. įstatymo 8 straipsnį verybes įrašydavo į LR nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą, po nustatymo ir įvertinimo procedūros. Šiuo metu vertybės registruojamos LR nekilnojamųjų kultūros vertybių registre tik vertinimo tarybai nusprendus, kad vertybei reikalinga teisinė apsauga. Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybas, pagal 2005 metų Nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymo 8 straipsnį, gali sudaryti Kultūros paveldo departamento, savivaldybių paveldosaugos padalinių, tradicinių religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų, mokslo ir studijų bei kitų valstybės tyrimų institutų atstovai. Naujuoju įstatymu nustatyti paveldosauginiai reikalavimai neleis valstybės tarnautojams kelti nepagrįstus reikalavimu, juos interprentuoti, be to, visi apribojimai bus registruojami Nekilnojamojo turto registre ir Kultūros vertybių registre.

1994 metų Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme 10 straipsnis reglamentuoja paveldo objektų skelbimą kultūros paminklai. Pagal šį straipsnį kultūros paminkais skelbia Lietuvos Respublikos Vyriausybė, pasiūlius Kultūros vertybių apsaugos departamentui, pritarus Valstybinei paminklosaugos komisijai bei Kultūros ministro teikimu. Naujoje įstatymo redakcijoje kultūros paminklais taip pat skelbia Lietuvos Respublikos Vyriausybė, tačiau šiuo atveju atsižvelgiama į Kultūros ministro bei Valstybės paveldo komisijos nuomonę. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas taip pat sudaro teisines prielaidas Vyriausybei kultūros paminklus įteisinti valstybinės reikšmės kultūros paveldo objektų, kurie valstybei priklausytų išimtine nuosavybės teise, sąraše. Valstybinės reikšmės istorijos, archeologijos ir kultūros objektų sąrašas, kuris iki šiol nebuvo paskalbtas, užtikrins tikslingą valstybės biudžeto lėšų panaudojimą šių objektų tvarkymui. Taip pat pirmą kartą 2005 m. įstatymu reglamentuotos kultūros paveldo objektų apsaugos zonos.

Tiek 1994 metų, tiek 2005 metų įstatymuose reglamentuojama, kad valdytojai turi rūpintis kultūros vertybių išsaugojimu. Naujoje įstatymo redakcijoje įtvirtintos apsaugos sutartys, kurioms yra nustatomi statinių servitutai ir įteisinami kiti kultūros paveldo objektų ir vietovių paveldosaugos reikalavimai. 2005 m. įsigaliojęs kultūros paveldo apsaugos įstatymas leidžia įgyvendinti tobulesnę organizacinę struktūrą ir geriau integruoti kultūros paveldo apsaugą į visas visuomenės gyvenimo sritis, palaipsniui dieginat kompensavimo mechanizmą. Nauju įstatymu valstybė pirmą kartą įsipareigoja kompensuoti objektų savininkams už paveldosaugos technologijas atitinkančius darbus – konservavimą, restauravimą, tvarkomuosius paveldosaugos darbus. Įstatyme geriau suderinti urbanistinės plėtros ir paveldosaugos interesai.

Daug Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo straipsnių yra susieta su paveldo tvarkybos reglamentais, todėl susiduriama su eile problemų. Kol kas paveldo tvarkybos elementai yra tik rengimo stadijoje. Parengtos tik reglamenų dalys. Patvirtintos kompensavimo taisyklės numato kompensavimą tik už pagal Lietuvos Respublikos kultūros ministro patvirtintus paveldo tvarkybos reglamentus atliktus tvarkomuosius paveldosaugos darbus. Šių reglamentų dėl lėšų ir specialistų stokos parengti ir patvirtinti nėra galimybių. Dėl to kultūros paveldo departamentas negalės kompensuoti valdytojams lėšų už atliktus tvarkomuosius paveldosaugos darbus.[147] Taip pat naujajame įstatyme, pagal 22 straipsnį, atsiranda ir teritorijų planavimas, kurį organizuoja Kultūros paveldo departamentas ir savivaldybės administracijos direktorius. Rengiamos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos tinklų schemos, zonos ribų planai, zonų tvarkymo planai, žemėvaldų planai ir kt. Rengiami ir nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos strateginiai planavimo dokumentai: paveldotvarkos planai, stebėsenos programos, veiksmų planai. Pagal 2005 metų įstatymą įvedama paprastesnė projektų derinimo, statybos leidimų išdavimo tvarka. Toliau pateikta 7 lentelė, kurioje pateikti apibendrinti 2005 metų Nekilnojamojo kultūros paveldo įstatymo privalumai, lyginant su 1994 metų Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymu.

7 LENTELĖ. 2005 M. NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS ĮSTATYMO PRIVALUMAI*
1. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas buvo priimtas siekiant gerinti, tobulinti paveldosaugą kaip svarbią kultūros veiklos sritį. Patobulintas nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių apsaugos valstybinis valdymas.
2. Naujasis įstatymas suteikė tikslesnius paveldosaugos teisinius pagrindus tiek paveldo apskaitos požiūriu, tiek tikslinant paveldo savininkų teises. Buvo suderinti paveldosaugos, visuomenės ir paveldo savininkų interesai.
3. Įstatymas suteikė tvirtą teisinį pagrindą nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai užtikrinti bei kultūros paveldosaugos sistemos reformai tęsti.
4. Atsirado konkreti ir tiesioginė atsakingų valstybės institucijų ir savivaldybių atsakomybė už kultūros paveldo išsaugojimą. Naujasis įstatymas racionaliai paskirstė funkcijas tarp Kultūros ministerijos, apskričių ir savivaldybių, kurioms suteikiama daugiau teisių ir atsakomybės.
5. 2005 metų įstatymas leidžia įgyvendinti tobulesnę organizacinę struktūrą ir geriau integruoti kultūros paveldo apsaugą į visuomenės gyvenimo sritis.
6. Įdiegtas kompensavimo mechanizmas. Valstybė įsipareigojo kompensuoti paveldo objektų savininkams už paveldosaugos technologijas atitinkančius darbus – konservavimą, restauravimą, tvarkomuosius paveldosaugos darbus.
7. Skatinamas pažintinis ir kultūrinis turizmas bei teigiama, kad būtina propoguoti informaciją apie paveldą.
8. Įstatyme numatyta rengti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos strateginius planavimo dokumentus.
9. Pirmą kartą reglamentuotas kultūros paveldo objektų apsaugos zonos.
10. Naujasis įstatymas daug griežčiau reglamentuoja kultūros paveldo apsaugą Lietuvoje.

*****Lyginant su 1994 m. Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymu.

2005 metų įstatyme reglamentuojamas nekilnojamojo kultūros paveldo pažinimas, viešasis paveldo naudojimas. Būtina sudaryti galimybes visuomenei pažinti saugomą paveldą. Įstatyme

[147] Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2006-2008 metų strateginis veiklos planas // http://www.heritage.lt/veikla/str2006/str06.pdf - P. 23; prisijungimo laikas 2006 08 17.

tvirtinama, kad reikia plėtoti kultūrinį ir pažintinį turizmą bei propoguoti informaciją apie paveldą. Kultūrinis ir pažintinis turizmas apibrėžiamas kaip priemonė išsaugoti paveldo autentišką pavidalą. Paveldas privalo būti integruotas į visuomenės gyvenimą, kadangi tik taip bus sudarytos sąlygos jį visapusiškai pažinti.

Naujasis Nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymas nukreiptas į svarbių, reikšmingų paveldo vertybių apsaugą, o ne į kaimo vietovėse esančias vertybes. Buvęs kultūros ministras V. Prudnikovas prieš priimant naują Nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymą teigė, kad pastaruoju metu elgesys su Lietuvos kultūros paveldu (Vilniaus senamiesčiu, Palanga, Kuršių nerija, Klaipėda) buvo labai neatsakingas ir aplaidus - mažos baudos, nė vieno sugriauto nelegaliai pastatyto pastato. Visa tai vertė parengti naują Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo redakciją. Taigi, kultūros vertybių apsauga kaimo vietovėse reikalauja ne tik padidinto valstybės dėmesio, bet ir lankstaus apsaugos organizavimo.

3. 2. Kaimo paveldo strateginiai dokumentai

Labiausiai kaimo paveldo politiką reglamentuoja trys pagrindinės strategijos: Valstybės ilgalaikės raidos strategija, Nacionalinė darnaus vystymosi strategija bei Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija. Skyriuje nagrinėjama, kokia vieta strategijose tenka paveldo naudojimui, tvarkymui, išsaugojimui. Aplinkos apsaugos terminų žodynas pateikia tokį stategijos apibrėžimą: „strategija - planavimas siekiant tolimesnių tikslų.“[148]

Per pastaruosius kelerius metus įvyko nemažai svarbių pasikeitimų, darančių įtaką ilgalaikėms valstybės raidos strategijos įgyvendinimo kultūros srityje aplinkybėms. Lietuvai tapus visateise ES nare svarbiausi Lietuvos kultūros politikos tikslai tampa dar aktualesni dėl to, kad šios tarptautinės organizacijos nereglamentuoja nacionalinės kultūros politikos, palikdamos ją šalių narių vyriausybių kompetencijai. Baigta kurti pagrindines kultūros sritis reglamentuojančių teisės aktų sistema. Artimiausiu metu būtina siekti veiksmingos šios įstatyminės bazės įgyvendinimo. 2004 metais atliktas Lietuvos gyventojų kultūrinių poreikių tyrimas parodė, kad būtina sudaryti efektyvias teisines, administracines ir finansines sąlygas kultūrinės veiklos ir kultūros paslaugų plėtrai, ypač regionuose bei kaimo vietovėse.

2002 metais Lietuvos Respublikos Seimo buvo patvirtinta Valstybės ilgalaikės raidos strategija iki 2015 metų. Vienas iš šios strategijos tikslų kultūros srityje yra „sukurti aplinką plėtoti šalies materialinei ir dvasinei gerovei“. Pagal Valstybės ilgalaikę plėtros strategiją Lietuvos kaimas

[148] Aplinkos apsaugos terminų žodynas. - Vilnius. - 2000. - P. 348.

apibrėžiamas kaip „darbui, gyvenimui ir poilsiui patraukli“ vieta. Jame turi būti išplėtota gamybinė ir socialinė infrastruktūra, dėl to susiformuos išsilavinusių ir iniciatyvių žmonių bendruomenė, sveika aplinka bei gražus kraštovaizdis.[149] Labai svarbu, kad visuomenė suvoktų kultūros paveldo svarbą, kaip valstybės išlikimo pagrindą. Praradę praeities vertybes, užkirsime kelią tolesniam vystymuisi. Taigi kultūra - tai individo, tautos išlikimo garantija, be jos sumažėja šalies tęstinumo tikimybė. Kultūros pagalba galima puoselėti skirtingų visuomenės grupių, tautinių bendrijų dvasines ir materialines vertybes, be to, kultūra padeda plėtoti ir ugdyti demokratinę, laisvą ir atvirą visuomenę bei puoselėti etnokultūrines tradicijas.

Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje apibrėžta valstybės vizija kultūros paveldo srityje. Valstybės vizija - puoselėti „dvasines ir materialines vertybes, /.../ etnokultūrines tradicijas“.[150] Tausojamas bei gerbiamas paveldas sudaro sąlygas turizmo plėtrai, rekreacinei veiklai. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, atsirado plačios galimybės Lietuvos visuomenei parodyti Europos bei kitų šalių kultūrinę įvairovę. Tačiau iš kitos pusės kyla pavojus Lietuvos kultūriniam tapatumui išsaugoti. Didelę įtaką kultūrai daro intensyvėjantys globalizacijos procesai, kurie gali labai neigiamai atsiliepti šalies kultūriniam gyvenimui. Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje apibrėžiama, kad reikia „išsaugoti ir aktualinti paveldėtas bei bendrąsias Europos kultūros vertybes jungiantį Lietuvos kultūros tapatumą ir užtikrinti jo tąsą, atvirą sklaidą ir konkurencingumą šiuolaikiniame Lietuvos, Europos Sąjungos ir pasaulio kultūrų kontekste“.[151] Šis teiginys pasako, kad reikia išsaugoti Lietuvos vertybes, bet tuo pačiu integruoti jas į kitų šalių kontektą. Saugant šalies praeities palikimą reikia nepamiršti ir vykdyti regioninę kultūros politiką, siekti, kad didėtų finansavimas iš valstybės biudžeto vertybių išsaugojimui. Bei svarbiausia, kad tos lėšos būtų panaudotos racionaliai.

Kitas labai svarbus strateginis dokumentas - Nacionalinė darnaus vystymosi strategija iki 2020 metų, kuri buvo parvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 metais. Pagrindinės darnaus vystymosi nuostatos konkrečiai suformuluotos pasaulio viršūnių susitikime Rio de Žaneire 1992 metais. Darnus vystymasis įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija. Darnaus vystymosi pagrindą sudaro trys lygiaverčiai komponentai: aplinkosauga, ekonominis ir socialinis vystymasis.

Šioje strategijoje skelbiami labai panašūs valstybės siekiai, kaip ir Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje. Kalbant apie valstybės viziją šioje stategijoje - tai joje deklaruojama, kad „materialinėms kultūros vertybėms išsaugoti ir tvarkyti valstybė skirs užtektinai išteklių, tai leis atgaivinti ir išsaugoti

[149] Valstybės ilgalaikės raidos strategija 2002 m. // http://www.ukmin.lt/ukstrat/index.pu; - P. 24; prisijungimo laikas 2006 07 11.
[150] Ten pat. - P. 18; prisijungimo laikas 2006 07 11.
[151] Ten pat. - P. 20; prisijungimo laikas 2006 07 11.

ateities kartoms vertingą istorinį paveldą. Kultūros vertybių apsauga ir tvarkymas taps sudėtine šalies teritorijų planavimo ir kitų valstybės programų dalimi“.[152] Iki šiol ši valstybės vizija tikrai nėra įgyvendinta, nes kalbant apie paveldo būklę kaimo vietovėse tai ji tikrai negerėja, kadangi finansavimas iš valstybės biudžeto nėra pakankamas. Valstybės misija – „rūpintis istoriniu kultūros paveldu, šiuo tikslu tobulinti kultūros vertybių apsaugos ir tvarkymo teisinę bazę, institucinę sistemą. Daug dėmesio valstybė turi skirti kaimo tradicijų ir paveldo atgaivinimui ir išsaugojimui“.[153] Šis teiginys labai svarbus kalbant apie tolesnę kaimo paveldo politikos perspektyvą. Jau nebeužtenka vien tik kalbėti, kad būtina saugoti ir puoselėti vertybes, tačiau reikia imtis skubių ir ryžtingų veiksmų, kadangi būtų išsaugotas kaimo paveldas.

Žinome, kad Lietuva pasižymi labai vertingu bei reikšmingu istorijos ir kultūros paveldu, savita kultūrinių tradicijų sąveika ir laisva raiška. Pagrindinis Lietuvos kultūros tapatumo bruožas, anot strategijos, t. y. „gebėjimas išsaugant baltiškosios kultūros šaknis atgaivinti krikščioniškas Europos ir kitų kultūrų tradicijas“.[154] Tačiau pirmiausia būtina suvokti pačio paveldo vertę, o tada bus galima skatinti ir susidomėjimą turizmo plėtojimu bei privačių lėšų naudojimą kultūros paveldui saugoti ir tvarkyti. Valstybė saugodama nacionalinį kultūrinį savitumą, tuo pačiu palaiko ir etninę kultūrą, saugo kultūros paveldą.

Lietuvoje nėra iki galo gerai ištirtas ir atskleistas kultūros paveldas. Įstatymai, lemiantys kultūros paveldo apsaugos politiką, tarp savęs nevisiškai suderinti. Kaip jau buvo minėta, valstybėje yra per mažas ir neefektyvus valstybinis kultūros paveldo apsaugos ir tvarkymo finansavimas, be to, pasenusi kultūros skleidimo, propagavimo infrastruktūra.

Pagal Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją Lietuvos kultūra yra „gyvybinga, savita ir atvira, praturtinanti Europos ir pasaulio kultūrą, leidžia išlaikyti didelį visuomeninį kultūrinės saviraiškos poreikį ir užtikrina Lietuvos kultūros tapatumą“[155]. O kad užtikrintį pakankamą kaimo paveldo išsaugojimo galimybę reikia tobulinti teisinę bazę, didinti valstybės paramą, o regioninės politikos įgyvendinimas užtikrins etninės kultūros raiškos galimybę. Skatinama ir kaimo turizmo plėtra, kuri užtikrins geresnį kultūros vertybių ir tradicijų tęstinumą, eksponavimą ir palaikymą. Lietuvos dalyvavimas įgyvendinant tarptautines kultūros programas sudaro sąlygas nacionalinę kultūrą pristatyti užsienyje. Kultūros paveldo apsaugos institucinės sistemos tobulinimas sudaro palankesnes sąlygas valstybinėms institucijoms, savivaldybėms, juridiniams ir fiziniams asmenims bendradarbiauti tvarkant kultūros paveldo vertybes.

[152] Nacionalinė darnaus vystymosi strategija 2003 m. // http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=2334; - P. 37; prisijungimo laikas 2006 05 17.
[153] Ten pat. - P. 40; prisijungimo laikas 2006 05 17.
[154] Ten pat. - P. 42; prisijungimo laikas 2006 05 17.
[155] Ten pat. - P. 32; prisijungimo laikas 2006 05 17.

Kaip jau minėta, kad dėl globalizacijos, naujų komunikacijų plėtros, didesnio žmonių mobilumo kyla etninės kultūros autentiškumo praradimo pavojus. Šį pavojų gali pašalinti tik vykdoma palanki valstybės politika paveldo srityje. Strategijoje pabrėžiama, kad dėl „stiprėjančios urbanizacijos, nepalankių demografinių procesų kaime, gyvensenos kaitos veikiama gali sunykti istorinių etnografinių regionų kultūra“. Tam didelės įtakos turi nepakankamas kultūros finansavimas, visuomenės švietimas, nesuvokiama Lietuvos kultūros paveldo savitumo išsaugojimo svarba. O visa tai lems kultūros vertybių praradimą. Žinome, kad Europos Sąjunga skatina kultūrų įvairovę, tačiau Lietuva vienintelė atsako už Lietuvos kultūros tapatumą, jos kultūros vertybių identifikavimą išsaugojimą, plėtrą. Todėl Lietuvoje kyla didelis pavojus kultūros paveldo savitumo išsaugojimui, nes valstybė dar ne iki galo suvokė paveldo svarbą.

Vienas iš ilgalaikių uždavinių, suformuluotų šioje strategijoje - tai „kryptingai ugdyti tvarią kaimo bendruomenę, gebančią išsaugoti ir perduoti ateities kartoms pagrįstą nacionalinėmis kultūros vertybėmis Lietuvos kaimo materialinį ir dvasinį paveldą“ bei „globoti etninę kultūrą, vietos tradicijas, saugoti kultūros paveldą, jo vertę“. Tai įmanoma padaryti rengiant etninės kultūros plėtros programas, tobulinat kultūros vertybių apskaitą, vykdant kultūros vertybių monitoringą, šviečiant visuomenę ir kt. Ši Nacionalinė darnaus vystymosi strategija parengta iki 2020 metų, tai reikia tikėtis, kad situacija, kuri yra dabar kultūros srityje pasikeis, nes priešingu atveju kultūros vertybių laukia liūdna ateitis. 8 lentelėje pateikiami strategijose pateikti pagrindiniai tikslai paveldo išsaugojimo srityje.

8 lentelė. Pagrindinių strateginių dokumentų tikslai kultūros paveldo srityje

Valstybės ilgalaikės raidos strategijos tikslai (2002-2015m.)	**Nacionalinė darnaus vystymosi strategijos tikslai (2003-2020 m.)**	**Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijos tikslai (2000-2006 m.)**
1. Sukurti aplinką plėtoti šalies materialinei ir dvasinei gerovei; 2. Išsaugoti ir aktualinti paveldėtas bei bendrąsias Europos kultūros vertybes; 3. Didinti finansavimą iš valstybės biudžeto vertybių išsaugojimui; 4. Puoselėti etnokultūrines tradicijas.	1. Vertybėms išsaugoti ir tvarkyti valstybė skirs užtektinai išteklių; 2. Tobulinti kultūros vertybių apsaugos ir tvarkymo teisinę bazę, institucinę sistemą; 3. Skatinti kaimo tradicijų ir paveldo atgaivinimą ir išsaugojimą; 4. Skatinti kaimo turizmo plėtrą, nes tai užtikrins geresnį kultūros vertybių ir tradicijų tęstinumą; 5. Ugdyti tvarią kaimo bendruomenę, kuri perduos ateities kartoms Lietuvos kaimo materialųjį ir dvasinį paveldą.	1. Atstatyti ir saugoti etnografiniams regionams būdingus kaimus, vienkiemius, dvarų ansamblius, saugoti kaimo gamtos, istorijos, architektūros paminklus, puoselėti papročius bei tradicijas; 2. Ugdyti kaimo bendruomenę, kuri perduos visuomenei kaimo vietovių materialųjį ir dvasinį paveldą; 3. Rengti ir įgyvendinti kaimo etnokultūrinio paveldo vertybių išsaugojimo programas.

Dar vienas svarbus strateginis dokumentas - tai Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija [156] iki 2006 metų. Kaimas yra ir turi likti tautos dvasingumo ir etnokultūros šaltiniu. Šioje strategijoje teigiama, kad turi „būti atgaivinti pozityvieji kaimo žmonių dvasiniai ir kultūriniai poreikiai. Bus atstatomi ir saugomi etnografiniams regionams būdingi kaimai ir vienkiemiai, dvarų ansambliai, gamtos, istorijos ir architektūros paminklai, puoselėjamas kaimo kultūrinis paveldas, papročiai, tradicijos“.[157]. Šiuo metu skiriamų valstybės lėšų tikrai neužtenka tokiems siekiams įgyvendinti. Yra parengtas Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas, kuris padės užtikrinti tautinio paveldo produktų valstybinę apsaugą bei įgalins išsaugoti sukauptą tradicinių amatų patirtį, suteiks jai šiuolaikinį reikšmingumą.[158]

Strateginiai tikslai apibrėžti dokumente, t. y. „kryptingai ugdyti tvarią kaimo bendruomenę, gebančią išsaugoti ir perduoti visuomenei pozityvų kaimo vietovių materialinį ir dvasinį paveldą, turtinti jį savo ir pasaulio patirtimi; įgyvendinti kaimų atnaujinimo, kaimo etnokultūrinio paveldo vertybių išsaugojimo programas, pritaikant šiuos objektus šiuolaikiniams buities reikalavimams bei kaimo turizmo ir poilsio reikmėms bei išsaugoti istorinius ir archeologinius objektus bei gamtos paminklus, kryptingai vykdyti restauravimo darbus ir pagerinti agrarinį kraštovaizdį“.[159] Išdėstyti labai gražūs siekiai, siekiant apsaugoti paveldo vertybes kaimo vietovėse, tačiau esant dabartinei situacijai ir valstybės požiūriui to įgyvendinti kol kas neįmanoma, nes viskas atsiremia į finansinius dalykus.

Valstybė turi remti autentiškumą išlaikiusio kaimo materialaus paveldo atnaujinimą bei pritaikymą buities, kultūros, švietimo ar kitiems visuomenės poreikiams. Tačiau Lietuvos valstybė iki to dar nepribrendo. Reikia rengti ne tik programas, kurių tikslas - išsaugoti, sutvarkyti ir tinkamai eksponuoti Lietuvos etnografiniams regionams būdingus kaimus, vienkiemius, dvarų ansamblius, technikos, istorijos bei architektūros paminklus, bet reikia imtis ir atitinkamų priemonių tai programai įgyvendinti. Valstybė ir savivaldybės privalo atnaujinti kaimą ir išsaugoti vertingą paveldą, skirdamos tam iš nacionalinio biudžeto pakankamai lėšų.

[156] Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija 2000 m. // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2710&p_d=18964&p_k=1; - P. 8; prisijungimo laikas 2006 05 16.
[157] Ten pat; - P. 8; prisijungimo laikas 2006 05 16.
[158] Dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614; prisijungimo laikas 2006 07 14.
[159] Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija 2000 m.// http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2710&p_d=18964&p_k=1; - P. 13; prisijungimo laikas 2006 05 16.

3. 3. Programinių dokumentų analizė

Paveldo politika atsispindi Lietuvos Respublikos Vyriausybių programose (1990 - 2006 m.), todėl būtina jas apžvelgti. Būtina išsiaiškinti, kaip dokumentuose žvelgiama į paveldo išsaugojimą bei jo svarbą šalies vystymuisi.

Po nepriklausomybės paskalbimo 1990 metais buvo priimta pirmoji Lietuvos Respublikos Vyriausybės (1990 03 17 - 1991 01 10; Ministrė pirmininkė - K. D. Prunskienė) programa. Šioje programoje tvirtinama, kad „kultūra /.../ prioritetinė tolesnės krašto plėtotės sritis“.[160] Sukūrus laisvą bei nepriklausomą valstybę nebuvo pamirštas kultūros paveldas, kaip šalies puoselėjimo pagrindas. Pirmojoje programoje buvo numatyta sudaryti sąlygas profesionaliosios kultūros raidai. Buvo suvokta, kad reikia kaupti nacionalinį kultūros paveldą bei saugoti tą paveldą būsimoms kartoms. Lietuvos Respublikos Vyriausybės rengėjai užsibrėžė tikslą - ugdyti visuomenės mąstymą, kad kultūros paveldas - tai „neprilygstamos vertybės ir tautos istorinio tęstinumo pagrindas“.[161] Programoje nemažai dėmesio skiriama ir etninės kultūros išsaugojimui. Visgi, pagrindinis tikslas, kuris akcentuojamas pirmojoje programoje, t. y. siekti „integruoti Lietuvos kultūrą /.../ į pasaulio, visų pirma Europos, kultūrinį gyvenimą“. Lietuvai ilgą laiką buvus Sovietų Sąjungos sudėtyje šalies gyvenimas buvo labai uždaras ir kontroliuojamas, todėl 1990 metų Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje konstatuojama, kad reikia keisti žmonių mąstymą. Atsirado galimybė ne tik parodyti savo kultūros vertybes pasauliui, bet ir pamatyti pasaulio paveldą. Atsižvelgiant į pasaulio šalių, ypač Europos pavyzdį, buvo galima rengti kvalifikuotus specialistus, organizuoti tinkamą Lietuvos kultūros reprezentavimą užsienyje. Taigi, pirmojoje Vyriausybės programoje buvo reglamentuojama pamatinė paveldo išsaugojimo, tvarkymo, darbų organizavimo stadija, atsižvelgiant į kitų šalių pavyzdžius.

Po metų 1991 metais sudarius naują Vyriausybę, buvo patvirtinta ir nauja Vyriausybės (1991 01 13 - 1992 07 21; Ministras pirmininkas - G. Vagnorius) programa. Šioje programoje pabrėžiama, kad svarbiausia atkurti „pažeistą Lietuvos kultūrinio gyvenimo tęstinumą“.[162] Akcentuojamas kultūros paveldo ir etninės kultūros tradicijų išsaugojimas. Jau detalizuojamas reikalingų specialistų rengimas: mokslininkų, projektuotojų, restauratorių. Trečiojoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje jau pabrėžiamas savivaldybių vaidmuo paminklosaugos veikloje. Šios programos prioritetas „tinkamas kultūros nekilnojamųjų vertybių naudojimas“.[163]

[160] Pirmoji, 1990 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/1_programa.pdf; - P. 86; prisijungimo laikas 2006 09 24.
[161] Ten pat; - P. 89; prisijungimo laikas 2006 09 24.
[162] Trečioji, 1991 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/3_programa.pdf; - P. 40; prisijungimo laikas 2006 09 26.
[163] Ten pat. - P. 40; prisijungimo laikas 2006 09 26.

Atsižvelgiant į istorinį kontekstą, laikotarpis po 1990 metų buvo gana komplikuotas, kadangi reikėjo pertvarkyti visą šalies teisinę bazę. O nebūnant teisinio reglamentavimo visuomenė nesuprato, kad kultūros paveldas yra svarbus šalies identiteto pagrindas ir jį būtina saugoti bei perduoti ateities kartoms. Trečiojoje programoje jau kalbama apie kultūros vertybių apsakaitos būtinybę. Šiuo laikotarpiu buvo ratifikuotos Unesco konvencijos kultūros paveldo klausimais, todėl 1991 metais privalu buvo sudaryti valstybinę kultūros vertybių paieškos programą, grindžiamą tarptautinės teisės normomis. Kaip ir pirmoje Vyriausybės programoje, šioje taip pat pabrėžtas būtinumas atgaivinti „europinį Lietuvos kultūros integralumą“, atkurti ir plėsti Lietuvos tradicinius ryšius su Vakarų Europos kraštų kultūromis. Kaip jau buvo minėta, kad reikia ne tik propoguoti paveldą šalies teritorijoje, bet reikia jį parodyti ir kitų šalių gyventojams. Svarbiausias trečiosios Vyriausybės tikslas - užtikrinti „istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą“.[164] Tai įmanoma padaryti atkuriant pažeistą kultūros paveldo bei dabartinės kultūros ryšį, bendradarbiaujant su pasaulio ir Europos kultūromis. Atkūrus nepriklausomybę pirmųjų Lietuvos Respublikos Vyriausybių siekis, konstatuotas programose, buvo atkurti Sovietų Sąjungos valdžios pažeistą kultūrinį gyvenimą, o tai buvo įmanoma įgyvendinti keičiant visuomenės požiūrį bei mąstymą. Ketvirtoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė siekė sukurti nepriklausomą ekonomiką, orientuotą į rinką, todėl buvo patvirtintas „Ekonominės politikos memorandumas“.[165]

Pasikeitus Vyriausybei, 1994 metais buvo patvirtinta nauja šeštoji Lietuvos Respublikos (1993 03 10 - 1996 02 08; Ministras pirmininkas - A. Šleževičius) programa. Konstatuota, kad ir praėjus ketveriems metams po nepriklausomybės atkūrimo, tačiau kultūros būklė Lietuvoje nėra gera. Tą lėmė lėšų stoka. Šioje programoje išliko tas pats tikslas, kaip ir trečiosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, t. y. užtikrinti „istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą“.[166] Šioje programoje jau kalbama apie būtinybę tobulinti institucijų tinklą, atsakingą už paveldo apsaugą, kuri suderins kultūros paveldo išsaugojimo interesus su kitais valstybės, visuomenės ir piliečių interesais. 1994 metais gruodžio 22 dieną buvo priimtas Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, kuris nustatė institucijų, atsakingų už paveldo apsaugą, funkcijas, tikslus. 1996 metų sausio 23 dieną buvo priimtas ir Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, kuris nustatė kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos valstybinį reguliavimą, kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą, apsaugą, apsaugos finansavimą ir atsakomybę už šio įstatymo pažeidimus. Taigi dirbat šeštajai

[164] Trečioji, 1991 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/3_programa.pdf; - P. 43; prisijungimo laikas 2006 09 26.
[165] Ketvirtoji, 1992 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/4_programa.pdf; prisijungimo laikas 2006 10 01.
[166] Šeštoji, 1994 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/6_programa.pdf; - P. 32; prisijungimo laikas 2006 09 26.

Lietuvos Respublikos Vyriausybei buvo patvirtinti du labai svarbūs įstatymai paveldo srityje. Lyginant šią programą su trečiaja Vyriausybės programa, tai abejose programose pateikti pabai panašūs Vyriausybių uždaviniai kultūros puoselėjimo srityje.

1996 metais buvo patvitrinta septintoji Lietuvos Respublikos Vyriausybės (1996 02 23 - 1996 11 19; Ministras pirmininkas - L. M. Stankevičius) programa. Ši programa mažai kuo skyrėsi nuo ankstesnių Vyriausybių programų bei jose deklaruojamų teiginių. Be Lietuvos kultūros apsaugos tęstinumo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės septintojoje programoje pabrėžiama, kad reikia „sudaryti sąlygas ir būtinus išteklius individo ir tautos kūrybinėms galioms bei iniciatyvoms skleistis“.[167] Pirmą kartą po 1990 metų Vyriausybės programoje teigiama, kad reikia teisiškai suderinti visų lygių (nacionalinių, valstybinių, apskričių, savivaldybių) kultūros institucijų veiklą. Tai padėtų užtikrinti tinkamą kultūros vertybių išsaugojimo galimybę. Taip pat atkreiptas dėmesys į regionuose bei apskrityse esančių vertybių apsaugą. Toliau propaguojamas ir Lietuvos kultūros skleidimas užsienyje. Atsirado ir programinių dokumentų rengimo būtinybė, nes tai būdas paveldui išsaugoti ir populiarinti.

Tais pačiais metais (1996) buvo patvirtinta ir aštuntoji Lietuvos Respublikos Vyriausybės (1996 12 04 - 1999 05 03; Ministras pirminikas - G. Vagnorius) 1997 - 2000 metų programa. Ši Vyriausybė suvokė, kad valstybės kultūros politika labiausiai atsiperkanti investicija į Lietuvos ateitį. Pirmą kartą Vyriausybės programoje yra konkrečiai išvardinti užsibrėžti tikslai paveldo pasaugos srityje: sumažinti paminklosaugos darbų derinimų ir leidimų skaičių iki Europoje priimtų standartų; siekti, kad visi paminklosauginiai apribojimai būtų aiškūs ir iš anksto žinomi kultūros vertybių savininkui, naudotojui, investuotojui; skatinti Lietuvos ir užsienio kapitalo investicijas į /.../ kultūros paveldo objektus; skatinti kultūros vertybių apsaugą specialiomis ekonominio rėmimo programomis; panaikinti kultūros vertybių restauravimo ir tvarkymo darbų licencijas; ratifikuoti tarptautinius susitarimus kultūros vertybių išsaugojimo klausimais; siekti grąžinti neteisėtai išvežtas į užsienį kultūros vertybes; remti visuomeninių organizacijų, asociacijų, viešųjų įstaigų, fondų parengtas kultūros vertybių išsaugojimo programas; atskirti ir suderinti valstybinių ir savivaldybių paminklosauginių institucijų funkcijas bei nustatyti, kad labdara kultūros vertybėms išsaugoti būtų neapmokestinama.[168] Taigi nustayti konkretūs tiklai, kurių sieks aštuntoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė savo kadencijos laikotarpiu. Išvardinti tiklsai labai svarbūs siekiant užtikrinti kultūros palikimo išsaugojimui, tvarkymui, darbų organizavimui ir kt. Daug dėmesio skiriama paveldo finansavimui, kadangi esant lėšų trūkumui labai

[167] Septintoji, 1996 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/7_programa.pdf; - P. 35; prisijungimo laikas 2006 09 26.
[168] Aštuntoji, 1996 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1997-2000 metams // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/8_programa.pdf; - P. 21; prisijungimo laikas 2006 09 26.

sunku organizuoti kultūros paveldo apsaugą bei užtikrinti tinkamą vertybių išsaugojimą. Reikia atsižvelgti į Europos šalių prioritetus, tikslus bei siekius paveldo srityje, būtina bendradarbiauti šioje srityje. Vienas iš tikslų, kaip matome, atskirti valstybinių bei savivaldybių institucijų funkcijas paveldo srityje, tai svarbu, kadangi dažnai dubliuojasi šių institucijų veiksmai ir kyla sunkumų, siekiant apsaugoti vertybes. Aštuntojoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje skatinama remti vertybių išsaugojimo programas, nes tai priemonė paveldui išsaugoti.

Patvirtinus naują devintąją Lietuvos Respublikos Vyriausybę (1999 06 01 - 1999 10 27; Ministras pirminikas - R. Paksas) buvo patvirtinta ir nauja Vyriausybės 1999 - 2000 metams programa. Šios programos tikslai paveldo apsaugos srityje išliko tokie pat kaip ir aštuntosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės.[169]

1999 metais patvirtinta naujoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė (1999 11 03 - 2000 11 09; Ministras pirmininkas - A. Kubilius), kuri sudarė ir naują dešimtąją programą. Šioje programoje išdėstyti visiškai nauji kultūros paveldo tikslai. Dešimtoji Vyriausybė užsibrėžė parengti kultūros paveldo apsaugos „politikos nuostatas ir jų įgyvendinimo strategiją“, kuri užtikrintų aiškų funkcijų ir atsakomybės pasidalijimą. Matome, kad ši Lietuvos Respublikos Vyriausybė savo programoje pirmą kartą ne tik išdėstė tikslus kultūros paveldo srityje, bet ir numatė priemones, kaip tuos tikslus įgyvendins. Taip pat būtina nustatyti kultūros paveldo apsaugos „prioritetus ir jų įgyvendinimo principus“. Naujas dalykas išdėstytas šioje Vyriausybės programoje – „sukurti ir įdiegti kompensavimo kultūros paveldo savininkams ir investuotojams bei jų skatinimo sistemas“.[170] Kompensavimo priemonė užtikrintų, kad šalies vertybių išsaugojimas yra ne tik jų savininkų tikslas ir rūpestis, bet tai ir valstybės siekis. Be to nuspręsta, kad reikia tobulinti 1994 metais gruodžio 22 dieną priimtą Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą, kadangi jis turi nemažai trūkumų ir netikslumų. Vienuoliktoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2000 10 27 - 2001 06 20; Ministras pirminikas - R. Paksas) 2000-2004 metų programoje deklaravo tuos pačius tikslus paveldo apsaugos srityje kaip ir dešimtoji A. Kubiliaus Vyriausybė.[171]

A. M. Brazausko Vyriausybė (2001 07 04 - 2004 12 14; Ministras pirminikas - A. M. Brazauskas) 2000 metais patvirtino naują 2001-2004 metų programą. Šioje programoje dar didesnis dėmesys paveldo išsaugojimui. Buvo nuspręsta parengti paveldo apsaugos jau „ilgalaikės politikos nuostatas ir jų įgyvendinimo strategiją“ bei „nacionalinę kultūros programą ir ilgalaikę stategiją jai

[169] Devintoji, 1999 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1997-2000 metams // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/9_programa.pdf; - P. 36; prisijungimo laikas 2006 09 26.
[170] Dešimtoji, 1999 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1999-2004 metams // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/10_priemones.pdf; - P. 16; prisijungimo laikas 2006 09 27.
[171] Vienuoliktoji, 2000 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1999-2004 metams //http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/11_programa.pdf; - P. 16; prisijungimo laikas 2006 09 30.

įgyvendinti“. Atsiranda labai svarbus žodis „ilgalaikė“, tai rodo, kad šalies valdžia suvokė paveldo išsaugojimo svarbą, kad paveldas - tai šalies išskirtinumo rodiklis. 2000 metų programoje atsiranda ir dar vienas naujas dalykas. Tai skatinimas plėtoti „turizmą ir kultūros institucijų bendradarbiavimą“.[172] Tai labai svarbūs kriterijai skatinant paveldo apsaugą.

Tryliktoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2004 12 14 - 2006 06 01; Ministras pirminikas - A. M. Brazauskas) sudarė naują 2004-2008 metų programą, kuri buvo patvirtinta 2004 metais. Šioje programoje skatinama vykdyti programas bei priemones, atitinkančias valstybės raidos tiklus ir kultūros politikos stategines nuostatas. Būtina užbaigti „kultūros paveldo apsaugos sistemos pertvarką, įgyvendinti kultūros vertybių ir dvarų paveldo išsaugojimo programa“.[173] 2005 metais buvo priimtas naujas Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymas, kuriuo buvo pakeistas 1994 metų Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, kuris nustatė naujas atitinkamų institucijų funkcijas bei pertvarkė paveldo apsaugos principus. Be to, nuspręsta didinti ir valstybės finansavimą paveldo išsaugojimui. Labai svarbus punktas, išdėstytas tryliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje - tai būtinybė stiprinti kultūros įstaigas kaime. Taigi, pirmą kartą po nepriklausomybės paskalbimo buvo susirūpinta kaimo vietovėse esančia situacija.

Šiuo metu galiojanti keturioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (patvirtinta 2006 07 18; Ministras pirminikas - G.Kirkilas) programoje tęsiamos tryliktorios Vyriausybės programinės nuostatos paveldo apsaugos srityje.[174] 9 lentelėje pateikiama kaip kito Vyriausybių (1990 - 2006 m.) programinių dokumentų pagrindiniai tikslai pavedo apsaugos srityje.

9 lentelė. LR Vyriausybių 1990 - 2000 m. programinių nuostatų tikslai paveldo srityje

Vyriausybė	Periodas	Pagrindiniai programų tikslai paveldo srityje	Apibendrinimas
Pirmoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministrė pirmininkė - K. D. Prunskienė	1990 03 17 - 1991 01 10	1. Ugdyti visuomenės mąstymą, kad kultūros paveldas - tai neprilygstamos vertybės ir tautos istorinio tęstinumo pagrindas; 2. Integruoti Lietuvos kultūrą į pasaulio, visų pirma Europos, kultūrinį gyvenimą; 3. Sudaryti sąlygas profesionaliosios kultūros raidai.	Šioje programoje reglamentuojama pamatinė paveldo išsaugojimo, tvarkymo, darbų organizavimo stadija. Atsižvelgiant į istorinį kontekstą, laikotarpis nuo 1990 metų buvo komplikuotas, reikėjo pertvarkyti visą šalies teisinę bazę.
Trečioji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - G.	1991 01 13 - 1992 07 21	1. Atkurti Lietuvos kultūrinio gyvenimo tęstinumą; 2. Užtikrinti tinkamą kultūros nekilnojamųjų vertybių naudojimą; 3. Atgaivinti europinį Lietuvos	Šios Vyriausybės programiniai tikslai panašūs į pirmosios Vyriausybės tikslus. Vis dar atkuriamas Sovietų Sąjungos valdžios pažeistas kultūrinis gyvenimas. Šiuo lakotarpiu ratifikuotos Unesco

[172] Dvyliktoji, 2000 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 2001-2004 metams // http://www.lrv.lt/12_vyr_dok/12-programa.pdf; - P. 11; prisijungimo laikas 2006 10 01.
[173] Tryliktoji, 2004 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 2004-2008 metams // http://www.lrv.lt/13_vyr_dok/13-programa.pdf; - P. 17; prisijungimo laikas 2006 10 06.
[174] Keturioliktoji, 2006 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 2006-2008 metams http://www.lrv.lt/14_vyr_dok/14_vyr_programa.pdf; prisijungimo laikas 2006 10 10.

Vagnorius		kultūros integralumą.	konvencijos kultūros paveldo klausimais.
Šeštoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - A. Šleževičius	1993 03 10 - 1996 02 08	1. Užtikrinti istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą; 2. Būtinybė tobulinti institucijų tinklą, atsakingų už paveldo apsaugą.	Dirbant šiai Vyriausybei buvo patvirtinti labai svarbūs paveldo srityje teisės aktai: 1994 m. priimtas Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, 1996 m. Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas.
Septintoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - L. M. Stankevičius	1996 02 23 - 1996 11 19	1. Užtikrinti istorinį Lietuvos kultūros tęstinumą; 2. Sudaryti sąlygas ir būtinus išteklius individo ir tautos kūrybinėms galioms bei iniciatyvoms skleistis.	Pirmą kartą Vyriausybės programoje pasiūlyta suderinti visų lygių (nacionalinių, valstybinių, apskričių, savivaldybių) kultūros institucijų veiklą. Atsirado programinių dokumentų rengimo būtinybė.
Aštuntoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - G. Vagnorius	1996 12 04 - 1999 05 03	1. Skatinti Lietuvos ir užsienio kapitalo investicijas į kultūros paveldo objektus; 2. Skatinti kultūros vertybių apsaugą specialiomis ekonominio rėmimo programomis; 3. Siekti grąžinti neteisėtai išvežtas į užsienį kultūros vertybes.	Šioje Vyriausybės programoje labai konkrečiai ir trumpai išdėstyti tikslai paveldo srityje. Didelis dėmesys skiriamas kultūros vertybių finansavimui, kadangi esant lėšų trūkumui labai sunku organizuoti tinkamą vertybių apsaugą bei užtikrinti paveldo išsaugojimą.
Devintoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - R. Paksas	1999 06 01 - 1999 10 27	Šios Vyriausybės programos tikslai paveldo srityje išliko tokie pat kaip ir aštuntosios Vyriausybės.	
Dešimtoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - A. Kubilius	1999 11 03 - 2000 11 09	1. Sukurti ir įdiegti kompensavimo kultūros paveldo savininkams ir investuotojams bei jų skatinimo mechanizmus; 2. Parengti kultūros paveldo apsaugos politikos nuostatas ir jų įgyvendinimo strategiją, kuri užtikrintų aiškų funkcijų ir atsakomybės pasidalijimą.	Ši Vyriausybė užsibrėžė nustatyti kultūros paveldo prioritetus bei jų įgyvendinimo principus. Naujas dalykas, numatytas programoje, tai kompensavimo mechanizmas, kuris užtikrintų, kad šalies vertybių išsaugojimas yra ne tik jų savininkų tikslas, bet tai ir valstybės siekis. Taip pat pirmą kartą programoje buvo išdėstyti ne tik tikslai paveldo srityje, bet ir numatytos priemonės tiems tikslams pasiekti. Be to, buvo nuspręsta, kad reikia tobulinti 1994 m. priimtą Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą, nes jis turi nemažai trūkumų ir netikslumų.
Vienuoliktoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - R. Paksas	2000 10 27 - 2001 06 20	Šioje Vyriausybės programoje deklaruojami tokie pat tikslai kaip ir dešimtosios A. Kubiliaus Vyriausybės.	
Dvyliktoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - A. M. Brazauskas	2001 07 04 - 2004 12 14	1. Parengti ilgalaikės politikos nuostatas ir jų įgyvendinimo strategiją; 2. Parengti nacionalinę kultūros programą ir ilgalaikę strategiją jai įgyvendinti; 3. Skatinti turizmą ir kultūros institucijų bendradarbiavimą.	Ši Vyriausybė suvokė paveldo išsaugojimo svarbą, kad paveldas - tai šalies išskirtinumo rodiklis. Turizmo plėtra, ypatingai kaimo turizmas, prisideda prie valstybės kultūros paveldo išsaugojimo ir perdavimo ateities kartoms.
Tryliktoji Lietuvos Respublikos	2004 12 14 - 2006 06 01	1. Vykdyti programas bei priemones atitinkančias valstybės raidos tikslus	Dirbant šiai Vyriausybei buvo priimtas ir patvirtintas naujas Nekilnojamojo kultūros

Vyriausybė; Ministras pirmininkas - A. M. Brazauskas		ir kultūros politikos strateginės nuostatas; 2. Didinti valstybės finansavimą paveldo išsaugojimui; 3. Užbaigti kultūros paveldo apsaugos sistemos pertvarką.	paveldo apsaugos įstatymas, kuris nustatė naujas atitinkamų institucijų funkcijas bei pertvarkė paveldo apsaugos principus. Svarbus šios Vyriausybės siekis - didinti finansavimą kultūros vertybių išsaugojimui. Be to, šioje programoje numatyta stiprinti kultūros įstaigas kaime. Pirmą kartą susirūpinta kaimo vietovėse esančia situacija.
Keturioliktoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Ministras pirmininkas - G. Kirkilas	Patvirtinta 2006 07 18	Šioje Vyriausybės programoje tęsiamos tryliktosios Vyriausybės programinės nuostatos.	

Dešimtoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė savo programoje pirmą kartą ne tik išdėstė tikslus kultūros paveldo srityje, bet ir numatė priemones, kaip tuos tikslus įgyvendins. Nuo to momento ir kitose Vyriausybių programose buvo atkreiptas dėmesys į Lietuvos paveldo būklės blogėjimą. O tryliktoji A. M. Brazausko Vyriausybė atkreipė dėmesį į kultūros paveldo situaciją kaimo vietovėse.

Visgi, Lietuvos valstybė šiuo momentu nepajėgi įgyvendinti strateginiuose dokumentuose deklaruojamų tikslų, tačiau reikia tikėtis, kad tai bus įgyvendinta ir kaimo vietovėse esantis paveldas bus atgaivintas bei pritaikytas kultūros, švietimo bei kitose srityse. Svarbiausia, kad šis paveldas būtų perduotas ateities kartoms, nes tai užtikrins istorinio kultūrinio gyvenimo tęstinumą. Daugiausia dėmesio būtent kaimo paveldui skiriama Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijoje.

4. KAIMO PAVELDO PERSPEKTYVOS

4. 1. Europos Sąjungos bei kitų šalių parama paveldo išsaugojimui

Kalbant apie kaimo paveldo išsaugojimo perspektyvas, labai svarbi yra Europos Sąjungos bei kitų šalių parama plėtojant, puoselėjant kultūros vertybes bei perduodant jas ateities kartoms. Skyriuje aptartiama programa „Kultūra 2000", Struktūrinių fondų bei Norvegijos instituto vaidmuo šalies paveldo išsaugojimui.

Kalba, literatūra, atlikimo menas, regimasis menas, architektūra, amatininkystė, kinas, radijo ir televizijos laidos sudaro Europinės kultūros įvairovę. Visos šios sritys, priklausydamos tam tikroms šalims ar regionams, kartu yra ir bendro Europos kultūrinio paveldo dalis. Europos Sąjunga siekia dviejų tikslų: saugoti ir remti šią kultūrų įvairovę bei sudaryti geresnes sąlygas visiems ja naudotis.

ES vykdo tam tikrų kultūros pramonės šakų paramos programas, kuriomis skatinama naudotis vienos bendros rinkos ir skaitmeninių technologijų teikiamomis galimybėmis. Be to, ji siekia sukurti dinamišką šių pramonės šakų aplinką: mažinti biurokratines kliūtis, sudaryti geresnes sąlygas finansavimui gauti, teikti paramą moksliniams tyrimams ir skatinti glaudžiau bendradarbiauti su Europos Sąjungos ir išorės partneriais. Iš Europos socialinio ir regioninio fondų per metus kultūros projektams skiriama iki 500 mln. EUR. [175]

Programa „Kultūra 2000" yra viena iš svarbiausių ES programų. Šia programa siekiama prisidėti prie bendros Europos tautų kultūrinės erdvės puoselėjimo. Tai iki 2006 m. pabaigos truksianti šešiametė programa, kuriai skirta 236 mln. EUR. Programa „Kultūra 2000" siekiama:

- prisidėti prie Europos kultūros erdvės kūrimo;
- remti meno ir literatūros kūrybą;
- skleisti žinias apie Europos istoriją bei kultūrą Europos Sąjungoje ir už jos ribų;
- saugoti europinės svarbos paveldą ir kultūros rinkinius;
- skatinti kultūrų dialogą ir socialinę integraciją.

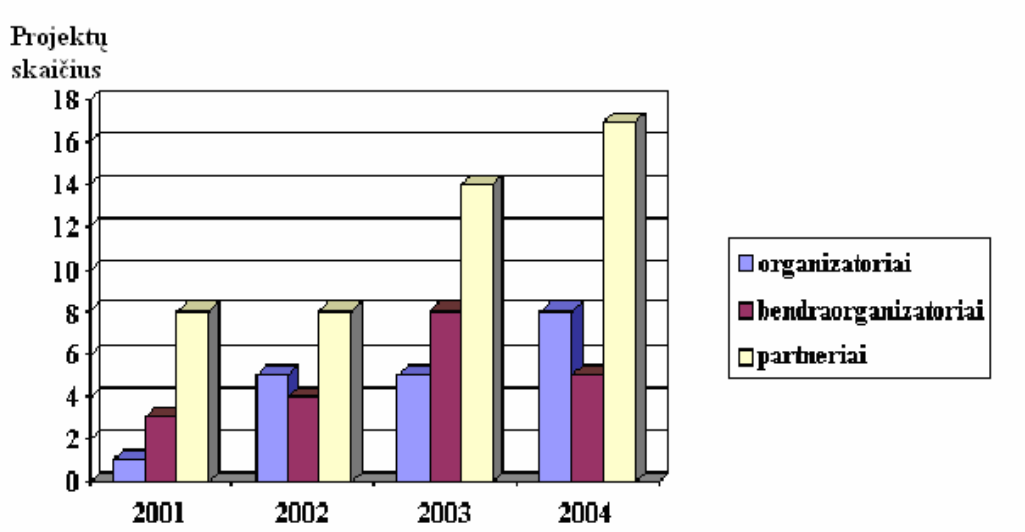
2004 metais prioritetinė sritis programos „Kultūra 2000" buvo kultūros paveldas. Tai kilnojamasis ir nekilnojamasis paveldas, nematerialus paveldas, istoriniai archyvai ir bibliotekos,

[175] Europos Sąjungos veiklos sričių apžvalga // http://europa.eu/pol/cult/overview_lt.htm; prisijungimo laikas 2006 05 11.

archeologinis paveldas, povandeninis paveldas, kultūrinės vietovės ir kultūriniai kraštovaizdžiai. Taip pat ir muziejų paveldas kolekcijos bei archyvinis palikimas.[176]

Lietuvos dalyvavimas programoje padeda pritraukti papildomų lėšų didelio masto kultūros projektams.[177] Europos Komisija pasiūlė šią programą tęsti ir 2007-2013 m. bei skirti jai 408 mln. EUR. Lietuva šioje programoje dalyvauja nuo 2001 metų. 2004 metais programos „Kultūra 2000“ paramą gavo 8 projektai. Kultūros paveldo departamentas dalyvauja Europos Sąjungos kultūros programose „Kultūra 2000“.[178] Toliau pateiktame 9 pav. parodyta, kaip kito Lietuvos dalyvavimas ES programoje „Kultūra 2000“.

9 pav. Lietuvos dalyvavimo ES programoje „Kultūra 2000“ 2001- 2004 m. dinamika[179]

Kitas paramos šaltinis yra Europos Sąjungos struktūriniai fondai 2007-2013 m. ES parama Lietuvai 2004-2006 m. laikotarpiu sudarė apie 1.37 mlrd. eurų, t.y. vidutiniškai apie 455 mln. eurų arba apie 3 proc. Lietuvos BVP kasmet. Kultūros ministerija rengiasi siūlyti Struktūrinių fondų paramai tokius projektus:

- kultūros vertybių registro sukūrimas;
- Regioninių bibliotekų pritaikymas informacinės visuomenės poreikiams (bibliotekų kompiuterizavimas);

[176] Pukienė V. ES finansinė parama kultūros projektams. Naujas konkursas. Programa “Kultūra 2000”: kas tai? // Lietuvos muziejai. - 2003. - Nr. 2. - P. 12.
[177] Lietuvos dalyvavimas ES programoje „Kultūra 2000“ 2004 metais // http://www.durys.org/pvz2004.htm; prisijungimo laikas 2006 05 11.
[178] Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2006-2008 metų strateginis veiklos planas // http://www.heritage.lt/veikla/str2006/str06.pdf - P. 15; prisijungimo laikas 2006 08 17.
[179] Lietuvos dalyvavimas ES programoje „Kultūra 2000“ 2004 metais // http://www.durys.org/pvz2004.htm // 2006 05 11.

- žymiausių regionų kultūros objektų pritaikymas bendruomenės ir turizmo reikmėms, įsteigiant regionų kultūros centrus:

Aukštaitijoje - Rokiškio dvaro rūmų ansamblyje;

Suvalkijoje - Paežerių dvaro rūmuose Vilkaviškyje;

Dzūkijoje - Liškiavos dominikonų vienuolyno ansamblyje;

Rytų Lietuvoje - Švenčionių krašto muziejuje;

Mažojoje Lietuvoje - Šilutės Šojaus dvare;

Žemaitijoje - Plungės Oginskių dvaro ansamblyje;

Valdovų rūmų atstatymas.[180]

2 priede pateiktoje lentelėje matyti, kad viena iš Europos Sąjungos Sanglaudos fondo investicinių krypčių būtų Veiklos kaimo vietovėse diversifikavimas; paveldas/turizmas. Parengti projektai Europos Sąjungos struktūriniams fondams sudaro galimybes kultūros paveldo išsaugojimui pritraukti daugiau investicijų, kartu plėtojant viešąją turizmo infrastruktūrą.[181]

Taip pat Norvegijos institucijos kviečia bendradarbiauti kultūros paveldo apsaugos srityje. Iki 2009 m. Norvegija per EEE Finansinius Mechanizmus skirs 1.134 mlrd. eurų Kiprui, Čekijai, Estijai, Vengrijai, Latvijai, Lietuvai, Maltai, Lenkijai, Slovakijai, Slovėnijai bei Ispanijai, Portugalijai ir Graikijai. Europos kultūros paveldo apsaugai visose 13 šalių teikiama pirmenybė. Daugelyje Susitarimo Memorandumų (SM) tarp EFTA šalių/Norvegijos ir aukščiau paminėtų šalių kultūros paveldas yra dėmesio centre. Norvegijos institucijos siūlyto tokias galimo bendradarbiavimo sritis: medinių struktūrų apsauga; valstybės saugomų pastatų apsauga nuo gaisro; integruotas aplinkos traktavimas bei kitos kultūros paveldo sritys.[182]

Taigi, išsaugotas kilnojamasis ir nekilnojamasis kultūros paveldas skatina piliečių pasididžiavimą savo kultūriniu tapatumu, jų norą domėtis ir gerbti savo krašto istoriją, jos kultūros tradicijas, dažnai tampančias naujų kūrybiškų idėjų šaltiniu.

4. 2. Kaimo turizmas ir paveldas

Kultūrinio turizmo svarba pasaulyje buvo suvokta jau prieš ketvirtį amžiaus. Tarptautinė paminklų ir saugotinų vietų taryba (ICOMOS) 1976 m. Briuselyje priėmė Kultūrinio turizmo chartiją,

[180] Struktūriniai fondai ir kultūra // http://www.durys.org/sf/kultura/ministerija.htm; prisijungimo laikas 2006 09 08.
[181] Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2006-2008 metų strateginis veiklos planas // http://www.heritage.lt/veikla/str2006/str06.pdf - P. 20; prisijungimo laikas 2006 08 17.
[182] Kultūros paveldas // http://www.norvegija.lt/Norway+and+Lithuania/partners/heritage/; prisijungimo laikas 2006 06 22.

apibrėžusią turizmo ir paveldo institucijų atsakomybę už įtaką žmonijos aplinkai apskritai, o ypač paminklams ir vietovėms.

1976 metais priimtoje Kultūrinio turizmo chartijoje teigiama, kad „turizmas yra nepakeičiamas socialinis, ekonominis ir kultūrinis reiškinys. Jo įtaka paminklams ir vietovėms yra ypatingai svarbi. Turizmas tampa vienu iš reiškinių, kuris darys reikšmingą įtaką žmonijos aplinkai, ypač paminklams ir vietovėms. Kultūrinio turizmo tikslas - paminklų ir vietovių atskleidimas“.[183] Daugelyje pasaulio šalių turizmas yra pripažintas viena iš svarbiausių ūkio šakų. Remiantis Pasaulio turizmo organizacijos analize, 83 proc. pasaulio šalių turizmas yra vienas iš penkių pajamas teikiančių sektorių ir 38 proc. pasaulio šalių pagrindinis užsienio valiutos šaltinis.[184]

Kultūriniam turizmui dėmesio skyrė ir Europos Tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV Europos konferencija, įvykusi 1996 m. gegužės 30 – 31 d. Helsinkyje. Konferencija pasisakė už ilgalaikę kultūrinio turizmo strategiją, o kultūrinio turizmo plėtojimas, jos nuomone, turėtų prisidėti prie regionų atgimimo ir klestėjimo bei gyvenimo kokybės paveldo vietovėje gerinimo. Buvo padaryta išvada, kad kultūrinio turizmo plėtros politika ir strategija turi būti nukreiptos į subalansuoto ir ilgalaikio kultūros paveldo panaudojimo perspektyvą, užtikrinant galimybes būsimosioms kartoms naudotis šiuo paveldu. Būtina sukurti kultūrinio turizmo plėtros specifinius modelius ir atsisakyti reprodukuoti įprastines masinio turizmo schemas.[185]

Kaimo turizmas - tai visos turizmo formos, susijusios su kaimo plėtra (su žemės ūkio veikla, gamtovaizdžiu ir kraštovaizdžiu, su vietiniais papročiais, apeigomis bei amatais).[186] Kultūrinis ir pažintinis turizmas yra vienas iš kultūros paveldo viešojo naudojimo būdų. Kad būtų galima jį nuolat plėtoti, būtina išsaugoti paveldo autentišką pavidalą.[187] Kultūrinio turizmo esmę sudaro trys pagrindiniai principai: išsaugojimas - panaudojimas - propagavimas. Per šią trikampę piramidę visuomenei pavyks pasiekti ir kitų tikslų, ir visų pirma parodyti ir skatinti vertybių tausojantį naudojimą bei ugdyti ir tobulinti pačią asmenybę.[188]

Poilsis kaime šios veiklos organizatorių požiūriu gali būti vertinamas kaip pajamų šaltinis. Iš poilsio paslaugų organizavimo veiklos kaime gaunamos pajamos. Šias pajamas galima gauti ne tik teikiant apgyvendinimo ir maitinimo paslaugas, bet ir išnaudojant objektus, kurių pritaikymas turizmo

[183] Kultūrinio turizmo chartija // Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 210.
[184] Turizmo plėtotės strategija // http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/13.%20turizmo%20pletotes%20strategija.doc; prisijungimo laikas 2006 05 20.
[185] Meškelevičienė L. Muziejai ir kultūrinis turizmas tarptautinės bendruomenės akiratyje // Lietuvos muziejai. - 2003. - Nr. 2. - P. 23.
[186] Reakreacinių išteklių naudojimas ir vertinimas. - Vilnius. - 1985. - P. 197.
[187] Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075. - Str. 24.
[188] Kultūrinio turizmo plėtra // http://www.durys.org/konferencija/Gintautas%20Indriunas.doc; prisijungimo laikas 2006 09 12.

tikslams nereikalauja papildomų investicijų: pvz., ekskursijų pas bitininkus organizavimas, dvarų aplankymas ir t.t. Vienas pagrindinių papildomas pajamas teikiančių šaltinių yra namų ūkio produkcijos turistams pardavimas: maisto produktų, antikvarinių sendaikčių, rankdarbių, suvenyrų.

Poilsis kaime - verslas. Tai veikla, teikianti specifines paslaugas atvykstantiems poilsiauti į kaimą. Poilsio paslaugų teikimas ir jų organizavimas kaimo vietovėse – alternatyvus ūkininkavimui verslas.

Kultūrinio turizmo plėtrą skatina:

- Lietuvos įsijungimas ir ekonominė bei kultūrinė integracija į Europos bendriją;
- turizmo verslo plėtra;
- kultūros vertybių išsaugojimo interesai;
- valstybės įvaizdžio formavimas ir tautos saviraiškos propagavimas;
- Lietuvos turistinio regiono savitumo formavimas.[189]

Kol kas paveldo naudojimas Lietuvoje mažai susiejamas su gyvenviečių sistemos tvarkymu, turizmo ir rekreacijos plėtra, su paties kultūrinio kraštovaizdžio formavimo programomis, projektais ir su viso krašto perspektyvinio tvarkymo klausimais. Turizmo plėtra siejasi su aplinkos apsaugos, transporto, žemės ūkio, regionų, smulkaus ir vidutinio verslo plėtra.

Anot J. Bučo, kultūros reiškiniai ir objektai turistą vilioja senovės fenomenu, raiškos įvairove ir savitumu. Pagal kultūros vertybių pobūdį skiriamos trys turistinių išteklių grupės: 1) pavieniai ekspoziciniai objektai, 2) ekspozicinės vietovės, 3) ekspozicinės zonos. Pagal kultūros vertybių koncentracijos laipsnį Lietuvos teritorijoje išsiskiria trys aktyvios rekreacijos ir pažintinio turizmo išteklių zonos.[190]

Pagal Europos tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV-oji Europos konferencijoje teigiama, kad kultūrinio turizmo plėtojimas gali prisidėti prie regionų atgimimo ir klestėjimo, tačiau ir prie kultūros paveldo niokojimo, bei įtakoti gyvenimo kokybę paveldo vietovėje. Kultūrinio turizmo plėtros politika ir strategija turi būti nukreiptos į subalansuoto ir ilgalaikio kultūros paveldo panaudojimo perspektyvą, garantuojant šio paveldo panaudojimo būsimoms kartoms galimybes.[191]

Lietuvos gamtiniai ir kultūriniai turizmo ištekliai sudaro palankias sąlygas kurti patrauklius turistinius produktus. Įvairūs kultūros paveldo ir etnokultūros objektai yra svarbūs kaip vietiniam, taip ir tarptautiniam turizmui. Vilniaus senamiestis, Kuršių Nerija bei Lietuvos kryždirbystė yra įtraukti į pasaulio paveldo objektų sąrašą. Lietuva dalyvauja tarptautiniuose kultūrinio turizmo projektuose:

[189] Kultūrinio turizmo plėtra // http://www.durys.org/konferencija/Gintautas%20Indriunas.doc; prisijungimo laikas 2006 09 12.
[190] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 217.
[191] Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997. - P. 108.

“Baroko kelias”, “Vienuolynų kelias”, “Gintaro kelias”, “Kulinarinis paveldas", “Hanzos kelias”, “Parkai ir sodai”. Iš daugiau kaip 10 tūkst. paveldo objektų didelio turistinio intereso objektų grupei yra priskiriama apie 350, o tarptautinio turistinio intereso grupei - apie 110 paveldo objektų. Tačiau dauguma jų yra neparengti turistų lankymui. Kultūros paveldo objektai gali būti pritaikomi turizmui įrengiant juose ekspozicijas, pritaikant juos turizmo paslaugų infrastruktūrai.[192]

Lietuvoje yra 46 kaimai, turintys arba istorinį, arba kultūrinį paveldą. Be to, kaimo vietovėse yra daugiau kaip 59 saugomi dvarai, pastatai, parkai ir sodai. Visi kartu jie apima daugiau nei 1300 ha plotą. Šios kultūrinę vertę turinčios vietos (kaimai, dvarai ir t. t.) vaidina gyvybiškai svarbų vaidmenį, plėtojant kaimo turizmą ir teikiant rekreacines paslaugas bei išsaugant kaimo paveldą.[193]

Pagal Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategiją būtina skatinti etnokultūros ugdymą ir paveldo išsaugojimo finansavimą. Taip pat reikia inventorizuoti, sutvarkyti ir pritaikyti rekreacinei ar kitai veiklai kultūros ir ūkio paveldo objektus (dvarus, parkus, malūnus ir kt.) bei skatinti kaimo papročių ir tradicijų atgaivinimą.[194]

Įvažiuojamasis turizmas yra paveldo įtakojama veiklos sritis, kuriai paveldo įtaką apytikriai galima įvertinti. 1999 metais atvažiavusieji turistai Lietuvoje paliko 2,7 milijardus litų, tai yra apie 5% bendro vidaus produkto. Europos Sąjungos dokumentuose yra pateikiama, kad turizmo apimtį maždaug 30% lemia kultūros paveldas. Remiantis tokiu skaičiumi, galima būtų teigti, kad paveldo dėka tik per vieną jo įtakojamą sritį Lietuva per metus uždirbo virš 800 milijonų litų. Deja, 2000 metų statistika rodo didelį nuopuolį - pajamos iš įvažiuojamojo turizmo sumažėjo vienu milijardu litų (38 procentais). Labiausiai sumažėjo turistų, atvažiuojančių poilsiui - rekreacijai - atostogoms (beveik dvigubai).[195]

Pagal Turizmo įstatymo 18 str. „asmenys kaimo turizmo paslaugai plėsti turi teisę gauti finansinę paramą iš Kaimo rėmimo ir Miškų fondų bei kitų fondų Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka bei kompensacijas dėl jų ūkinės veiklos apribojimų saugomose teritorijose.”[196]

Pagal apgyvendinimo paslaugų komforto lygį, kurį iš esmės apsprendžia būsto charakteristikos, skiriami trys daugelyje pasaulio šalių dažniausiai pasitaikantys kaimo turizmo apgyvendinimo įstaigų tipai:

---

[192] Kultūrinio turizmo plėtra // http://www.durys.org/konferencija/Gintautas%20Indriunas.doc; prisijugimo laikas 2006 09 12.
[193] Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų planas // http://www.zum.lt/min/index.cfm?fuseaction=displayHTML&attributes.file=File_1568.cfm; prisijungimo laikas 2006 05 24.
[194] Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija 2000 m. // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2710&p_d=18964&p_k=1; prisijungimo laikas 2006 05 16.
[195] Lietuvos teisinio reglamentavimo atitikimas Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijai // www.lrs.lt/Institucijos, atsakingos seimui/Valstybinė kultūros paveldo komisija/Analizės paveldosaugos klausimais.
[196] Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas 1998 m. kovo 19 d. // Valstybės žinios. - Nr. 32-852. - Str. 18.

- kaimo sodyba;
- vasarnamis;
- kempingas.

Kaimo sodyba - tai bene populiariausia kaimo turizmo apgyvendinimo įstaigos tipas. Tai atskiras gyvenamasis pastatas arba jo dalis (numeriai ar atskiri kambariai). Šiai apgyvendinimo įstaigai būdinga tai, kad visas pastatas, arba jo dalis, išnuomojamas kaimo turistui.

Vasarnamis - dažniausiai sezoninio tipo medinis pastatas, stovintis atokiau nuo šeimininko gyvenamųjų namų patraukliame kraštovaizdyje, šalia vandens telkinio, tinkamo vandens pramogoms. Vasarnamis dažniausiai būna išnuomojamas vienai kaimo turistų šeimai ar grupei (iki 4 - 6 asmenų). Jame turi būti įrengtas miegamasis, virtuvė, sanitarinis mazgas.

Kempingas - tai įstaiga, naudojanti rekreacinės paskirties žemės sklypą bei teikianti apgyvendinimo paslaugas įrengtose aikštelėse palapinėms ar priekaboms - nameliams statyti.

Lietuvos Respublikos vyriausybė 2002 m. rugpjūčio 13 d. priėmė Regionų kultūros plėtros programą, kurios paskirtis (nutarimas Nr. 1282) - sudaryti administracines, finansines, teisines sąlygas aktyvinti kultūros plėtrą, didinti jos vaidmenį regionuose, sudaryti platesnes kultūros paslaugų sklaidos sąlygas ir galimybes gyventojams šiomis paslaugomis naudotis, skatinti kultūros, turizmo, švietimo, verslo ryšius regionuose, regionų bendradarbiavimą, puoselėti regionų etninį bei kultūros paveldo savitumą.[197]

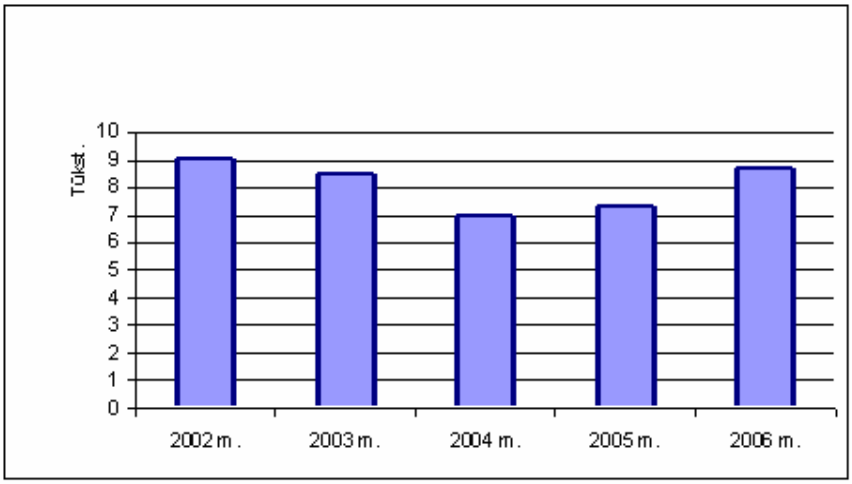
Šioje programoje teigiama, kad pagrindiniai etninės kultūros valstybinės globos uždaviniai yra šie: garantuoti etninės kultūros paveldo išsaugojimą bei gyvosios tradicijos tęstinumą; laiduoti Lietuvos etnografinių regionų tradicijų savitumo išlaikymą, pažinimą, fiksavimą bei perteikimą; suformuoti ir įteisinti etninės kultūros valstybinę globą įtvirtinančių institucijų bei joms pavaldžių etninės kultūros įstaigų ar padalinių sistemą; užtikrinti galimybę visiems visuomenės nariams giliau pažinti etninę kultūrą, jos reiškinių įvairovę, laiduoti archyvinės etninės kultūros medžiagos prieinamumą; plėtoti visų etninės kultūros šakų mokslinius tyrinėjimus; remti etninę kultūrą populiarinančius renginius; sudaryti sąlygas etninės kultūros subjektų (kūrėjų ir atlikėjų) meistriškumui tobulinti; užtikrinti etninės kultūros subjektų teisių apsaugą; garantuoti etninės kultūros propagavimą per visuomenės informavimo priemones ir kompiuterių tinklus, remti lietuvių etninės kultūros skleidimą pasaulyje bei skatinti kitų pasaulio tautų kultūros pažinimą; sudaryti sąlygas,

[197] Ar žinote, kad... // Žemaičių žemė. - 2005. - Nr. 1. P 10.

mažinančias tautos kultūrai žalingos masinės kultūros įtaką; teikti valstybės paramą lietuvių etninės kultūros paveldui, išlikusiam lietuvių etninėse žemėse, apsaugoti.[198]

Vertinant 2000 - 2001 m. atvykusių turistų ir lankytojų srautus, galima pastebėti ir teigiamų poslinkių. Pastaraisiais metais padaugėjo svečių iš Lenkijos, Vokietijos bei Skandinavijos šalių. 2001 m. daugiausia lankytojų (1,34 mln.) sulaukta iš Latvijos, mažiau iš Rusijos (1,18 mln.), Baltarusijos (640 tūkst.), Lenkijos (275 tūkst.), Estijos (232 tūkst.), Vokietijos (117 tūkst.). 2001 m., palyginti su 2000 m., labai padaugėjo lankytojų iš Centrinės Europos šalių (24 proc.), Azijos šalių (26 proc.), JAV (20 proc.), Italijos (34 proc.), Norvegijos (42 proc.). Tai rodo, kad ir ateityje į Lietuvą daugiausia atvyks svečių iš kaimyninių šalių, nors pamažu Lietuvą atranda Skandinavijos, Vakarų Europos, Azijos ir kitų šalių turistai. Lietuvos turizmo statistiniai duomenys rodo, kad svarbiausios potencialios užsienio rinkos yra NVS ir Skandinavijos šalys, Vokietija, Lenkija.[199]

10 pav. Turistų užsieniečių apsilankiusių Lietuvoje skaičius, 2002 – 2006 m. I ketvirtis[200]

Statistikos departamento duomenimis (10 pav.), matyti, kad Lietuvos kelionių organizatoriai 2006 m. I ketvirtį aptarnavo 8696 užsieniečius, tai 19,0% daugiau nei per tą patį 2005 m. laikotarpį.

Buvimo šalyje ir apgyvendinimo įmonėse trukmė mažėja dėl kelių priežasčių:

- atvykstantys verslo ar kitais dalykiniais tikslais turistai dažniausiai apsistoja 1–2 paroms;

[198] Regionų kultūros plėtros programa 2002 m. // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Regionu_kulturos_pletros_programa.doc; prisijungimo laikas 2006 10 15.
[199] Turizmo plėtotės strategija // http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/13.%20turizmo%20pletotes%20strategija.doc; prisijungimo laikas 2006 05 20.
[200] Lietuvos turizmo būklės apžvalga 2006 m. // http://www.tourism.lt/lt/stat/TURIZMAS_apzvalga_2006_Ipusm_sutr.doc; prisijungimo laikas 2006 11 26.

- nemaža atvykusių turistų iš Vakarų ir Rytų Europos šalių nakvoja pas draugus, pažįstamus arba privačius asmenis, teikiančius apgyvendinimo paslaugas (remiantis Lietuvos turizmo departamento vykdomų atrankinių apklausų duomenimis);
- atvykstantys į Lietuvą poilsio pažintiniais tikslais Lietuvą priskiria Baltijos regionui ir vyksta į gretimas šalis Latviją, Estiją, NVS;
- siauras turizmo paslaugų (ypač poilsio ir pramogų) asortimentas.

Istorijos, architektūros ir urbanistikos paminklai bei kiti nekilnojamojo kultūros paveldo statinių kompleksai ir statiniai gali būti naudojami ne tik apžiūrėti, bet ir turizmo infrastruktūros plėtrai. Periferijose šiai paskirčiai tinkamiausi objektai – buvusių dvarų ir palivarkų sodybos bei senųjų pašto kelių stotys.[201] Didžiausią turizmo potencialą turi pagrindiniai turizmo centrai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, pajūrio kurortai Palanga, Neringa, gydomieji kurortai Druskininkai ir Birštonas.[202] Kaimo turizmas, žinoma, apima labai mažą pasaulinės turizmo rinkos dalį, bet jis yra labai reikšmingas kaimo ekonomikai.

Turizmui panaudojamas kultūros vertybes sąlygiškai galim būtų suskirstyti į dvi grupes:

- paveldo medžiaginius darinius (kilnojamos ir nekilnojamos vertybės);
- dabartinę tautos ir valstybės kultūrinę saviraišką (etnokultūros tradicijos, kultūriniai renginiai, profesionalusis kultūrinis gyvenimas).[203]

Kaimo turizmas yra svarbus papildomas arba naujas pajamų šaltinis kaimo bendruomenėse. Ekonominė kaimo turizmo nauda:

- sukuriamos naujos darbo vietos su turizmu susijusiame versle (apgyvendinimas, maitinimas, prekyba, transportas ir pramogos);
- išsaugomos įsidarbinimo galimybės paslaugų sektoriuje (transporto, svetingumo, sveikatos apsaugos paslaugos, tradiciniai verslai ir amatai);
- diversifikuojama vietinė ekonomika, sudaromas platesnis ir stabilesnis ekonomikos pagrindas vietinei bendruomenei. Diversifikacija - gaminamų prekių ir paslaugų asortimento išplėtimas, įvairinimas;
- iškyla galimybės daugiafunkciškumui, taip saugomasi nuo laikinos depresijos ir apsaugomas tam tikras pajamų lygis;
- palaikomas egzistuojantis verslas ir paslaugos;

[201] Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001. - P. 218.
[202] Turizmo plėtotės strategija // http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/13.%20turizmo%20pletotes%20strategija.doc; prisijungimo laikas 2006 05 20.
[203] Kultūrinio turizmo plėtra // http://www.durys.org/konferencija/Gintautas%20Indriunas.doc; prisijugimo laikas 2006 09 12.

- į vietovę galima pritraukti naują verslą, toliau diversifikuojant ir stiprinant vietinę ekonomiką, nes mažėja poreikis valstybiniam ūkininkavimo subsidijavimui.

Kaimo turizmo plėtra teikia ir įvairią socialinę naudą, t.y.:

- vietinių paslaugų, tokių kaip viešasis transportas, sveikatos priežiūra, palaikymas ir rėmimas;
- naujos galimybės ir atrakcijos, kultūrinės ir pramogų galimybės ar sporto centrai;
- padidėjęs socialinis kontaktas labiau izoliuotose bendruomenėse ir galimybės kultūriniams mainams;
- vietinių papročių, amatų ir kultūrinio identiteto atgijimas;
- moters vaidmens plėtra tradicinėse ir izoliuotose kaimo bendruomenėse.

Švelnus Lietuvos klimatas, gausūs rekreaciniai ištekliai, natūralus kraštovaizdis, turtingas gamtos ir kultūros paveldas, etnokultūros savitumas sudaro geras sąlygas plėtoti turizmą. Turizmas ne tik skatina saugoti vertingą gamtinę bei kultūrinę aplinką, bet drauge padeda spręsti atsiliekančių regionų socialines, ekonomines ir gamtosaugos problemas. O nereguliuojamas ir blogai organizuotas turizmas kelia didelį pavojų gamtinei ir kultūrinei aplinkai, didina antropogeninę apkrovą jautrioms ir neparengtoms gamtos teritorijoms.[204] Taigi turizmas yra labai svarbus ir teigiamas supažindinant visuomenę su kultūros paveldu, o iš turizmo surinktos lėšos gali būti skirtos kultūros paveldo prižiūrai ir išsaugojimui.

4. 3. Tradicinių amatų ir verslo skatinimas

Šiuo metu yra parengtas Lietuvos Respublikos Tautinio paveldo produktų įstatymo projektas, kuris padidins kaimo paveldo išsaugojimo galimybes. Tautinio paveldo produktų įstatymo projektas parengtas atsižvelgiant į tyrimų „Tradicinių amatų ir verslo paplitimo bei jų skatinimui būtinų priemonių sistemos nustatymas“ ir „Tradicinių amatų gaminių rinkodaros sistemos formavimas, rinkos plėtros galimybės ir sertifikavimo sistemos sukūrimas“ rezultatus. Šie tyrimai parodė, kad tradiciniai amatai ir jų mokymas kaimo vietovėse nyksta, o jų atgaivinimas yra svarbi kaimo gyvybingumo ir patrauklumo didinimo priemonė. Siekiant išsaugoti tautinio paveldo produktus, kaip neatsiejamą mūsų

[204] Nacionalinė darnaus vystymosi strategija 2003 m. // http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=2334; prisijungimo laikas 2006 05 17.

etnokultūros dalį, Seimo Kaimo reikalų komiteto iniciatyva 2005 metų balandžio 22 dieną buvo sudaryta darbo grupė Tautinio paveldo produktų įstatymo projektui parengti.[205]

Lietuvoje tradiciniai amatai kol kas dar merdi ir yra ties išnykimo riba, kadangi valstybė jų nesaugo ir negloboja, neįteisino ir nesudarė sąlygų, taip versdama juos egzistuoti pogrindyje. Kaimo vietovėse amatai ir ūkininkavimas yra pagrindinė veikla. Šiandien, kai iš kartos į kartą žemę dirbęs žmogus yra skatinamas atsisakyti žemės ūkio gamybos, amatai ir alternatyvus verslas įgyja vis didesnę įtaką. Jie tampa pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu, palaiko kaimo gyvybingumą ir patrauklumą.[206] Beveik visos šalys saugo savo tautinio paveldo produktus, tradicinius verslus, turi atsakingas institucijas, registruojančias ir sertifikuojančias amatininkus, jų produkciją, skatinančias tradicinių verslų plėtrą. Lietuvoje tautinio paveldo amatai palikti likimo valiai ir mažai kam rūpi. Nėra ne tik valstybinės paramos ir palankių sąlygų tautinio paveldo produktų sukūrimui, realizavimui ir populiarinimui

Tradicinių amatų, grindžiamų tautiniais papročiais, plėtra sukurtų pagrindą rekreacinių paslaugų sektoriaus plėtrai, padidintų kaimo gyventojų užimtumą ir suteiktų papildomų pajamų. Amatų produkcija įgyja vis didesnę paklausą šiuolaikinėje rinkoje.[207]

Tautinio paveldo produktų įstatymas užtikrins tautinio paveldo produktų valstybinę apsaugą, įgalins išsaugoti sukauptą tradicinių amatų patirtį, suteikiant jai šiuolaikinį reikšmingumą, nustatys tautinio paveldo produktų, tradicinių amatų sąvokas, jų klasifikavimo principus, sertifikavimo procedūras, sudarys tradiciniams amatininkams palankias sąlygas užsiimti tautinio paveldo produktų sukūrimu, realizavimu bei populiarinimu, taip pat nustatys tradicinių amatų mokymo sistemos pagrindus, valstybės paramos šiai sričiai principus ir formas, kiek to nereglamentuoja kiti įstatymai. Visa tai paskatins užsiimti tautinio paveldo produktų gamyba, realizavimu, populiarinimu, amatų mokymu bei sklaida.

Šiuo metu nėra įstatymo, konkrečiai reglamentuojančio Tautinio paveldo produktų išsaugojimą ir jų gamybos skatinimą, taip pat amatininkų mokymo sistema funkcionuoja netobulai. Šią sritį reglamentuoja Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas, Valstybinės paveldo komisijos įstatymas, Smulkaus ir vidutinio verslo įstatymas, Turizmo įstatymas, Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, Nekilnojamųjų kultūros vertybių paveldo apsaugos įstatymas, Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas bei Profesinio mokymo įstatymas.

[205] Jagminas J. Aiškinamasi raštas dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614; prisijungimo laikas 2006 07 14.
[206] Preikštas Š. Gaivintojai už duobkasius gerbiami labiau // http://www.alunta.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=519&Itemid=88; prisijungimo laikas 2006 10 19.
[207] Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programos priemonių projektas // http://www.zum.lt/min/failai/2007-2013_m_KPP_plano_priemones-06-09-18_var.pdf; prisijungimo laikas 2006 10 12.

Tautinio paveldo produktų gamyba galėtų būti kaimo gyventojų alternatyvių pajamų šaltinis, prisidedantis prie darnios kaimo plėtros, išsaugant mūsų tautos tradicijas bei patirtį. Tautinio paveldo produktų valstybinę apsaugą užtikrinančios instgitucijos bus: Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Tautinio paveldo produktų institucija, Tautinio paveldo produktų taryba bei savivaldybių institucijos.[208]

Planuojama, kad priėmus Tautinio paveldo produktų įstatymą, reikės keisti Gyventojų pajamų mokesčio įstatymą, numatant lengvatas tradiciniams amatininkams. Siūloma, kad tradicinis amatininkas, įregistravęs veiklą ir turintis verslo liudijimą, 3 metus atleidžiamas nuo pajamų, gautų iš veiklos, kuria verčiamasi turint verslo liudijimą, mokesčio. Vėliau apie šio mokesčio sumažinimą sprendžia savivaldybių tarybos. Tautinio paveldo produktams siūloma taikyti lengvatinį 5 proc. pridėtinės vertės mokesčio tarifą, todėl atitinkamai turės būti pakeistas Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas.

Pakeičiant Profesinio mokymo įstatymą, profesiniam amatininkų mokymui turės būti suformuotas ,,pameistrio krepšelis", įteisintas amatų meistro ir pameistrio statusas. Užtikrinant tautinio paveldo produktų apsaugą ir skatinant jų gamybą, nemažas vaidmuo teks savivaldybėms, dėl to gali reikėti keisti Vietos savivaldos įstatymas.[209] Šiuo metu didžiausia problema - pastebimai mažėjantis skaičius meistrų, galinčių perduoti patirtį kitiems, neatsiranda ir norinčiųjų tęsti jų tradicijas (kol kas Lietuvoje iš tradicinio amato sunku pragyventi), net jei šių nykstančių tradicinių amatų gaminiams rinka ateityje ir būtų palanki.[210]

Tautinio paveldo produktų įstatymui įgyvendinti Vyriausybė turės parengti ir patvirtinti Tautinio paveldo produktų valstybinės apsaugos ir plėtros programą, nustatyti Tautinio paveldo produktų instituciją, patvirtinti Tautinio paveldo produktų ir tradicinių amatininkų informacinės sistemos nuostatus bei priimti kitus šiam įstatymui įgyvendinti reikalingus teisės aktus.

Įsigaliojus teikiamam įstatymo projektui, iš valstybės biudžeto reikės papildomų lėšų Tautinio pavaldo produktų institucijai numatytoms funkcijoms vykdyti ir tradiciniams amatininkams bei tradicinių amatų mokymui remti. Pirmaisiais metais, kol sertifikuotų amatininkų skaičius nebus didelis, lėšų poreikis taip pat bus nedidelis. Vėliau jis gali šiek tiek išaugti. Tačiau iš kitos pusės tai paskatins amatų plėtrą, ypač kaimo vietovėse, sukuriant kaimo gyventojams alternatyvų pajamų šaltinį.

---

[208] Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projektas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=273060; prisijungimo laikas 2006 07 16.
[209] Jagminas J. Aiškinamasi raštas dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614; prisijungimo laikas 2006 07 14.
[210] Jaskelevičius K., Urbanavičienė D. Tradiciniai amatai: nyksta ar klesti? // Laikas. - 2006. - Sausio 25. - P. 24.

Rengiant įstatymo projektą, rengėjai išanalizavo ir atsižvelgė į kitų šalių patirtį saugant tautinio paveldo produktus ir skatinant jų sukūrimą. Beveik visose šalyse saugomas tautinis kultūrinis paveldas, yra atsakingosios institucijos, sertifikuojančios tautinio paveldo produktus, registruojančios amatininkus, skatinančios tradicinių amatų plėtrą. Kiekviena šalis pasižymi ir savita tradicinių amatininkų mokymo sistema.[211]

Įstatymo projekto rengėjai atkreipia dėmesį, kad sudarant Tradicinių amatų sąvadą (13 straipsnis), tradicinių amatų I grupė - tradicinių gaminių gaminimas - apima šias veiklos rūšis: kalvystę, tekstilės dirbinių, juvelyrinių dirbinių, odos ir kailio dirbinių, transporto priemonių, medžio, akmens, keramikos dirbinių, muzikos instrumentų, apeiginės ar dekoratyvinės paskirties dirbinių gaminimą, tradicinių namų statybą, krosnių ir pečių dirbimą, pintų dirbinių iš vytelių, karnų, tošies, šiaudų gaminimą; maisto gaminimą ir kt.; II grupei - tradicinių veislių augalų ir gyvūnų veisimas bei auginimas, jų produktų gavyba, gamtos gėrybių rinkimas ir perdirbimas – priklauso tradicinė žemdirbystė, tradicinė gyvulininkystė, tradicinė žvejyba ir žuvivaisa**,** tradicinė bitininkystė), prie III grupės amatų - tradicinių paslaugų - priskiriama arklių kaustymas, kaminkrėtystė, folkloro atlikimas, tradicinių renginių organizavimas, tradicinių gaminių gamybos demonstravimas.[212]

Nors kai kurie tradiciniai amatai ir nėra klestintys, jie galėtų būti gana perspektyvūs, jei jiems būtų sudarytos tinkamos sąlygos. Puoselėti šiuos amatus skatina vis didesnis žmonių susidomėjimas šiais dirbiniais, noras turėti unikalius daiktus, lietuvišką savitumą primenančią aplinką. Tai kalvystė, tradicinių namų statyba, krosnininkystė, juvelyrinių dirbinių, keramikos dirbinių gamyba, duonos ir pyrago kepimas pagal tradicinius receptus, tradicinius valgius propaguojantis viešasis maitinimas.[213]

Taigi, patvirtinus Lietuvos Respublikos Tautinio paveldo produktų įstatymą, bus sudarytos galimybės užtikrinti geresnį kaimo paveldo puoselėjimą, išsaugojimą ir propogavimą. Tradiciniams amatams atgaivinti, tautinio paveldo produktams išsaugoti būtina imtis ne pavienių priemonių, o sukurti ištisą jų kompleksą, kurį remtų valstybė.

[211] Jagminas J. Aiškinamasi raštas dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614; prisijungimo laikas 2006 07 14.
[212] J. Aiškinamasi raštas dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614; prisijungimo laikas 2006 07 14.
[213] Jaskelevičius K., Urbanavičienė D. Tradiciniai amatai: nyksta ar klesti? // Laikas. - 2006. - Sausio 25. - P. 24.

Išvados ir pasiūlymai

Išanalizavus paveldo institicinę struktūrą, paveldo būklę, apžvelgus kaimo paveldo valdymą, pagrindines kaimo paveldo apsaugos problemas bei atlikus įstatymų, reguliuojančių paveldo apsaugą, Lietuvos Respublikos Vyriausybių programinių dokumentų bei strateginių dokumentų analizę, galima padaryti tokias **išvadas**:

1. Šiuo metu nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos nacionalinę politiką formuoja Seimas, Vyriausybė, Kultūros ministerija, atsižvelgdami į Valstybinės kultūros paveldo komisijos teikiamus paveldosauginės patirties ir tendencijų vertinimus, analizes ir siūlymus. Konkrečias nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos valstybinio administravimo funkcijas atlieka ir už jų vykdymą atsako Kultūros paveldo departamentas. Savivaldybėms priskirtas savarankiškas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos funkcijas atlieka savivaldybės paveldosaugos padalinys. Valstybinė kultūros paveldo komisija yra Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės ekspertas ir patarėjas valstybinės nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos politikos klausimais.

2. Lietuvos kultūros paveldo apsaugą reglamentuoja Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas bei Nekilnojamųjų kultūros paveldo apsaugos įstatymas, kuriame nustatyta konkreti ir tiesioginė atsakingų valstybės institucijų ir savivaldybių atsakomybė už kultūros paveldo išsaugojimą. Naujasis 2005 metų Nekilnojamojo kultūros paveldo įstatymas buvo priimtas siekiant pagerinti ir patobulinti paveldosaugos sistemą Lietuvoje.

3. Pagal 2004 metų duomenis į Kultūros vertybių registrą iš viso buvo įtrauktos 6832 kilnojamosios ir nekilnojamosios vertybės, o paminklais paskelbtos - 1528 paveldo vertybės. Tų pačių metų duomenimis Lietuvos Respublikos valstybinėje apskaitoje iš viso buvo 30372 kultūros paveldo objektai. Šiuo metu Lietuvos Respublikos Vyriausybė visų valstybės nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų tvarkymui per metus skiria tik 20 milijonų litų. Dėl ribotų valstybės ir savivaldybių finansinių išteklių daugelis kultūros paveldo objektų nyksta, vertybių neįmanoma pritaikyti mokslo, švietimo bei kitose srityse.

4. Išlikęs kultūros paveldas tebėra reikšmingas Lietuvos kaimo apgyvendinimo sistemos elementas (dvarų ir palivarkų sodybos, archeologinės, atmintinos vietos arba memorialinės vietos). Dvarai - tai reikšmingiausia ir didžiausios Lietuvos nekilnojamojo kultūros paveldo dalis. Per nepriklausomybės laikotarpį iš 2000 Lietuvos dvarų liko tik 400. Visuomenė turi suvokti šio paveldo išsaugojimo svarbą valstybės tolesniam vystymuisi.

5. Siekiant apsaugoti kaimo vietovėse esančias vertybes susiduriama su teisinėmis, ekonominėmis, socialinėmis problemomis: nuosavybės, finansiniais klausimais, visuomenėje vis dar

paplitęs siauras vartojiškas požiūris ir abejingumas kultūros turtams. Gausūs rekreaciniai ištekliai, natūralus kraštovaizdis, turtingas gamtos ir kultūros paveldas, etnokultūros savitumas sudaro palankias sąlygas plėtoti kaimo turizmą. Turizmas skatina ne tik saugoti vertingą gamtinę ir kultūrinę aplinką, bet padeda spręsti atsiliekančių regionų problemas.

6. Analizuotos Lietuvos Respublikos Vyriausybių programos 1990 - 2006 metų laikotarpiu parodė, kad pirmųjų Vyriausybų programų tikslas buvo atkurti Sovietų Sąjungos valdžios pažeistą kultūrinį gyvenimą. Nuo dešimtosios Vyriausybės programos, šiuose dokumentuose jau buvo išdėstyti ne tik tikslai paveldo srityje, bet numatytos ir priemonės, tiems tikslams pasiekti. Tačiau tiek strateginiuose, tiek Vyriausybės programose bei kituose, su paveldu susijusiuose dokumentuose, skelbiama, kad reikia atgaivinti, pritaikyti, išsaugoti paveldo vertybes kaimo vietovėse, tačiau realiai šie procesai nevyksta.

7. Valstybės politika paveldo srityje neįgyvendinama. Situacija kaime nepalanki nei socialiniu, nei ekonominiu požiūriu. Daugelis kaimo gyventojų, ypač jaunimo, keliasi į miestus, dėl to tuštėja kaimai, prasideda kultūrinio kraštavaizdžio degradacija, nyksta nepriežiūrimas gamtos ir žmonių rankomis sukurtas kaimo paveldas. Šiuo metu kaimo vietovėse esančio paveldo išsaugojimui trūksta finansinių išteklių bei visuomenės domėjimosi.

Išnagrinėjus Lietuvos kaimo paveldo politiką bei siekiant išsaugoti kaimo paveldą ateities kartoms, pateikiami **pasiūlymai**:

1. Lietuvoje reikia sukurti efektyvią kultūros vertybių apsaugos sistemą, kuri veiktų iš vienos pusės kaip administravimo mechanizmas (jei savininkas sąmoningai žaloja kultūros vertybę), iš kitos pusės valstybė remtų finansiškai, kad skatintų kultūros vertybių savininkus rūpintis kultūros palikimu.

2. Nustatyti aiškius nuosavybės turto reglamentavimo principus kaimo vietovėse, kadangi yra neaiškus viešosios nuosavybės turto pasidalijimas tarp valstybės ir savivaldybės. Dėl to kenčia kultūros vertybės.

3. Rengti regionų etninės kultūros plėtros programas, tobulinti kultūros vertybių apskaitą, vykdant kultūros vertybių monitoringą, šviečiant visuomenę.

4. Reikia sudaryti galimybę parengti daugiau paveldosaugos specialistų, kurie galėtų dirbti kaimo vietovėse bei supažindintų visuomenę su paveldo išsaugojimo svarba, rengtų parodas, seminarus.

5. Darbe siūlomos kaimo paveldo išsaugojimo perspektyvos, kurios turėtų padėti išsaugoti kaimo paveldo vertybes:

- tradicinių amatų ir verslų plėrta;
- kaimo turizmo plėtra;

- Europos Sąjungos ir kitų šalių paramos panaudojimas.

6. Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymas padėtų užtikrinti tautinio paveldo produktų (kalvystė, tekstilės dirbiniai, juvelyriniai dirbiniai, odos ir kailio dirbiniai, medžio, akmens, keramikos dirbiniai ir kt.) gamybos ir naudojimo plėtotę, įgalintų išsaugoti sukauptą tradicinių amatų patirtį.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm - 1992.
2. Aštuntoji, 1996 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1997-2000 metams // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/8_programa.pdf.
3. Dėl kultūros vertybių apsaugos departamento 2005 m. ataskaitos // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/06_03_17/Pazyma_2005.doc.
4. Dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614.
5. Dešimtoji, 1999 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1999-2004 metams // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/10_priemones.pdf.
6. Devintoji, 1999 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1997-2000 metams // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/9_programa.pdf.
7. Dvarų paveldo išsaugojimo programa 2003 m. // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/dvaru%20paveldas_programa.doc.
8. Dvyliktoji, 2000 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 2001-2004 metams // http://www.lrv.lt/12_vyr_dok/12-programa.pdf.
9. Keturioliktoji, 2006 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 2006-2008 metams http://www.lrv.lt/14_vyr_dok/14_vyr_programa.pdf.
10. Ketvirtoji, 1992 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/4_programa.pdf.
11. Kultūros paveldo centro nuostatai // http://www.heritage.lt/t_aktai/kvad/01_208.htm.
12. Kultūros paminklų apsaugos įstatymas // Vyriausybės žinios. - 1940. - Liepos 25.
13. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2006-2008 metų strateginis veiklos planas // http://www.heritage.lt/veikla/str2006/str06.pdf.
14. Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų planas // http://www.zum.lt/min/index.cfm?fuseaction=displayHTML&attributes.file=File_1568.cfm.
15. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programos priemonių projektas // http://www.zum.lt/min/failai/2007-2013_m_KPP_plano_priemones-06-09-18_var.pdf.
16. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 1996 m. sausio 23 d. // http://www.heritage.lt/laws/kkvai.htm.
17. Lietuvos Respublikos kultūros valstybinis globos pagrindų įstatymas. - 1999. - Rugsėjo 21 d. - Nr. VIII-1328. - Str. 2. // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269227.

18. Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas 1994 m. gruodžio 22 d. // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/neiklojam_vert_ist.doc.
19. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005 m. balandžio 20 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=243075.
20. Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projektas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=273060.
21. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas 1998 m. kovo 19 d. // Valstybės žinios. - Nr. 32-852.
22. Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymas 2004 m. rugsėjo 28 d. // www.lrs.lt/Institucijos, atskaitingos seimui/Valstybinė kultūros paveldo komisija.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 metų veiklos ataskaita // http://www3.lrs.lt/docs2/DXYYXRZM.DOC.
24. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija 2003 m. // http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=2334.
25. Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Unesco_konvencija.doc.
26. Pirmoji, 1990 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/1_programa.pdf.
27. Regionų kultūros plėtros programa 2002 m. // http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Regionu_kulturos_pletros_programa.doc.
28. Septintoji, 1996 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/7_programa.pdf.
29. Šeštoji, 1994 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/6_programa.pdf.
30. Trečioji, 1991 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa // http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/3_programa.pdf.
31. Tryliktoji, 2004 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 2004-2008 metams // http://www.lrv.lt/13_vyr_dok/13-programa.pdf.
32. Turizmo plėtotės strategija // http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/13.%20turizmo%20pletotes%20strategija.doc.
33. Valstybės ilgalaikės raidos strategija 2002 m. // http://www.ukmin.lt/ukstrat/index.pu;
34. Valstybės ilgalaikės raidos strategijos įgyvendinimo ataskaita 2005 m. // http://skelbimas.lt/istatymai/valstybes_ilgalaikes_raidos_strategijos_igyvendinimo_ataskaita.htm.

35. Vienuoliktoji, 2000 metais patvirtinta, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 1999-2004 metams //http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/progr_priem/11_programa.pdf.
36. Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija 2000 m. // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2710&p_d=18964&p_k=1.
37. Aplinkos apsaugos terminų žodynas. - Vilnius. - 2000.
38. Apie įstaigą // http://www.heritage.lt/iframe.php?i=1.
39. Ar žinote, kad... // Žemaičių žemė. - 2005. - Nr. 1.
40. Balza R. Kultūros paveldo objektai Šiaulių apskrityje // Salatkienė B., Balza R., Trimonienė R. R. Kraštotyros pradmenys. - Šiauliai. - 2001.
41. Bučas J. Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai. // Kultūros paminklai. - Nr.1. - 1994.
42. Bučas J. Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės. - Vilnius. - 1988.
43. Bučas J. Lietuvos kraštovaizdžio saugotinų kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai. - Kaunas. - 1993.
44. Bučas. J. Kraštotvarkos pagrindai. - Kaunas. - 2001.
45. Čepaitienė R. Prieškario paveldosauga ir jos tąsą iki 2003 m. // www.lrs.lt/Institucijos, atskaitingos seimui/Valstybės kultūros paveldo komisija/Paveldosaugos aktualijos/Konferencija, skirta Lietuvos Respublikos 1919 metų Valstybinės Archeologijos komisijos 85 metų sukakčiai paminėti/.
46. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas // http://www.autoinfa.lt/webdic/.
47. Demokratizacijos procesų įtaka kultūros vertybių apsaugai kaimo vietovėje vidurio rytų Lietuvoje. Šiauliai. - 2001.
48. Dvarų duomenų bazė // http://195.182.67.68/dvarai/.
49. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija // Valstybės žinios. - 1999. - Nr. 100-2896.
50. Europos Sąjungos struktūriniai fondai 2007-2013 m. // www.ukmin.lt/ES struktūriniai fondai/2007-2013 m. laikotarpio ES struktūriniai fondai.
51. Europos Sąjungos veiklos sričių apžvalga // http://europa.eu/pol/cult/overview_lt.htm.
52. Feilden B., Jokilehto J. Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės. - Vilnius. - 1998.
53. Glemža J. Paminklosaugos raida Lietuvoje // http://www.asa.lt/cgi-bin/str1.cgi?grp=56.
54. Jagminas J. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos tautinio paveldo produktų įstatymo projekto // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614.
55. Jaskelevičius K., Urbanavičienė D. Tradiciniai amatai: nyksta ar klesti? // Laikas. - 2006. - Sausio 25.
56. Kaunas D. Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas. - Vilnius. - 2004.

57. Kultūrinio turizmo plėtra // http://www.durys.org/konferencija/Gintautas%20Indriunas.doc.
58. Kultūros paveldas // http://www.norvegija.lt/Norway+and+Lithuania/partners/heritage/.
59. Kultūros paveldo apsauga: reglamentuojančių domumentų rinkinys. - Vilnius. - 1997.
60. Kultūros vertybių apsaugos departamento prie Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos veikla 2004m. //http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/04_03_04/departam_atask.htm#_Toc96842771.
61. Kultūros vertybių registras // http://www.kpc.lt/index.php?Lang=34&ItemId=28602.
62. Lietuvos dalyvavimas ES programoje „Kultūra 2000“ 2004 metais // http://www.durys.org/pvz2004.htm.
63. Lietuvos kultūros paveldo atgimimas. - Vilnius. - 2004.
64. Lietuvos Respublikos istorijos ir kultūros paminklų sąrašas. - Vilnius. - 1993.
65. Lietuvos teisinio reglamentavimo atitikimas Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijai // www.lrs.lt/Institucijos, atsakingos seimui/Valstybinė kultūros paveldo komisija/Analizės paveldosaugos klausimais.
66. Lietuvos turizmo būklės apžvalga 2006 m. // http://www.tourism.lt/lt/stat/TURIZMAS_apzvalga_2006_Ipusm_sutr.doc.
67. Lubytė E. Apie įstatymų vienatvę // Dailė. - 2001. - Nr. 1.
68. Materialusis pasaulio paveldas // http://www.unesco.lt/r/paveldas/.
69. Meškelevičienė L. Muziejai ir kultūrinis turizmas tarptautinės bendruomenės akiratyje // Lietuvos muziejai. - 2003. - Nr. 2.
70. Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė. Lietuvos dvarų savitumai: kaip juos išsaugoti? // http://www.dvarai.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=32.
71. Nūdienė paveldo samprata // http://www.unesco.lt/r/paveldas/.
72. Objektai, įrašyti į Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą 1998 sausio 1 d. // http://www.zum.lt/Resources/Internet_senas/lithuan/html/020201.htm.
73. Politika // http://lt.wikipedia.org/wiki/Politika.
74. Pociūtė A. Įstatymų įkaitas - kultūros paveldas // Kontrastai. - 2006. - Kovo 10-16. - Nr. 15.
75. Preikštas Š. Gaivintojai už duobkasius gerbiami labiau // http://www.alunta.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=519&Itemid=88.
76. Pšibilskis V. B. Rūpinimasis istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimu 1940 – 1941 metais // Muziejai ir paminklai. - 1987. - Nr. 8.
77. Pukienė V. ES finansinė parama kultūros projektams. Naujas konkursas. Programa “Kultūra 2000”: kas tai? // Lietuvos muziejai. - 2003. - Nr. 2.
78. Reakreacinių išteklių naudojimas ir vertinimas. - Vilnius. - 1985.

79. Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai. Daktaro disertacijos santrauka. - Vilnius. - 2003.
80. Skardžius A. Lietuvos Respublikos paveldosaugos įstatymai ir valstybės politika // www.lrs.lt/Institucijos, atskaingos seimui/ Valstybės kultūros paveldo komisija/Paveldosaugos aktualijos/Konferencija, skirta Lietuvos Respublikos 1919 metų Valstybinės Archeologijos komisijos 85 metų sukakčiai paminėti.
81. Struktūriniai fondai ir kultūra // http://www.durys.org/sf/kultura/ministerija.htm.
82. Vaitkevičius V. Archeologija aruoduose // http://www.aruodai.lt/aruodu_archeol.ppt.
83. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba // http://www.pajuris.info/lt/main/links/vstt.
84. Vitkus V. Kryždirbystė šiandien // Žemaičių žemė. - 2002. - Nr. 2.

SANTRAUKA

Vikšnienė A. „Lietuvos kaimo paveldo politika ir perspektyvos“ / vadovas doc. dr. A. Baleţentis; Mykolo Riomerio universitetas Strateginio valdymo ir politikos fakultetas Aplinkos politikos ir valdymo katedra. - 2006.

Tai aktuali tema, nes šiuo metu Lietuvos kaimo paveldas sparčiai nyksta. Paveldo saugojimas ir reprezentavimas Lietuvoje kelia susirūpinimą ne tik paveldo apsaugos specialistams, bet ir visiems, kurie neabejingi tautinio savitumo bei tradicinės kultūros raiškos gyvybingumui. Tyrimo tikslas: įvertinti kokiomis teisinėmis ir valdymo priemonėmis bei būdais saugomas Lietuvos kaimo paveldas. Siekant atskleisti užsibrėžtą tikslą, pagrindiniai tyrimo uždaviniai: aptarti kultūros paveldo teorinius pagrindus: pagrindines sąvokas ir terminus, institucinę struktūrą bei teisinius aspektus; aptarti kaimo paveldo būklę, valdymą ir naudojimą bei kaimo paveldo apsaugos problemas; išanalizuoti Lietuvos įstatymus, strateginius ir programinius dokumentus, reglamentuojančius kaimo paveldo apsaugą; parengti kultūros paveldo perspektyvas Lietuvoje. Tyrimo objektas: Letuvos kaimo paveldas.

Valstybės politika paveldo srityje neįgyvendinama. Situacija kaime nepalanki nei socialiniu, nei ekonominiu požiūriu. Kol kas kaimo vietovėse esančio paveldo išsaugojimui labiausiai trūksta finansinių išteklių bei visuomenės domėjimosi. Siekiant apsaugoti kaimo vietovėse esančias vertybes susiduriama su teisinėmis, ekonominėmis, socialinėmis problemomis: nuosavybės, finansiniais klausimais, visuomenėje vis dar paplitęs siauras vartojiškas požiūris ir abejingumas kultūros turtams. Dėl ribotų valstybės ir savivaldybių finansinių išteklių daugelis kultūros paveldo objektų nyksta, vertybių neįmanoma pritaikyti mokslo, švietimo bei kitose srityse.

Tiek strateginiuose, tiek Vyriausybės programose bei kituose, su paveldu susijusiuose dokumentuose, skelbiama, kad reikia atgaivinti, pritaikyti, išsaugoti paveldo vertybes kaimo vietovėse, tačiau realiai šie procesai nevyksta. Darbe siūlomos kaimo paveldo išsaugojimo perspektyvos, kurios turėtų padėti išsaugoti kaimo paveldo vertybes: tradicinių amatų ir verslų plėrta; kaimo turizmo plėtra bei Europos Sąjungos ir kitų šalių parama.

SUMMARY

Vikšnienė A. „Policy and prospects of Lithuanian country heritage" / scientific research adviser associate professor A. Baležentis, Mykolo Riomerio university Faculty of strategic governing and politics Department of environmental politics and governing. - 2006.

Research object: Lithuanian country heritage. Rapid disappearance of country heritage is a very actual topic. It is very important to revive old traditions and customs as well as develop the new ones. Protection of cultural values in the countryside is very complicated because of problems in governing of cultural value protection, property regulations, and lack of finances.

The purpose of the research: to estimate what regulations and methods have been employed in order to protect Lithuanian country heritage and how these means are put into practice. Main tasks of this research: 1. to discuss the theoretical subject of cultural heritage: main concepts and terms, institutional structure and legitimacy aspects; 2. to discuss the status of country heritage, its governing and usage as well as the problems in protection of country heritage; 3. to analyse Lithuanian laws, strategic and programme documents, which govern the protection of country heritage; 4. to provide the prospects for cultural heritage in Lithuania.

Currently national policy of cultural real estate heritage has been formed by Seimas, Government and Ministry of cuture. The department of cultural heritage is responsible for administration and governing of protection of cultural real estate heritage. Every municipality has a department for protection of local cultural heritage. State cultural heritage committee is formed from Seimas, President of the Republic, Government expert and adviser who is in charge of all heritage protection issues.

There are two main laws which govern the protection of Lithuanian cultural heritage: Protection of cultural movable property and Protection of cultural real estate. These laws define the responsibility of certain institutions for protection of cultural heritage. The new law was promulgated in 2005 in order to improve the system of heritage protection in Lithuania.

According to the statistics of year 2004, there were 6832 movable and real estate heritage values listed in Cultural heritage register and 1528 heritage values were proclaimed monuments. Moreover, there were 30372 objects of cultural heritage included in the register of Lithuanian Republic. State government allocates 20 million Litas to take care of all cultural real estate heritage objects. As a consequence of limited financial support, the condition of these objects is deteriorating and shortage of funds does not allow applying them in scientific or educational spheres.

Remaining cultural heritage is significant in the system of settlement in Lithuanian countryside. The main part of Lithuanian cultural heritage is estates. During the period of independence only 400 estates remained compared to 200 estates existing in 1991. Therefore, it is very important to preserve and protect cultural heritage.

Problems of property, lack of funds, narrow-minded consumers' attitude and indifference of local communities to cultural values are the main legitimate, economic and social issues to be solved in order to protect countryside values.

The analysis of Lithuanian Government programme for the period 1990 – 2006 has showed that the primary goal of Government programme was to restore cultural life affected by Soviet Union government. Starting from the tenth Government programme, goals in the sphere of heritage are defined and means to achieve them are described. Although all Government programmes and other documents related with heritage and its protection claim that it is important to preserve and protect our cultural countryside values, in fact all these processes are not active.

This research paper provides prospects which assure the protection of cultural countryside heritage: growth of traditional trades and business, financial support of European Union and other countries and development of country tourism.

Neither social, nor economic situation in Lithuanian country is auspicious. Many countryside residents especially young ones are moving to towns. Therefore, rural areas are becoming deserted. Consequently, cultural countryside is deteriorating heritage created by nature and people is vanishing.

In conclusion, lack of attention to the protection of heritage for future generations, shortage of financial support and indifference of society are three main problems our cultural heritage protection faces nowadays.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Kultūros paveldo departamento ir kultūros vertybių apsaugos programų finansavimo iš valstybės biudžeto rodikliai 1995 - 2006 metais[214]

Metai	**Kultūros paveldo departamentui**	**Kultūros vertybių apsaugos programai**
1995	22 629 000	16 750 000
1996	21 299 000	16 790 000
1997	23 372 000	18 349 000 (su KPC programomis)
1998	24 164 000	18 692 000 – „ –
1999	21 387 000	15 824 000 – „ –
2000	17 148 000	13 695 000 – „ –
2001	16 523 000	12 892 000 – „ –
2002	15 449 000	11 962 100 – „ –
2003	19 036 000	14 216 000 – „ –
2004	24 947 000	17 178 700 – „ –
2005	27 118 000	16 272 000 (be KPC programų)
2006 (projektas)	36 885 000	18 699 000 (jų tarpe 5 536 000 sutarties su Šv.sostu įgyvendinimui)

*KPC - Kultūros paveldo centras

[214] Dėl kultūros vertybių apsaugos departamento 2005 m. ataskaitos // http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/06_03_17/Pazyma_2005.doc; prisijungimo laikas 2006 10 27.

2 PRIEDAS

Informacija apie darbo grupes kiekvienai veiksmų programai rengti, jų kompetencijai priskirtos investicijų kryptys ir atsakingos institucijos[215]

Eil. Nr.	Darbo grupė (DG)	Investicijų kryptys*	Atsakinga institucija**
1.	Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa		
1.1.	DG „Žmonių pritraukimas ir išlaikymas darbo rinkoje“	Užimtumas ir lankstesnės darbo vietos	SADM
1.2.	DG „Mokymasis ir kvalifikacijos kėlimas, mokymosi visą gyvenimą sistemos plėtra“	Mokymosi visą gyvenimą sistema	ŠMM
1.3.	DG „Tyrėjų ir mokslininkų gebėjimų stiprinimas“	Tyrėjų ir mokslininkų gebėjimai	ŠMM
1.4.	DG „Viešojo administravimo gebėjimų stiprinimas“	Viešojo administravimo tobulinimas	VRM
2.	Ekonomikos augimo veiksmų programa		
2.1.	„Tiesioginė ir netiesioginė parama Moksliniams tyrimams ir technologinei plėtrai (MTTP) bei inovacijoms ir investicijų skatinimas“	Tiesioginė parama MTTP ir inovacijoms; Palankios sąlygos verslui ir inovacijoms; Investicijų skatinimas	ŪM
2.2.	„Informacinė visuomenė visiems“	Informacinė visuomenė visiems	IVPK
2.3.	„Transporto tinklas“	Transporto tinklas	SM
2.4.	„Energijos tiekimo tinklai“	Energijos tiekimo tinklai	ŪM
3.	Sanglaudos skatinimo veiksmų programa		
3.1.	„Vietinė plėtra“	**Savivaldybių urbanistinė infrastruktūra; Veiklos kaimo vietovėse diversifikavimas; Paveldas/turizmas**	VRM
3.2.	„Viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas“	Sveikata; Darbo rinkos institucijos; Švietimo institucijos	ŠMM
3.3.	„Aplinkos kokybė ir energijos vartojimo efektyvumas“	Aplinka; Energijos efektyvumas	AM

[215] Europos Sąjungos struktūriniai fondai 2007-2013 m. // www.ukmin.lt/ES struktūriniai fondai/2007-2013 m. laikotarpio ES struktūriniai fondai; prisijungimo laikas 2006 08 23.